

**DZIAŁANIA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH ORAZ
SAMORZĄDÓW W OBSZARZE DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO: WSPÓŁPRACA, POTRZEBY,
ZAANGAŻOWANIE WOLONTARIUSZY**

RAPORT Z BADANIA

**Stowarzyszenie
Klon/Jawor**

**Badania
Stowarzyszenia
Klon/Jawor**

AUTORZY RAPORTU: PIOTR ADAMIAK, BEATA CHARYCKA

STOWARZYSZENIE KLON/JAWOR

UL. SZPITALNA 5/5, 00-031 WARSZAWA

TEL. 22 828 91 28, E-MAIL: KLON@KLON.ORG.PL

WWW. KLON.ORG.PL

Warszawa, październik 2015

SPIS TREŚCI:

NAJWAŻNIEJSZE WNIOSKI I REKOMENDACJE.....	5
DZIAŁANIA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH I ICH WSPÓŁPRACA Z WOLONTARIUSZAMI ORAZ SAMORZĄDAMI W OBSZARZE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	14
I. WPROWADZENIE.....	15
II. PODSTAWOWE FAKTY O ORGANIZACJACH ZAJMUJĄCYCH SIĘ DZIEDZICTWEM KULTUROWYM	16
1. Liczba i miejsce działania	16
2. Dziedziny aktywności	17
3. Sytuacja finansowa.....	20
4. Zatrudnienie	21
III. DZIAŁANIA ORGANIZACJI ZAJMUJĄCYCH SIĘ DZIEDZICTWEM KULTUROWYM 22	
IV. WSPÓŁPRACA ORGANIZACJI Z WOLONTARIUSZAMI.....	23
1. Wolontariusze wewnętrzni i zewnętrzni	23
2. Finansowanie projektów, w które zaangażowani są wolontariusze	25
3. Przyczyny angażowania wolontariuszy.....	26
4. Przygotowywanie wolontariuszy do pracy	28
5. Działania, w które zaangażowani są wolontariusze	30
6. Problemy we współpracy z wolontariuszami	32
7. Ocena współpracy z wolontariuszami i chęć współpracy z nimi w przyszłości 34	
7a. Ocena współpracy z wolontariuszami	34
7b. Chęć angażowania wolontariuszy w przyszłości.....	35
V. ORGANIZACJE WOBEC FORM DZIAŁAŃ PROPONOWANYCH PRZEZ NID.....	38
1. Formy działań podejmowane przez organizacje.....	38
2. Zaangażowanie wolontariuszy w różne formy działań	39
3. Ocena przydatności wolontariuszy w różnych formach działań	40
4. Zainteresowanie organizacji różnymi formami działań.....	42
5. Opinie liderów organizacji na temat różnych form działań.....	43
VI. WSPÓŁPRACA ORGANIZACJI Z SAMORZĄDAMI.....	46
1. Potencjalni partnerzy organizacji	46
2. Samorząd jako aktor w działaniach dotyczących dziedzictwa kulturowego ..	48

3.	Formy współpracy z urzędami.....	51
4.	Problemy w prowadzeniu wspólnych działań z urzędem.....	54
5.	Ocena wspólnych działań z urzędem i chęć prowadzenia ich w przyszłości..	56
5a.	Ocena wspólnych działań z urzędem	56
5b.	Chęć prowadzenia wspólnych działań z urzędem w przyszłości.....	57
VII.	PROBLEMY I POTRZEBY ORGANIZACJI ZAJMUJĄCYCH SIĘ DZIEDZICTWEM KULTUROWYM	60
1.	Problemy odczuwalne w życiu organizacji.....	60
2.	Opinie o otoczeniu organizacji	61
3.	Potrzeby szkoleniowe	63
	POLITYKA SAMORZĄDÓW W OBSZARZE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ORAZ ICH WSPÓŁPRACA Z ORGANIZACJAMI POZARZĄDOWYMI	65
I.	WPROWADZENIE.....	66
II.	SAMORZĄD A OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	67
1.	Kompetencje związane z dziedzictwem kulturowym w strukturze samorządów szczebla powiatowego i gminnego.....	67
2.	Obszary zaangażowania i działania samorządów związane z dziedzictwem kulturowym.....	70
3.	Najważniejsze problemy samorządów związane z obszarem dziedzictwa kulturowego.....	74
4.	Zasoby wiedzy związanej z dziedzictwem kulturowym w samorządach	77
4a.	Niedostatek wiedzy lub informacji.....	77
4b.	Obszary deficytu wiedzy i pożądane wsparcie szkoleniowe	78
4c.	Sposoby poszukiwania informacji oraz preferowane formy przekazu.....	83
III.	PARTNERZY SAMORZĄDÓW W DZIEDZINIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	87
1.	Postrzeganie potencjalnych partnerów w działaniach na rzecz dziedzictwa kulturowego.....	87
2.	Obecność organizacji pozarządowych działających na rzecz dziedzictwa kulturowego.....	89
3.	Powody braku organizacji pozarządowych działających na rzecz dziedzictwa kulturowego.....	90
IV.	WSPÓŁPRACA Z ORGANIZACJAMI POZARZĄDOWYMI DZIAŁAJĄCYMI NA RZECZ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	92

1. Różne formy kontaktów pomiędzy samorządami i organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz dziedzictwa kulturowego	92
2. Wspólne działania samorządów oraz organizacji pozarządowych działających na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego	94
3. Organizacje pozarządowe jako zaplecze eksperckie – konsultacje i współpraca merytoryczna	96
3a. Współpraca merytoryczna	96
3b. Konsultacje dokumentów, decyzji, działań.....	97
3c. Ocena jakości konsultacji	100
4. Współpraca finansowa.....	102
4a. Formy współpracy finansowej.....	102
4b. Ocena funkcjonowania otwartych konkursów ofert.....	105
4c. Brak otwartych konkursów ofert na realizację zadań publicznych w sferze dziedzictwa kulturowego.....	107
5. Ocena współpracy z organizacjami pozarządowymi	108
5a. Trudności we współpracy.....	108
5b. Ocena jakości współpracy z organizacjami pozarządowymi.....	111
V. Plany na przyszłość.....	114
1. Skłonność do podejmowania z organizacjami pozarządowymi wspólnych działań dotyczących dziedzictwa kulturowego	114
2. Czynniki zachęcające urzędników do podejmowania wspólnych działań dotyczących dziedzictwa kulturowego z organizacjami pozarządowymi.....	115
3. Skłonność do realizacji konkretnych typów działań wspólnie z organizacjami pozarządowymi	118
4. Opinie o świadomości i zaangażowaniu lokalnej społeczności w opiekę nad dziedzictwem kulturowym	122
ANEKS – GRAFICZNA PREZENTACJA WYNIKÓW BADANIA W URZĘDACH MARSZAŁKOWSKICH	124
NOTA METODOLOGICZNA.....	137

NAJWAŻNIEJSZE WNIOSKI I REKOMENDACJE

DZIEDZICTWO KULTUROWE W DZIAŁANIACH ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH ORAZ SAMORZĄDÓW

- **W Polsce aktywnie działa ok. 7 tys. organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym. Większa ich liczba zajmuje się dziedzictwem niematerialnym (82%) niż materialnym (56%).** Przeciętne roczne przychody takiej organizacji to 15 tys. zł, czyli dwukrotnie mniej niż w przypadku przeciętnej organizacji całego sektora pozarządowego. Niemal połowa organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym opiera się wyłącznie na wolontariacie, a 13% zatrudnia co najmniej jedną osobą na podstawie umowy o pracę.
- **Opieka i ochrona dziedzictwa kulturowego jest zadaniem samorządu lokalnego i wojewódzkiego, jednak w urzędach kompetencje związane z tymi obowiązkami są bardzo rozproszone.** Zazwyczaj nie ma tam osób odpowiedzialnych za całość dotyczących tej tematyki zagadnień (wyjątkiem są urzędy marszałkowskie). Obowiązki związane z tą sferą wykonuje zazwyczaj kilka osób z różnych wydziałów, przy czym dla żadnej z nich nie jest to praca najważniejsza. Projektowane wsparcie szkoleniowe samorządów musi więc uwzględniać rozproszenie kompetencji dotyczących dziedzictwa kulturowego. **Wielu samorządowców szczebla powiatowego i gminnego przyznaje też, że tematyka dziedzictwa kulturowego leży na peryferiach zainteresowań ich urzędu.**
- **W opinii urzędników najwięcej kompetencji związanych z dziedzictwem kulturowym mają wydziały odpowiedzialne za gospodarkę przestrzenną.** Wiąże się to z faktem, że ochrona konserwatorska jest wykonywana w ramach planów zagospodarowania przestrzennego. Również prowadzenie gminnej ewidencji zabytków jest częścią gospodarki przestrzennej samorządów. **Wspomniane wyniki świadczą o silnym utożsamianiu dziedzictwa kulturowego z zabytkami.** Dziedzictwo niematerialne pozostaje obszarem mniej rozpoznany i trudnym do zdefiniowania.

ZAANGAŻOWANIE LOKALNEJ SPOŁECZNOŚCI W OCHRONĘ I OPIEKĘ NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

- **Lokalna społeczność jest postrzegana (zwłaszcza przez organizacje pozarządowe) jako istotny aktor w działaniach dotyczących dziedzictwa kulturowego.** 93% przedstawicieli tych organizacji oraz 80% samorządowców uważa, że lokalna społeczność powinna być aktywna na tym polu. Organizacje, podejmując działania w zakresie dziedzictwa kulturowego, włączają w nie mieszkańców okolicy. **Jednocześnie zarówno organizacje, jak i samorządy oceniają zaangażowanie lokalnej społeczności jako niewielkie.** Samorządowcy wypowiadają się na ten temat bardziej krytycznie: 80% urzędników oraz 70% przedstawicieli organizacji przyznaje, że to zaangażowanie jest nieduże.
- **Organizacje i samorządy widzą potrzebę zwiększenia poziomu świadomości na temat dziedzictwa kulturowego w lokalnych społecznościach.** 68% przedstawicieli samorządów i tyle samo przedstawicieli organizacji uważa, że poziom dotyczącej tego dziedzictwa świadomości jest w lokalnej społeczności niewystarczający.
- **Przedstawiciele organizacji uważają, że szczególnie cenne byłoby oparcie działań służących podnoszeniu świadomości lokalnych społeczności na bardzo lokalnych mikrotradycjach lub wykorzystanie w tym celu zabytków z danej miejscowości/gminy.** Podkreślają oni również, że takiemu zaangażowaniu sprzyja znalezienie lokalnych liderów, do których mieszkańcy mają zaufanie. **Jako szczególnie wartościowe są traktowane działania prowadzone przez organizacje w ich własnych społecznościach lokalnych.** W przypadku przygotowania działań przez organizację spoza danego terenu ważne jest zagwarantowanie odpowiedniej ilości czasu na poznanie historii okolicy.

ZAANAGAŻOWANIE WOLONTARIUSZY W OCHRONĘ I OPIEKĘ NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

- **W ostatnich dwóch latach zdecydowana większość fundacji i stowarzyszeń zajmujących się dziedzictwem kulturowym (81%) angażowała w swoje działania wolontariuszy spoza organizacji.** Przeciętnie było to 15 osób.

- **Nie wszystkie organizacje przygotowują wolontariuszy do zadań, które mają wykonywać, choć jednocześnie panuje przekonanie, że jest to bardzo ważny etap współpracy.** 38% organizacji prowadzi szkolenie merytoryczne dla wolontariuszy, a 60% przydziela im opiekuna merytorycznego.
- **Wolontariusze częściej są włączani w projekty dotyczące dziedzictwa niematerialnego, np. we wspólną opiekę nad tym dziedzictwem, a rzadziej w projekty związane z dziedzictwem materialnym.** Niemal wszystkie organizacje (95%) zajmujące się dziedzictwem kulturowym prowadzą działania dotyczące edukacji i promocji tego dziedzictwa. Właśnie w tego typu działania najczęściej angażowani są wolontariusze.
- Przedstawiciele organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym, którzy angażują wolontariuszy, tak mówili o swoich metodach współpracy z nimi:
  - bardziej odpowiedzialne zadania powierzane wolontariuszom pozwalają na zwiększenie ich zaangażowania;
  - zapewnienie zróżnicowania zadań, szczególnie w przypadku wolontariatu długoterminowego, pozwala wolontariuszom na zdobycie pogłębionej, szerszej wiedzy;
  - ważne jest nagradzanie wolontariuszy -- nagrodą jest chociażby docenienie ich pracy czy zapewnienie im poczucie wpływu w wypadku działań wiążących się z jakąś realną zmianą;
  - gdy współpracuje się z grupą wolontariuszy, istotne jest zapewnienie im możliwości integracji z wszystkimi członkami ich grupy oraz z członkami lokalnej społeczności (może się to odbywać poprzez organizację wizyt studyjnych w ważnych dla regionu miejscach i przez przybliżanie wolontariuszom historii regionu).

PROBLEMY ORGANIZACJI WE WSPÓŁPRACY Z WOLONTARIUSZAMI I SKŁONNOŚĆ DO WSPÓŁPRACY Z NIMI W PRZYSZŁOŚCI

- **We współpracy z wolontariuszami największy problem dla organizacji stanowi etap rekrutacji:** pozyskanie wolontariuszy o odpowiednich umiejętnościach (32% wskazań) oraz pozyskanie odpowiedniej liczby wolontariuszy (29%). Inne nastrożające się problemy to motywowanie wolontariuszy do pracy oraz ich merytoryczne przeszkolenie. Tylko 14%

organizacji wskazuje, że nie miało żadnych trudności we współpracy z wolontariuszami.

- **Organizacje bardzo dobrze oceniają działania podejmowane razem z wolontariuszami i chcą z nimi współpracować w przyszłości.** Ta skłonność do współpracy jest szczególnie wysoka wśród organizacji, które mają już doświadczenie angażowania wolontariuszy – 92% takich organizacji chce współpracę kontynuować. **Tym, co je najbardziej przekonuje do takiej decyzji, jest dostępność i entuzjazm wolontariuszy oraz nadmiar obowiązków w organizacji w stosunku do jej zasobów ludzkich.**
- **Organizacje, które nie mają doświadczenia współpracy z wolontariuszami, są do niej mniej entuzjastycznie nastawione – 55% organizacji chciałoby taką współpracę nawiązać, ale 32% nie chciałoby tego robić.** 13% organizacji jeszcze nie ma zdania na ten temat. Mówiąc o czynnikach zniechęcających do współpracy z wolontariuszami, przedstawiciele organizacji najczęściej podają, że ich organizacja po prostu nie ma potrzeby angażowania wolontariuszy. 20% organizacji przyznaje, że taka współpraca wiąże się z wieloma wymaganiami, np. z koniecznością opieki nad wolontariuszami lub poradzenia sobie z różnymi trudnościami formalno-prawnymi.

PROBLEMY I POTRZEBY ORGANIZACJI ORAZ SAMORZĄDÓW ZAJMUJĄCYCH SIĘ DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

- **Najdotkliwszym problemem dla organizacji jest niedostatek środków finansowych na cele związane z dziedzictwem kulturowym.** Jako inne istotne bariery utrudniające działanie organizacji są wymieniane skomplikowane przepisy prawa oraz niedostateczna waga przywiązywana do dziedzictwa kulturowego w lokalnej polityce.
- Obszary, w których przedstawiciele organizacji chcieliby poszerzyć swoją wiedzę, w dużej mierze odpowiadają zagadnieniom, które organizacje identyfikują jako sprawiające problemy. **Najchętniej przyjęte szkolenia dotyczyłyby możliwości pozyskiwania finansowania krajowego i unijnego na działania organizacji.** Innym często wymienianym obszarem, w którym przedstawiciele

organizacji chcieliby podnieść swoje kompetencje, są formalno-prawne aspekty opieki nad dziedzictwem kulturowym.

- Mimo innych ram działania najdotkliwsze problemy wskazywane przez przedstawicieli samorządów są podobne do tych, o których mówią przedstawiciele organizacji pozarządowych. **Najważniejszą barierą w podejmowanych przez samorządy działaniach dotyczących dziedzictwa kulturowego jest niedostatek środków finansowych na nie przeznaczonych.** Drugą odczuwalną trudnością jest skomplikowanie prawa (trudności sprawia zwłaszcza interpretacja aktów prawnych). **Ponad 90% urzędników przyznaje też, że w ich pracy zdarzają się sytuacje, kiedy brakuje im informacji lub fachowej wiedzy dotyczącej dziedzictwa kulturowego.** Zwracają się wtedy najczęściej do wyspecjalizowanych instytucji (konserwatorów, MKiDN, NID) lub poszukują informacji w internecie. Interesują ich zazwyczaj opracowania eksperckie, opisy dobrych praktyk oraz analizy, raporty i prezentacje danych.
- **Wśród obszarów, które w największym stopniu wymagają wsparcia w postaci szkoleń, urzędnicy wymieniają zagadnienia prawne związane z dziedzictwem kulturowym oraz wiedzę z obszaru edukacji, promocji i zarządzania tym dziedzictwem oraz włączania w opiekę nad nim lokalnych społeczności.** Mniejsze jest zapotrzebowanie na fachową wiedzę związaną z zabytkami, gdyż ten obszar zagadnień wielu urzędników woli pozostawić specjalistom.

WSPÓŁPRACA ORGANIZACJI Z SAMORZĄDAMI – PERSPEKTYWA ORGANIZACJI

- **W opinii organizacji najaktywniejszymi jednostkami samorządu działającymi na polu dziedzictwa kulturowego są urzędy miast i gmin – 78% organizacji twierdzi, że samorząd lokalny podejmuje w tym zakresie jakieś działania.** 69% organizacji dobrze ocenia związane z tym decyzje urzędów. Aktywność urzędu marszałkowskiego w zakresie dziedzictwa kulturowego dostrzega 67% organizacji. Starostwo powiatowe jest postrzegane jako ten szczebel samorządu, który robi najmniej dla dziedzictwa kulturowego – tylko 53% organizacji uważa, że starostwa podejmują jakieś działania w tej dziedzinie.

- **76% organizacji deklaruje, iż prowadzi z samorządami różnych szczebli wspólne działania: realizuje wspólny projekt lub otrzymuje od urzędu dotację na realizację zadań publicznych.** Ta współpraca zdecydowanie najczęściej obejmuje działania dotyczące edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego.
- W ramach współpracy organizacji z samorządem podejmowane są też inne działania. 57% organizacji otrzymało patronat urzędu nad prowadzonymi działaniami. 47% organizacji urząd oddawał do dyspozycji albo wynajmował pomieszczenia lub sprzęt. 39% organizacji uczestniczyło w komisjach lub zespołach działających przy urzędzie, które zajmują się kulturą lub dziedzictwem kulturowym. 33% organizacji uczestniczyło w konsultacjach dokumentów lub aktów prawnych w urzędzie.

WSPÓŁPRACA ORGANIZACJI Z SAMORZĄDAMI – PERSPEKTYWA SAMORZĄDÓW

- 74% samorządowców uważa, że organizacje pozarządowe powinny zajmować się opieką nad dziedzictwem kulturowym. Ponad połowa (54%) samorządowców twierdzi, że takie organizacja są aktywne w ich najbliższej okolicy.
- **Wspólne działania i projekty z organizacjami pozarządowymi dotyczące dziedzictwa kulturowego prowadzi 41% samorządów, a jedna czwarta (25%) przyznaje organizacjom dotacje na realizację zadań publicznych z tym związanych.** Tematyka zadań związanych z dziedzictwem kulturowym zleczanych organizacjom podczas wspólnych przedsięwzięć najczęściej dotyczy działań edukacyjno-promocyjnych oraz podtrzymywania dziedzictwa niematerialnego. Zdecydowanie rzadziej zdarzają się zadania związane z zabytkami.
- **Mechanizm otwartych konkursów budzi pewne zastrzeżenia urzędników. Dostrzegają oni stagnację polegającą na składaniu przez organizacje wciąż podobnych wniosków konkursowych.** Jednocześnie sami urzędnicy przyznają, że wolą zlecać realizację zadań publicznych organizacjom, które już znają, co może prowadzić do sytuacji, w której co roku dofinansowane są podobne projekty.

- W 35% samorządów przedstawiciele organizacji pozarządowych uczestniczą w spotkaniach związanych z kulturą lub dziedzictwem kulturowym, a w 22% pełnią rolę ekspertów lub doradców w sprawach dotyczących tego dziedzictwa. **Konsultacje działań, decyzji lub dokumentów związanych z dziedzictwem kulturowym prowadzi tylko 29% samorządów. Jednak te, które to robią, w 85% przypadków uważają, że umożliwia to podejmowanie lepszych decyzji.**

PROBLEMY WE WSPÓŁPRACY ORGANIZACJE – SAMORZĄD

- **Największym problemem we współpracy pomiędzy samorządami a organizacjami pozarządowymi są niewystarczające zasoby.** Przedstawiciele organizacji pozarządowych zwracają uwagę na brak środków finansowych po stronie samorządu. Urzędnicy z kolei wskazują na niewystarczające zasoby (finansowe, lokalowe, sprzętowe) stowarzyszeń i fundacji.
- **Obie strony uważają również za istotne problemy skomplikowane wymogi formalno-prawne oraz odmienne metody pracy.** Urzędnicy dostrzegają kwestię skomplikowanych przepisów, ale stoją na stanowisku, że nie zwalnia to organizacji z obowiązku ich przestrzegania. Poza niedoskonałym prawem problemem jest też niechętnie nastawienie przedstawicieli fundacji i stowarzyszeń do respektowania przepisów.
- Pomimo wspomnianych wyżej problemów urzędnicy doceniają zaangażowanie i nowatorskie pomysły organizacji pozarządowych i przyznają, że bez ich działań ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym byłaby na gorszym poziomie.

SKŁONNOŚĆ DO KONTYNUOWANIA WSPÓŁPRACY ORGANIZACJE – SAMORZĄD

- **Organizacje dobrze oceniają prowadzenie wspólnych działań z samorządem i niemal wszystkie (97%), które mają doświadczenie z takiej współpracy, deklarują, że są gotowe do jej kontynuacji.** Tym, co najbardziej przekonuje organizacje do współpracy, jest możliwość uzyskania od urzędu dofinansowania, a także wsparcia merytorycznego i formalno-prawnego od urzędników.
- Wśród organizacji, które nie prowadziły z urzędem wspólnych działań, 20% nie chciałoby ich nawiązać w przyszłości. Tym, co je do tego zniechęca, jest przede

wszystkim nadmierna biurokracja, zła opinia o urzędzie, związana np. z jego upolitycznieniem, brak kompetentnych urzędników oraz odmienne pole działań organizacji i urzędu.

- **83% samorządów deklaruje gotowość do prowadzenia w przyszłości wspólnych działań dotyczących dziedzictwa kulturowego z organizacjami pozarządowymi.** Najwięcej chętnych do takiej współpracy jest wśród tych samorządów, które w przeszłości podejmowały już wspólne działania ze stowarzyszeniami i fundacjami.
- Wśród największych korzyści wynikających ze współpracy z organizacjami urzędnicy wymieniają: ich wsparcie przy realizacji zadań wykonywanych przez samorząd, nowatorskie pomysły i metody pracy oraz możliwość kontaktu (poprzez organizacje) z lokalną społecznością.

ORGANIZACJE ORAZ SAMORZĄDY WOBEC FORM DZIAŁAŃ PROPONOWANYCH PRZEZ NID

- **Z działań przewidzianych do realizacji przez stowarzyszenia i fundacje w ramach programu „Wolontariat na rzecz dziedzictwa” organizacje najczęściej realizują działania edukacyjne i promocyjne skierowane do młodzieży (82% organizacji) oraz organizują wydarzenia okolicznościowe (80%).** Właśnie w te działania najczęściej zaangażowani są wolontariusze. Przydatność wolontariuszy jest też oceniana najwyżej w stosunku do tych dwóch form działań. W opinii przedstawicieli organizacji wolontariusze są najmniej pomocni przy tworzeniu ścieżek edukacyjnych i wydawaniu publikacji.
- **Obozy dla wolontariuszy to działanie zdecydowanie najrzadziej podejmowane – tylko 10% organizacji ma doświadczenie w ich prowadzeniu. Organizacje są też bardzo sceptycznie do nich nastawione.** Nawet przy dostępnym finansowaniu 59% organizacji nie chciałoby się podjąć tego zadania. Obozy dla wolontariuszy są postrzegane jako przedsięwzięcia wymagające dużego nakładu pracy od organizacji. Warto podkreślić, że dla sporej części rozmówców określenie „obozy dla wolontariuszy” pozostaje nieprecyzyjne, nie jest bowiem jasne, kto mógłby być ich uczestnikiem.

- **Ważne jest doprecyzowanie roli wolontariuszy w projekcie, aby nie stali się tylko narzędziem lub pretekstem do pozyskiwania wsparcia finansowego.** Zapewnienie odpowiedniego statusu wolontariuszy mogłoby odbywać się poprzez zaplanowanie adekwatnego przeszkolenia lub wyznaczenie wolontariuszom ciekawych i w miarę możliwości odpowiedzialnych zadań. Jeśli wolontariat ma mieć walor edukacyjny, ważny jest transfer wiedzy między specjalistami a wolontariuszami, dlatego kluczową kwestią jest współpraca między ekspertem w danej dziedzinie, np. konserwatorem zabytków, a wolontariuszami.
- **Wśród działań przewidzianych do realizacji przez stowarzyszenia i fundacje w ramach programu „Wolontariat na rzecz dziedzictwa” samorządowcy najbardziej skłonni są wspierać organizowanie wydarzeń okolicznościowych, działania edukacyjne skierowane do młodzieży, tworzenie ścieżek edukacyjnych, wydawanie publikacji, a także działania włączające lokalną społeczność w ochronę i opiekę nad dziedzictwem kulturowym.** To ostatnie zadanie – w zgodnej opinii samorządowców – jest niezwykle potrzebne, ale też najtrudniejsze. Z katalogu działań proponowanych przez NID najmniejszym zainteresowaniem urzędników cieszy się organizowanie obozów dla wolontariuszy pomagających w opiece nad zabytkami. Aby zachęcić samorządy do partycypacji w tego rodzaju działaniach, konieczne byłoby dokładne wytłumaczenie, czemu taki obóz ma służyć i jakie są jego cele.

**DZIAŁANIA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH I ICH
WSPÓŁPRACA Z WOLONTARIUSZAMI ORAZ SAMORZĄDAMI W
OBSZARZE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**

BEATA CHARYCKA

I. WPROWADZENIE

Badanie organizacji pozarządowych zajmujących się dziedzictwem kulturowym miało na celu poznanie ich doświadczeń zdobytych w trakcie dotychczasowych działań związanych z dziedzictwem kulturowym oraz współpracą z wolontariuszami i urzędami, a także zidentyfikowanie potrzeb tych organizacji. Badanie organizacji stanowiło, obok badania jednostek samorządu terytorialnego na poziomie województw, powiatów i gmin, element badania zleconego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. W badaniu uwzględniono założenia przygotowywanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa programu „Wolontariat na rzecz dziedzictwa”, w ramach którego organizacje będą mogły uzyskać wsparcie finansowe na realizację określonych działań dotyczących dziedzictwa kulturowego.

W opracowaniu zostały ponadto wykorzystane dane pochodzące z przeprowadzonego przez Stowarzyszenie Klon/Jawor badania „Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce 2015”. Badanie jest prowadzone cyklicznie od 2002 roku. Zebrane w tegorocznej edycji badania dane pozwoliły na przedstawienie ogólnej charakterystyki organizacji działających w sferze dziedzictwa kulturowego, m.in. innych obszarów ich aktywności, przychodów czy kapitału ludzkiego tych organizacji (pracownicy, wolontariusze).

Przebadano organizacje pozarządowe działające na rzecz dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Do tej grupy zostały zaliczone wszystkie organizacje, które w badaniu ankietowym zadeklarowały, że w ciągu ostatnich 2 lat prowadziły działania mające na celu ochronę lub opiekę nad materialnym lub niematerialnym dziedzictwem kulturowym, a więc zajmowały się „ochroną lub opieką nad zabytkami, obiektami historycznymi, miejscami pamięci, obiektami historycznymi, dziełami sztuki, stanowiskami archeologicznymi, parkami, ogrodami itp.” lub też „ochroną i podtrzymywaniem tradycji, zwyczajów, praktyk, obrzędów, legend, oraz kultywowaniem tradycyjnych umiejętności, zawodów i wiedzy”.

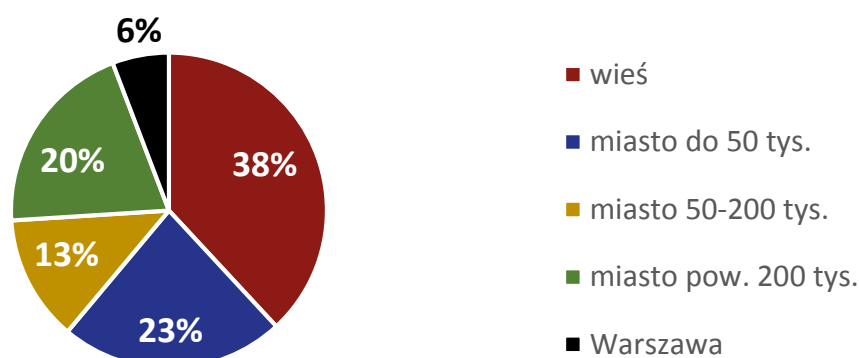
II. PODSTAWOWE FAKTY O ORGANIZACJACH ZAJMUJĄCYCH SIĘ DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

1. Liczba i miejsce działania

Na koniec 2014 roku w Polsce było zarejestrowanych ponad 100 tys. organizacji pozarządowych: około 86 tys. stowarzyszeń (bez Ochotniczych Straży Pożarnych) i 17 tys. fundacji. Stowarzyszenie Klon/Jawor szacuje, że aktywnie działa ok. 70% z nich. Z badania „Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce”¹ wynika, że dziedzictwem kulturowym zajmuje się 10% tego sektora, przy założeniu, że za organizacje zajmujące się dziedzictwem kulturowym uznawane są w tym badaniu takie, które wśród pól swojej aktywności wskazują „ochronę zabytków i miejsc pamięci narodowej, podtrzymywanie tradycji narodowych” lub „podtrzymywanie zwyczajów, praktyk oraz tradycji lokalnych i regionalnych, kulturę ludową”. Dane te pozwalają oszacować, że w Polsce działa obecnie ok. 7 tys. organizacji zajmujących się materialnym lub niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Poniższe opracowanie dotyczy właśnie tego wycinka polskiego sektora pozarządowego.

Organizacje zajmujące się dziedzictwem kulturowym mają swoje siedziby głównie na wsi (38%) i w małych miastach nieprzekraczających 50 tys. mieszkańców (23%). 13% organizacji jest zlokalizowanych w średnich miastach liczących od 50 do 200 tys. mieszkańców. W największych ośrodkach miejskich, przekraczających 200 tys. mieszkańców, znajduje się 26% organizacji, z czego 6% funkcjonuje w Warszawie.

Wykres 1. Miejsce siedziby organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym

¹ Badanie Stowarzyszenia Klon/Jawor przeprowadzone zostało w 2015 roku na reprezentatywnej próbie organizacji pozarządowych. Dane przytaczane w I części opracowania pochodzą właśnie z tego badania.

2. Dziedziny aktywności

Wszystkie organizacje zajmujące się materialnym bądź niematerialnym dziedzictwem kulturowym działają w obszarze kultury i sztuki. Niemal trzy czwarte organizacji (72%) deklaruje, że jest to główne pole ich aktywności. 65% organizacji wskazuje, że prowadzi także działania na polu edukacji i wychowania, połowa organizacji (50%) łączy aktywność związaną z kulturą z działaniami dotyczącymi sportu, turystyki, rekreacji i hobby. Nieco ponad jedna trzecia (35%) jest aktywna w obszarze rozwoju lokalnego, a niemal co czwarta (24%) działa na polu ekologii i ochrony środowiska.

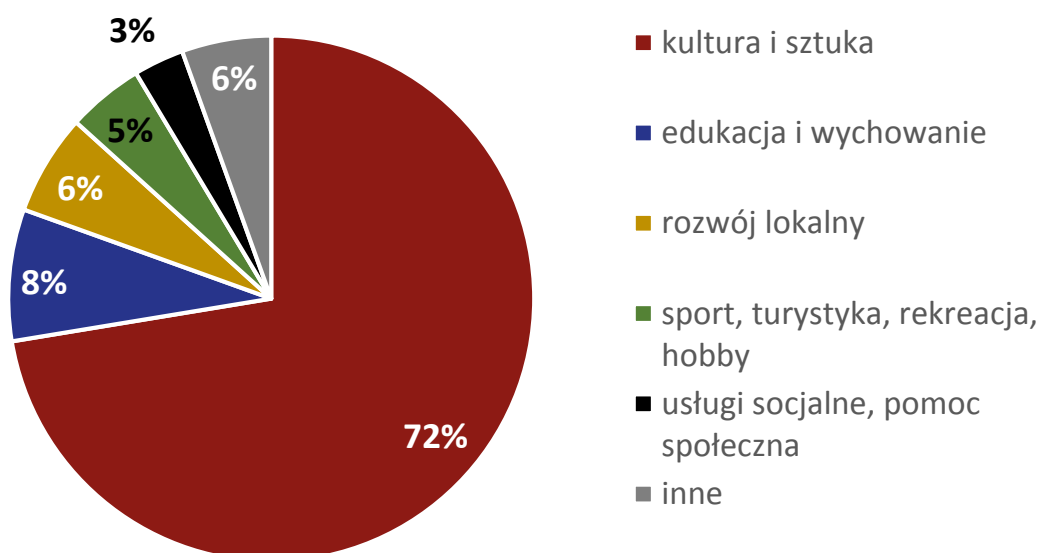
Wykres 2. Pola aktywności organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym

W odpowiedziach na pytanie o pola aktywności organizacje wskazywały wszystkie obszary, w których prowadzą działania – takich obszarów było z reguły więcej niż jeden. Aby sprawdzić, który obszar jest dla badanych organizacji podstawowy, zapytaliśmy o główne pole działań – i tu organizacje mogły wskazać tylko jeden obszar. Dla zdecydowanej większości organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym (72%) podstawową dziedzinę, w której działają, stanowi kultura i sztuka. Dla pozostałych

głównymi polami działań są edukacja i wychowanie (8%), rozwój lokalny (6%), sport, turystyka, rekreacja, hobby (5%), usługi socjalne i pomoc społeczna (3%). Oznacza to, że działania kulturalne, a więc i działania związane z dziedzictwem kulturowym, stanowią dla nich wszystkich aktywność dodatkową.

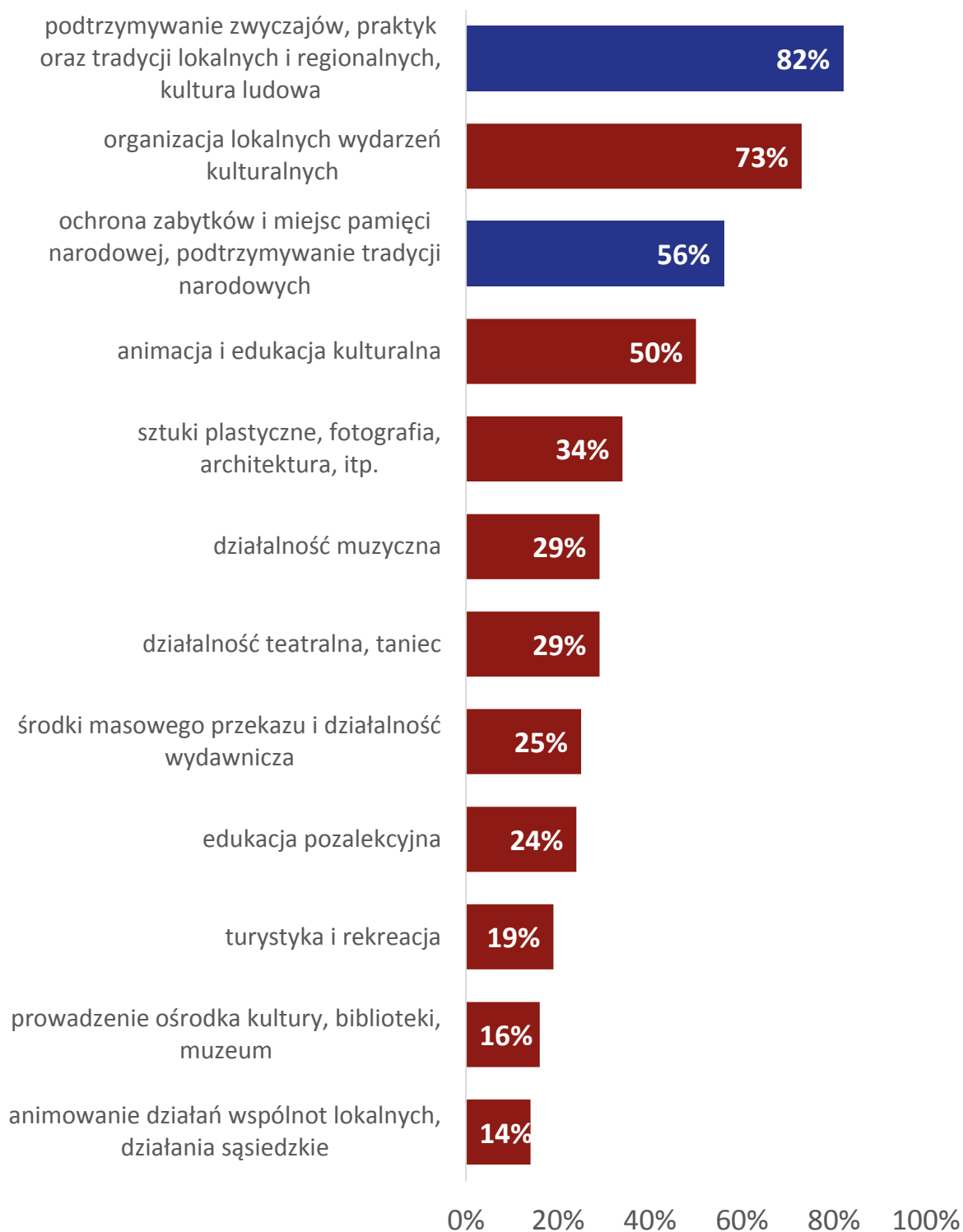
Wykres 3. Główne pole aktywności organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym

Analiza szczegółowych rodzajów aktywności podejmowanych przez organizacje zajmujące się dziedzictwem kulturowym pozwoli lepiej poznać ich specyfikę. 82% organizacji zajmuje się podtrzymywaniem zwyczajów, praktyk oraz tradycji lokalnych i regionalnych, a także kulturą ludową. 56% organizacji angażuje się działania związane z ochroną zabytków i miejsc pamięci narodowej, podtrzymywaniem tradycji narodowych. Obszar dziedzictwa niematerialnego jest więc zdecydowanie bardziej typowy jako pole działania organizacji pozarządowym niż obszar dziedzictwa materialnego. Prawie trzy czwarte organizacji (73%) zajmuje się organizowaniem lokalnych wydarzeń kulturalnych, takich jak festiwale, festyny i święta, połowa (50%) prowadzi działania w zakresie animacji i edukacji kulturalnej, a jedna trzecia (34%) jest aktywna na polu sztuk plastycznych. Po 29% organizacji prowadzi działalność muzyczną lub teatralną, a jedna czwarta (25%) zajmuje się wydawaniem czasopism lub książek i środkami masowego przekazu oraz prowadzi projekty dotyczące edukacji pozalekcyjnej dzieci i młodzieży. Inne, mniej popularne wśród organizacji szczególne pola aktywności, to organizacja imprez turystycznych i rekreacyjnych, prowadzenie obiektów służących

turystyce lub rekreacji, prowadzenie ośrodka kultury, muzeum, biblioteki oraz animowanie działań wspólnot lokalnych.

Wykres 4. Szczegółowe pola aktywności organizacji zajmujących się dziedzictwem

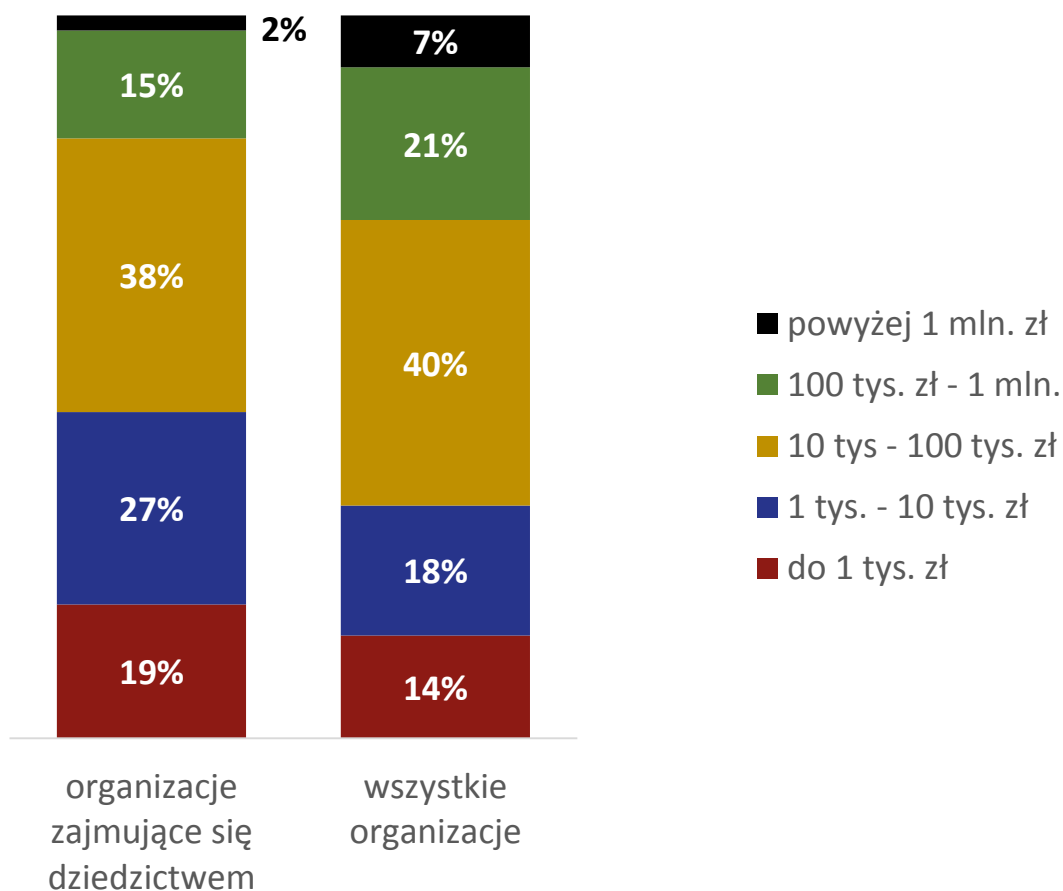

3. Sytuacja finansowa

Przeciętne roczne przychody organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym to 15 tys. zł, natomiast przeciętne przychody organizacji w całym sektorze pozarządowym wynoszą 30 tys. zł. Organizacje zajmujące się dziedzictwem kulturowym są więc zdecydowanie mniej zasobne niż inne. Organizacje działające na polu kultury i sztuki, z przeciętnym rocznym przychodem na poziomie 20 tys. zł, należą do najbiedniejszych w całym sektorze. Najbogatsze są organizacje zajmujące się usługami socjalnymi i pomocą społeczną, których przeciętny przychód przekracza 90 tys. zł.

Niemal jedna piąta organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym (19%) utrzymuje się za nie więcej niż 1 tys. złotych rocznie. Nieco więcej niż jedna czwarta (27%) dysponuje funduszem pomiędzy 1 tys. a 10 tys. zł, 38% organizacji ma przychody na poziomie między 10 a 100 tys. zł. Dla 15% organizacji przychód wynosi pomiędzy 100 tys. a 1 mln zł, a 2% organizacji dysponuje funduszem ponad 1 mln rocznie.

Wykres 5. Struktura przychodów organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym oraz wszystkich organizacji w 2014 roku

4. Zatrudnienie

20% polskich organizacji pozarządowych zatrudnia przynajmniej jedną osobę z zespołu pracowników na podstawie umowy o pracę. W przypadku organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym taki stosunek pracy występuje zdecydowanie rzadziej – w 13% tych organizacji. 8% organizacji nie zatrudnia nikogo na podstawie umowy o pracę, ale ma stałych, regularnych pracowników zatrudnionych na umowę-zlecenie lub umowę o dzieło albo też prowadzących własną działalność gospodarczą. W 13% organizacji nikt nie jest zatrudniony na etat, nie ma tam też stałych, regularnych pracowników, są natomiast stali współpracownicy, z którymi organizacja współpracuje od czasu do czasu. 17% organizacji nie posiada stałego zespołu pracowników ani grupy współpracowników, a tylko sporadycznie zleca i opłaca jakieś działania. Niemal połowa organizacji (49%) opiera się wyłącznie na wolontariacie i w żadnej formie nie płaci za pracę na jej rzecz. Taka sytuacja w wypadku całości sektora pozarządowego występuje nieco rzadziej, bo w 45% organizacji.

Wykres 6. Zatrudnienie w organizacjach zajmujących się dziedzictwem kulturowym

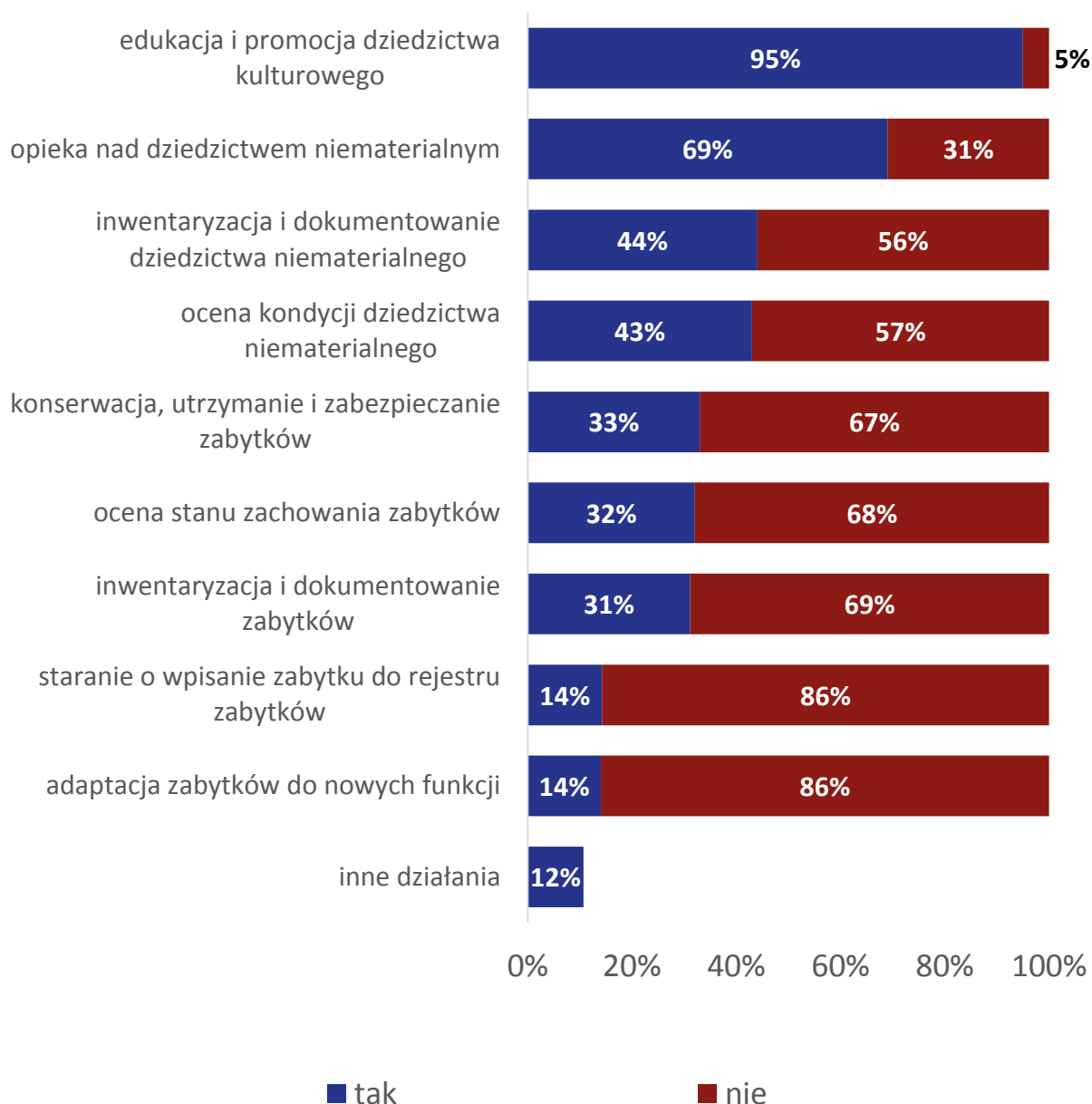

III. DZIAŁANIA ORGANIZACJI ZAJMUJĄCYCH SIĘ DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

W I części opracowania przedstawiliśmy podstawową charakterystykę organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym. W części II skoncentrujemy się na podejmowanych przez nie typowych działaniach dotyczących dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Organizacje pozarządowe zajmujące się dziedzictwem kulturowym będą tu nazywane po prostu „organizacjami”. Jeśli będzie mowa o działaniach tych organizacji, będą to działania związane z dziedzictwem kulturowym.

Niemal wszystkie organizacje (95%) prowadzą działania w zakresie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego, materialnego bądź niematerialnego. Wyraźną domeną organizacji jest dziedzictwo niematerialne – 69% organizacji zajmuje się opieką nad dziedzictwem niematerialnym, 44% inwentaryzuje i dokumentuje to dziedzictwo, a 43% dokonuje jego oceny. Zdecydowanie rzadziej organizacje podejmują działania w zakresie dziedzictwa materialnego – 33% organizacji zajmuje się konserwacją, utrzymaniem i zabezpieczaniem zabytków, 32% ocenia stan ich zachowania, 31% prowadzi ich inwentaryzację i dokumentację. Po 14% organizacji działa na rzecz wpisania zabytku do rejestru oraz realizuje projekty dotyczące adaptacji zabytków do nowych funkcji. 12% organizacji podejmuje inne działania, np. prowadzi badania naukowe lub pracuje na rzecz integracji środowiska organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym.

Wykres 7. Działania organizacji w zakresie dziedzictwa kulturowego

IV. WSPÓŁPRACA ORGANIZACJI Z WOŁONTARIUSZAMI

1. Wolontariusze wewnętrzni i zewnętrzni

Przypomnijmy, że organizacje zajmujące się dziedzictwem kulturowym mają niewielki kapitał finansowy – połowa utrzymuje się za nie więcej niż 15 tys. zł. rocznie. W tym kontekście nie zaskakuje nas fakt, że niemal połowa organizacji opiera się w 100% na

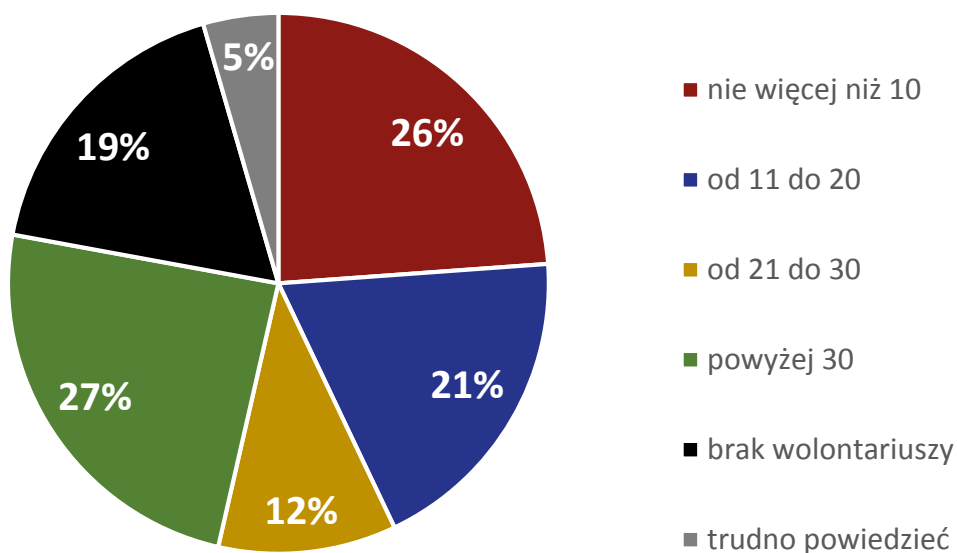
„Działania organizacji pozarządowych oraz samorządów w obszarze dziedzictwa kulturowego: współpraca, potrzeby, zaangażowanie wolontariuszy”, Stowarzyszenie Klon/Jawor 2015

wolontariacie. Oznacza to, że organizacja w ogóle nie płaci swoim członkom ani członkom zarządu za pracę na jej rzecz. Takie osoby, które są członkami stowarzyszeń lub zasiadają w zarządach i radach fundacji, nazywamy wolontariuszami wewnętrznymi i to one stanowią silny kapitał organizacji – kapitał ludzki.

Zdecydowana większość organizacji realizuje swoje działania dzięki pomocy osób, które nie są członkami stowarzyszenia ani nie zasiadają w jego zarządzie lub w radzie fundacji, czyli dzięki pomocy wolontariuszy zewnętrznych. W ciągu ostatnich dwóch lat 81% organizacji korzystało ze wsparcia takich osób w działaniach dotyczących dziedzictwa kulturowego. Wolontariuszami zewnętrznymi w przeciętnej organizacji było 15 osób. Wśród wszystkich organizacji zajmujących się tematyką dziedzictwa kulturowego 26% angażowało nie więcej niż 10 wolontariuszy spoza organizacji, kolejnych 27% miało do dyspozycji więcej niż 30 wolontariuszy, natomiast w 19% organizacji nie działał ani jeden wolontariusz zewnętrzny.

W dalszej części opracowania, mówiąc o wolontariuszach, będziemy odnosili się właśnie do wolontariuszy spoza organizacji.

Wykres 8. Liczba wolontariuszy spoza organizacji zaangażowanych w jej działania

Przedstawiciele organizacji w trakcie wywiadów bezpośrednich podkreślali wagę wolontariuszy dla funkcjonowania organizacji. Osoby takie okazywały się nieocenione przy pracach pomocniczych podczas badań archeologicznych czy porządkowaniu

starego cmentarza. Współpraca z wolontariuszami jest postrzegana jako bardzo cenna i przynosząca wymierne korzyści. Za szczególnie wartościową uważana jest współpraca długoterminowa, a nie akcyjna, jednorazowa, choć i taka pomoc może być oczywiście istotnym wsparciem dla organizacji.

Tu przewinęło się naprawdę kilkaset osób i pomagali nam te kolejne warstwy ziemi ściągać. Bez naszych kochanych wolontariuszy to by była masakra.

Jednocześnie nakład pracy członków organizacji potrzebny do pozyskania wolontariuszy i zarządzania ich pracą czasami był większy niż spodziewane rezultaty. W takiej sytuacji organizacja nie decydowała się na zaangażowanie wolontariuszy w swoje działania.

Czasami lepiej zrobić coś samemu, naszymi siłami albo siłami naszych pracowników, niż tracić czas na pozyskanie i opiekę nad wolontariuszami. Zarządzanie wolontariuszami to duże wyzwanie organizacyjne.

Warto zaznaczyć, że – szczególnie dla niewielkich organizacji – wolontariuszami zewnętrznymi są przede wszystkim mieszkańcy okolicy, lokalna społeczność.

Działamy na terenie niedużej wsi i ludzie nam pomagają niezależnie od tego, czy są w organizacji, czy nie. Nie oddzielamy się od mieszkańców, działamy razem.

Zaangażowanie wolontariuszy jest dla organizacji bardzo ważne, ale też trudne. Ważne – bo jako wartościowe organizacje postrzegają takie działania, w których “nie robi się desantu”, czyli włącza się w działalność mieszkańców okolicy, a nie osoby spoza regionu. Trudność w zaangażowaniu mieszkańców wynika przede wszystkim z tego, że świadomość dziedzictwa kulturowego wśród lokalnej społeczności jest ciągle niewystarczająca. Pierwszym krokiem jest więc zbudowanie świadomości tego dziedzictwa.

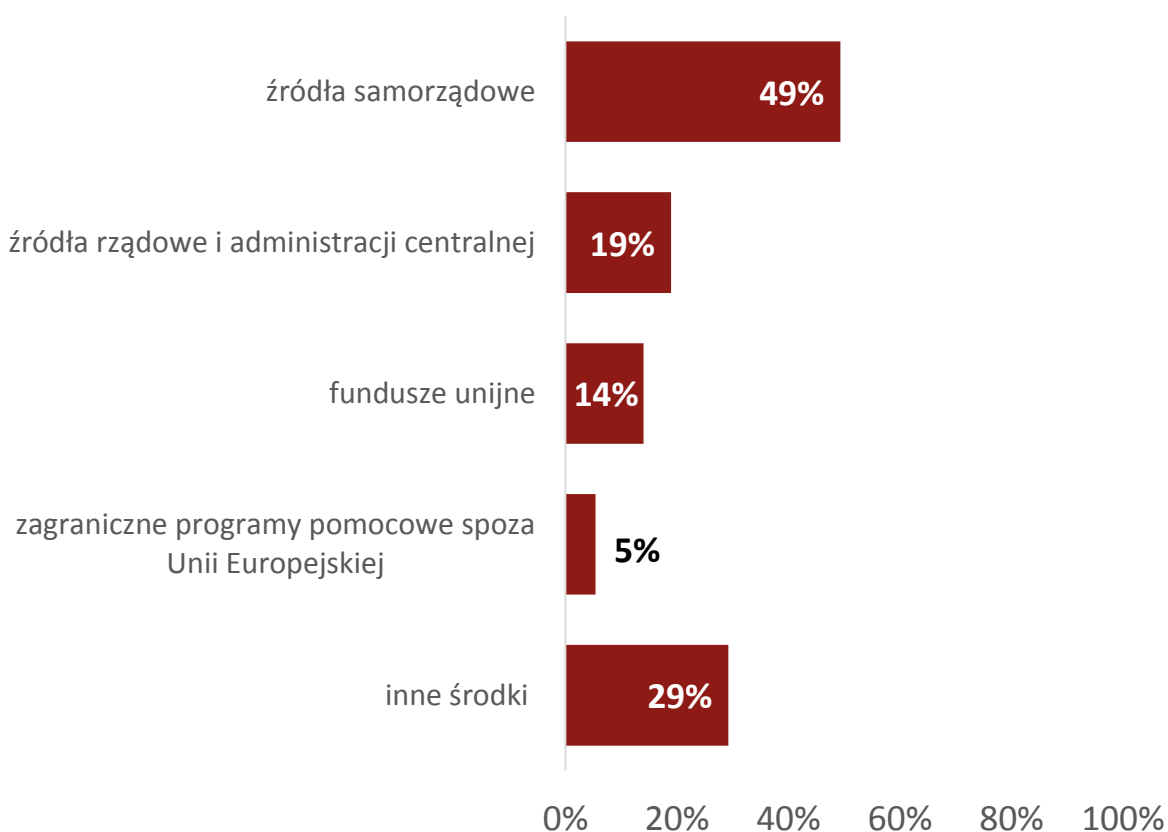
Nikt tu w okolicy nie zajmie się opieką czegoś, do czego ma stosunek nijaki albo negatywny.

2. Finansowanie projektów, w które angażowani są wolontariusze

W badaniu „Kondycja sektora pozarządowego w Polsce” sprawdziliśmy, z jakich środków finansowane są projekty, w które organizacje angażują wolontariuszy. Warto

przypomnieć, że w tym pytaniu została przyjęta perspektywa roczna, tzn. pytano o projekty, które organizacja realizowała w ciągu ostatniego roku. Niemal połowa (49%) z działań była finansowana ze środków samorządowych, 19% z pieniędzy rządowych i administracji centralnej, a 14% z funduszy unijnych. Projekty włączające wolontariuszy 5% organizacji finansowało z zagranicznych programów pomocowych spoza Unii Europejskiej. 29% organizacji wskazało, że pozyskiwało pieniądze na te projekty z innych źródeł. Najczęściej wskazywanym w tej kategorii źródłem są „środki własne”, przy czym nie we wszystkich przypadkach jest jasne, co respondenci mieli tu na myśli – mogą to być składki członkowskie, darowizny lub dochody z działalności gospodarczej.

Wykres 9. Źródła finansowania działań, w które angażowani są wolontariusze

3. Przyczyny angażowania wolontariuszy

81% organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym angażuje w swoje działania wolontariuszy. Na pytanie, dlaczego zdecydowały się na podjęcie takiej współpracy, 30% organizacji odpowiada, że wynikało to z nadmiaru pracy w organizacji w stosunku do jej zasobów osobowych.

Dlatego, że są potrzebni ludzie do pracy, żeby zorganizować jakąś imprezę potrzebna jest większa liczba osób. Wolontariusze są najczęściej młodymi ludźmi i uczą się na przyszłość postawy społecznej.

16% organizacji stwierdziło, że jest to sposób na obniżenie kosztów pracy w organizacji lub też cała organizacja opiera się na pracy wolontariackiej. Tyle samo organizacji odpowiedziało, że podjęło współpracę z wolontariuszami dlatego, że po prostu chcieli oni zaangażować się i rozwijać, pracując w organizacji.

Ponieważ wolontariusze kierują się bezinteresownością, chcą ubogacić swoje doświadczenie, w pewnym sensie nawiązują się nowe relacje, rodzi się perspektywa współpracy poza wolontariatem.

11% organizacji wskazuje, że angażuje wolontariuszy, ponieważ jest to sposób na aktywizację i integrację społeczności lokalnej, włączenie tej społeczności we wspólną opiekę nad dziedzictwem kulturowym, budowanie tożsamości lokalnej.

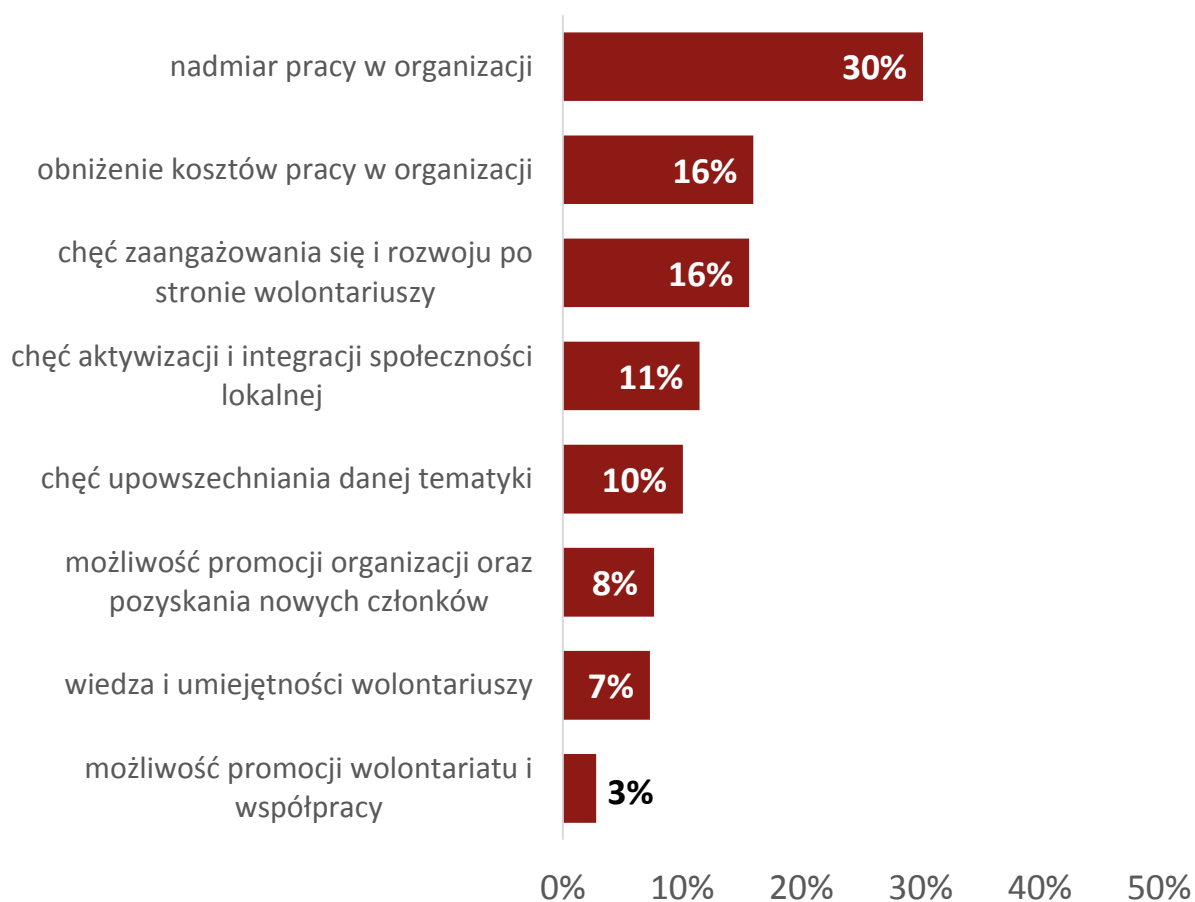
Zależy nam na tym by ludzie spoza naszego okręgu zajmowali się ochroną dziedzictwa kulturowego, przetrwaniem tego dziedzictwa.

Dla jednej dziesiątej organizacji (10%) wolontariat to po prostu możliwość przekazania wiedzy na dany temat, upowszechniania i promocji danej dziedziny działań, zagadnienia podejmowanego przez organizację. 8% organizacji wskazuje, że bodźcem do współpracy z wolontariuszami jest dbałość o zapewnienie ciągłości organizacji przez pozyskanie nowych członków oraz możliwość promocji samej organizacji, a nie tylko tematyki, którą organizacja się zajmuje.

Ponieważ my się starzejemy, fundacja działa 24 lata i potrzebujemy następców. Chcemy zarazić następne pokolenia sprawami, które nas interesują.

7% korzysta z wolontariuszy ponieważ oferują oni merytoryczne wsparcie – posiadają specjalistyczną wiedzę i umiejętności, których w samej organizacji brakuje. Dla 3% organizacji angażowanie osób spoza organizacji w swoje działania to sposób na promocję wolontariatu i współpracy, których starają się być ambasadorami.

Wykres 10. Przyczyny, dla których organizacje decyduje się na współpracę z wolontariuszami

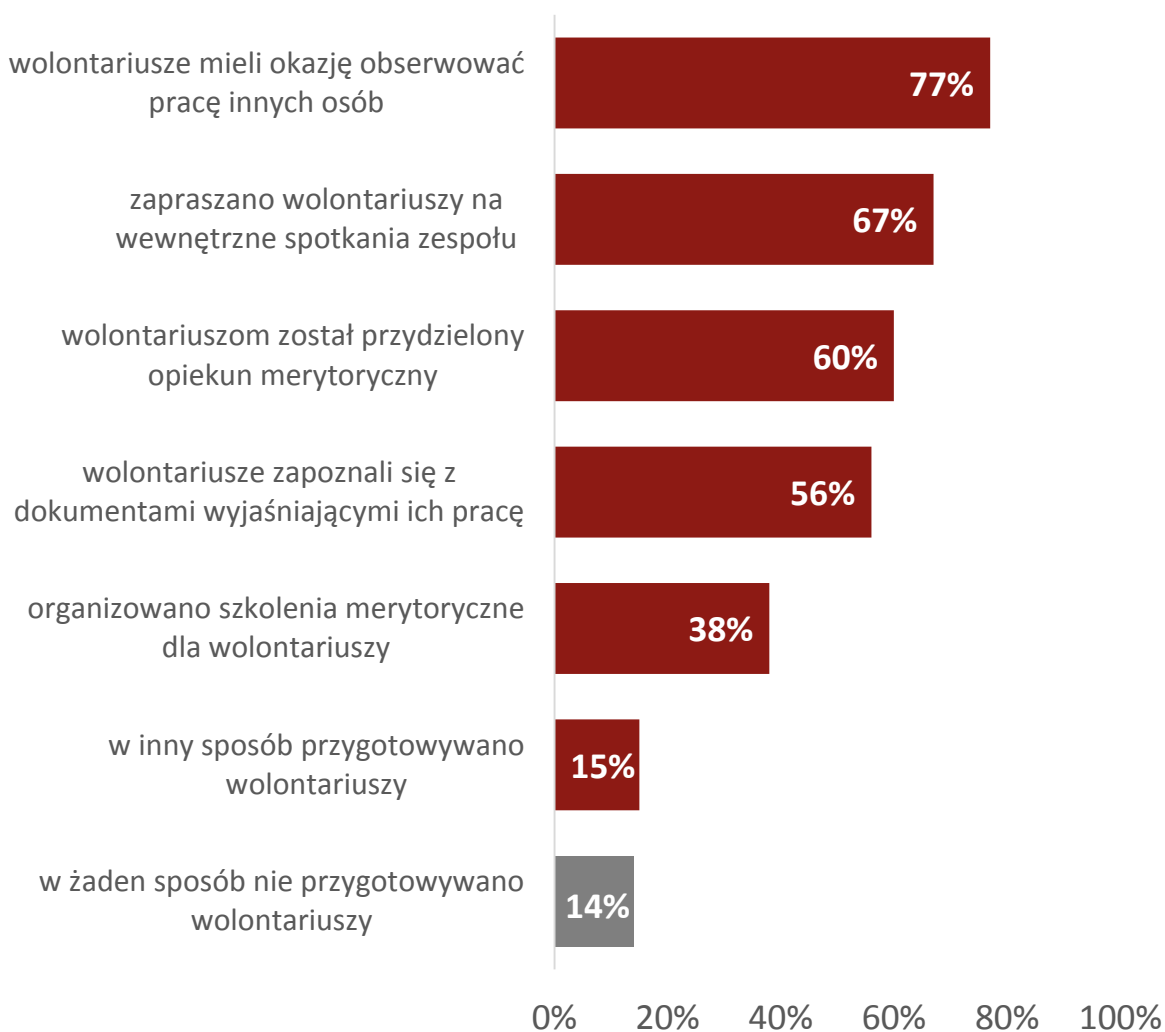
4. Przygotowywanie wolontariuszy do pracy

Przygotowywanie wolontariuszy do pracy jest traktowane jako bardzo ważny element tej współpracy, szczególnie w tych organizacjach, które w swoje działania angażują większą liczbę wolontariuszy. Dzięki dobremu wprowadzeniu w działania organizacji wolontariusze mogą otrzymywać bardziej odpowiedzialne zadania, są silniej zaangażowani w swoją pracę, a w efekcie są bardziej z niej zadowoleni. Jak wynika z badania jakościowego część organizacji przygotowuje wolontariuszy jeszcze przed faktycznym rozpoczęciem prac. Inne robią to w trakcie prac, na bieżąco.

Spośród organizacji, które w ciągu ostatnich dwóch lat angażowały wolontariuszy w działania na rzecz dziedzictwa kulturowego, 14% w ogóle ich nie przygotowywało ich do pracy. Pozostałe robiły to na co najmniej jeden spośród niżej wymienionych sposobów. Specjalne szkolenie merytoryczne to forma przygotowania wolontariuszy do

pracy, która w rozmowach bezpośrednich z liderami organizacji była przedstawiana jako najbardziej wymagająca. Takie szkolenia, które są najrzadziej stosowaną formą przygotowania wolontariuszy, organizuje 38% organizacji. 56% organizacji przekazuje wolontariuszom dokumenty wyjaśniające ich pracę, w 60% wolontariusze mają przydzielonego opiekuna merytorycznego. W 67% organizacji wolontariusze są zapraszani na wewnętrzne spotkania zespołu. W 77% organizacji wolontariusze są zapraszani na wewnętrzne spotkania zespołu. W 77% organizacji wolontariusze, w ramach przygotowania do pracy, mieli okazję obserwować pracę innych osób, jednak tylko w 3% organizacji była to jedyna forma wprowadzania wolontariuszy w ich przyszłe działania. 15% organizacji w jakiś inny sposób przygotowywało wolontariuszy, np. poprzez organizowanie dla nich wyjazdów lub pikników integracyjnych, oferowanie konsultacji lub szkoleń BHP.

Wykres 11. Metody przygotowywania wolontariuszy do pracy

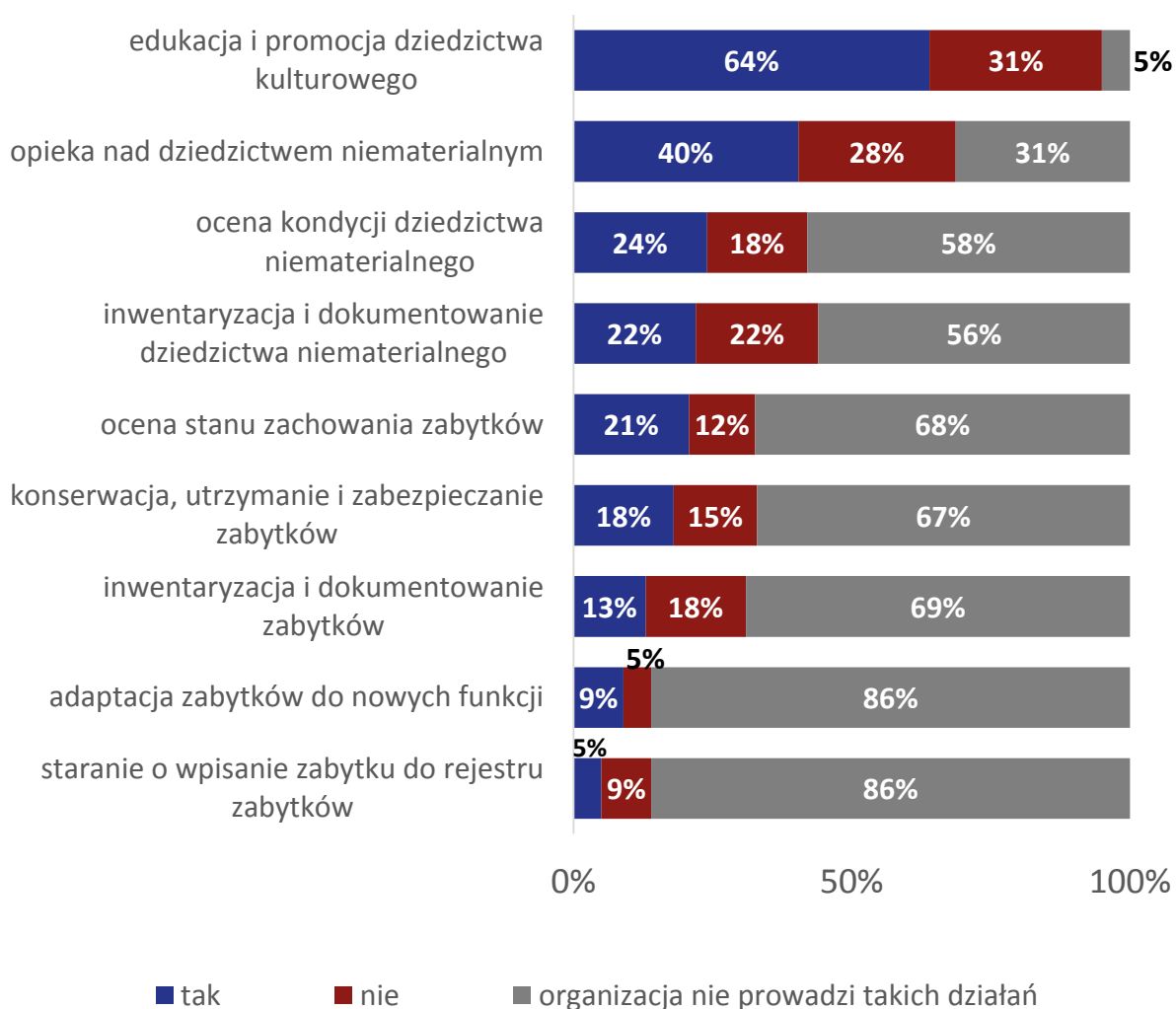
5. Działania, w które angażowani są wolontariusze

Zdecydowana większość przedstawicieli organizacji, z którymi prowadzone były wywiady pogłębione, wykazywała zdecydowaną aprobatę wobec angażowania wolontariuszy w działania związane z opieką nad dziedzictwem kulturowym. Udział wolontariuszy w różnego rodzaju pracach wydawał się respondentom naturalny. Bardzo rzadko spotykane, aczkolwiek pojawiające się stanowisko to niewielki entuzjazm, a nawet dystans wobec idei angażowania wolontariuszy w prace w zakresie materialnego dziedzictwa kulturowego. Takie nastawienie wynikało z przekonania o specjalistycznym charakterze prac remontowo-konserwatorskich. Według przedstawicieli organizacji zajmujących takie stanowisko, udział wolontariuszy w pracach pomocniczych, np. przy wynoszeniu gruzu czy wrywaniu chwastów, byłby możliwy po gruntownym przeszkoleniu. Podobnie przy inwentaryzacji i dokumentacji zabytków – wolontariusze mogliby zostać włączeni, ale tylko w prace pomocnicze, i także dopiero po gruntownym przeszkoleniu. Takie stanowisko wydaje się bliższe poglądom części urzędników niż członkom większości organizacji pozarządowych. Warto podkreślić, że taka opinia nie jest typowa, choć zdarza się wśród bardzo wyspecjalizowanych organizacji z wieloletnim doświadczeniem, ściśle współpracujących z konserwatorami zabytków.

To, że taka perspektywa nie jest dominująca, potwierdzają wyniki badania ankietowego, w którym zapytaliśmy organizacje o to, w jakie działania angażują wolontariuszy. Okazuje się, że wolontariusze są angażowani głównie w działania związane z edukacją i promocją dziedzictwa kulturowego – 64% organizacji korzysta z ich wsparcia przy tego typu działaniach. W związku z tym, że organizacje częściej prowadzą działania dotyczące dziedzictwa niematerialnego, także wolontariusze są w nie częściej zaangażowani. Cztery na dziesięć organizacji (40%) włącza wolontariuszy w prowadzone przez siebie prace w zakresie opieki nad dziedzictwem niematerialnym. Niemal co czwarta organizacja (24%) korzysta z pomocy wolontariuszy przy ocenie kondycji dziedzictwa niematerialnego, a 22% – przy inwentaryzacji i dokumentacji dziedzictwa niematerialnego. Zdecydowanie rzadziej wolontariusze są angażowani w działania dotyczące dziedzictwa materialnego. 21% organizacji włącza wolontariuszy w ocenę stanu zachowania zabytków, 18% w konserwację, utrzymanie i zabezpieczanie zabytków, 13% w inwentaryzację i dokumentowanie zabytków. 9% organizacji korzysta z pomocy wolontariuszy przy adaptacji zabytków do nowych funkcji, a 5% przy

staraniach o wpisanie do rejestru zabytków. Kiedy w naszych analizach uwzględnimy tylko te organizacje, które prowadzą dany typ działań, okazało się, że wolontariusze byli angażowani przez ponad połowę organizacji we wszystkie rodzaje działań z wyjątkiem inwentaryzacji i dokumentowania zabytków (43% organizacji prowadzących takie działania angażuje wolontariuszy) oraz starania o wpis do rejestru zabytków (34% organizacji prowadzących takie działania angażuje wolontariuszy).

Wykres 12. Zaangażowanie wolontariuszy w działania organizacji w zakresie dziedzictwa kulturowego

Przedstawiciele organizacji, mówiąc o zaangażowaniu jako wolontariuszy członków lokalnej społeczności, podkreślali, że ich zaangażowanie jest silniejsze, gdy mają możliwość włączenia się w opiekę nad ściśle lokalnym dziedzictwem kulturowym – na przykład chętniej wezmą udział w działaniach podtrzymujących pamięć o dawnych

pieśniach z ich okolicy niż z całego regionu. Ważne jest, jak zauważa rozmówca, aby „wszyscy czuli że to jest ich”. „Desant” polegający na proponowaniu obcych działań czy tradycji jest nieskuteczny, natomiast kluczowe wydaje się odkrywanie na nowo lokalnych mikrotradycji, które powoli zanikają.

Nasze działania odwołują się do tego miejsca, które jest im bliskie.

Idziemy do wsi, gdzie mieszka 20 osób, gdzie nikt nie pójdzie, robimy pochód i śpiewamy stare pieśni. I to, że te babcie siedzą z wnuczkami na ławkach i będą nas słuchać na ulicy. A potem one same zaczną śpiewać dla nas. To jest o wiele bardziej cenne, niż gdybyśmy pojechali do dużej wsi, ustawili scenę i kiosk z piwem i zrobili festyn.

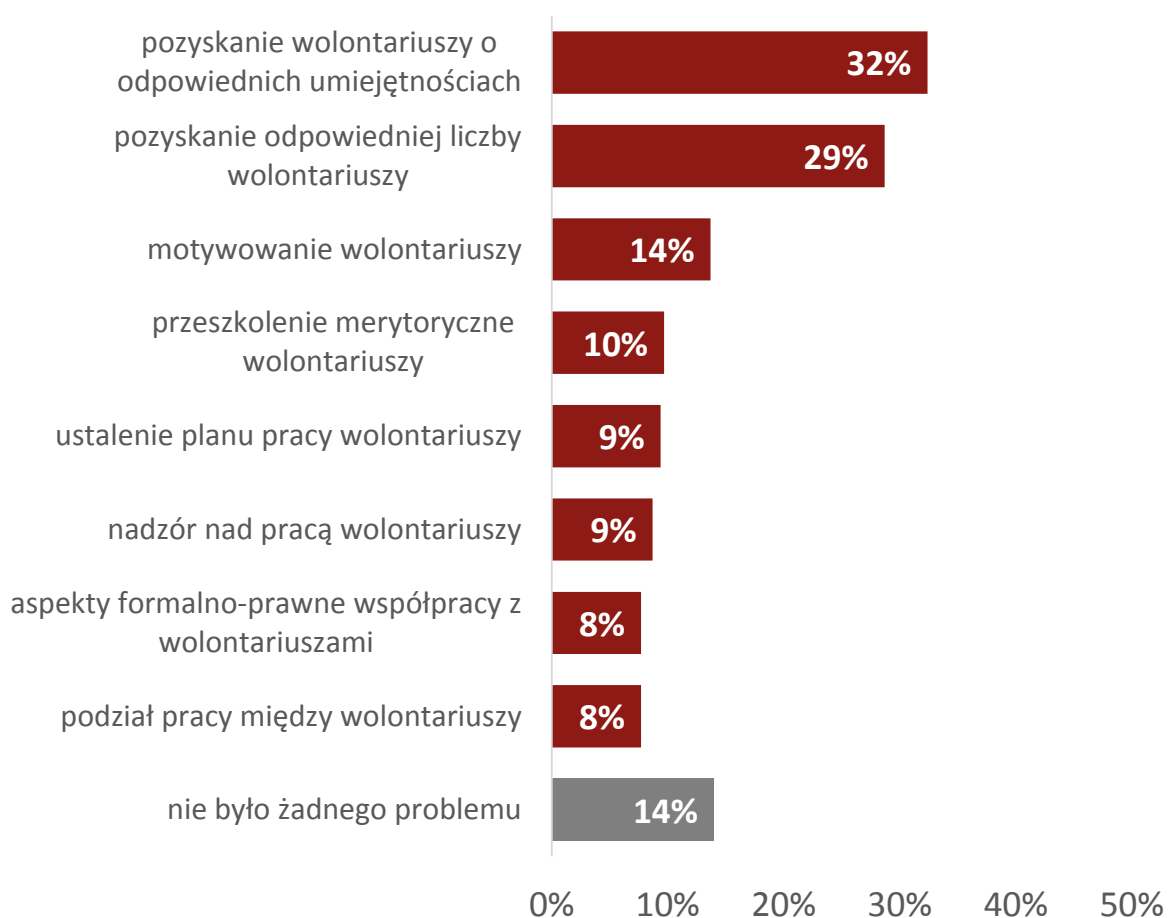
Jeśli to jest ich (...) gdybyśmy zrobili coś wyalienowanego od społeczności (...) no to na pewno ludzie by tego nie chcieli. Ale jeśli my idziemy w ich historię, pokazujemy ją – więc ci ludzie są zainteresowani.

6. Problemy we współpracy z wolontariuszami

Współpraca z wolontariuszami może wiązać się z różnymi wyzwaniami i problemami. Tylko 14% organizacji mających doświadczenie we współpracy z wolontariuszami w ciągu ostatnich dwóch lat nie napotkało żadnych problemów w trakcie tej współpracy. 32% organizacji współpracujących z wolontariuszami wskazuje, że wyzwaniem było dla nich pozyskanie osób o odpowiednich umiejętnościach, a tylko nieco mniej, bo 29% organizacji, odpowiada, że trudne było pozyskanie odpowiedniej ich liczby. Największym wyzwaniem dla organizacji jest więc sama rekrutacja wolontariuszy. Kolejny etap współpracy z wolontariuszami, czyli ich przeszkolenie, stanowił trudność dla 10% organizacji. Motywowanie wolontariuszy do pracy było utrudnieniem dla 14% organizacji. Jeden z trzech elementów zarządzania pracą wolontariuszy – czyli ustalenie ich planu pracy, podział pracy między nich oraz nadzór nad nią – stanowił wyzwanie dla 17% organizacji, a po 8-9% organizacji wskazywało na trudności w którymś z tych obszarów. Aspekty formalno-prawne współpracy z wolontariuszami, np. podpisanie umowy lub porozumienia, były problematyczne dla 8% organizacji.

Wykres 13. Problemy we współpracy z wolontariuszami w perspektywie organizacji (tylko tych, które taką współpracę prowadziły)

Organizacje, z których przedstawicielami rozmawialiśmy bezpośrednio w jakościowej części badania, wskazywały, że ważne jest znalezienie takich wolontariuszy, którzy faktycznie są zainteresowani danym tematem. Współpraca z takimi osobami jest dla organizacji łatwiejsza, stwarza mniej problemów, a samym wolontariuszom przynosi więcej satysfakcji, umożliwiając zdobycie wiedzy i umiejętności dotyczących tematyki, która ich pasjonuje.

Żadnych problemów w samej pracy z wolontariuszami, w kontakcie z nimi, nie ma. Po prostu przyjeżdżają ludzie, którzy naprawdę chcą przyjechać, interesuje ich ten temat. To w żadnym wypadku nie jest łapanka.

Żadnych obaw nie mieliśmy. Sami dużo wolontariacko się udzielaliśmy, więc wiedzieliśmy, że jak ktoś wchodzi w wolontariat, to jest pozytywnie zakręcony.

Jednocześnie liderzy organizacji wskazywali, że problemem jest samo zbudowanie świadomości lokalnego dziedzictwa wśród mieszkańców okolicy, o czym była już mowa wcześniej. Członkowie organizacji dostrzegają, że niektóre lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego nie są traktowane jako dziedzictwo całej społeczności, lecz tylko jej części, np. stary cmentarz prawosławny „nie jest uznawany” przez katolicką część mieszkańców. Powoduje to, że nie chcą się oni włączać w opiekę nad tym cmentarzem, co z kolei utrudnia integrację lokalnej społeczności. Potrzeba więc działań skierowanych do mieszkańców, które uświadamiałyby im istotę i tożsamościowy charakter lokalnego dziedzictwa kulturowego. Inną ze wskazywanych trudności jest problem trwałości zaangażowania lokalnej społeczności. Przedstawiciele organizacji zwracali uwagę, że aktywne zaangażowanie mieszkańców nie jest bardzo trudne, ale włączenie ich w długotrwałe lub cykliczne działania przysparza pewnych kłopotów.

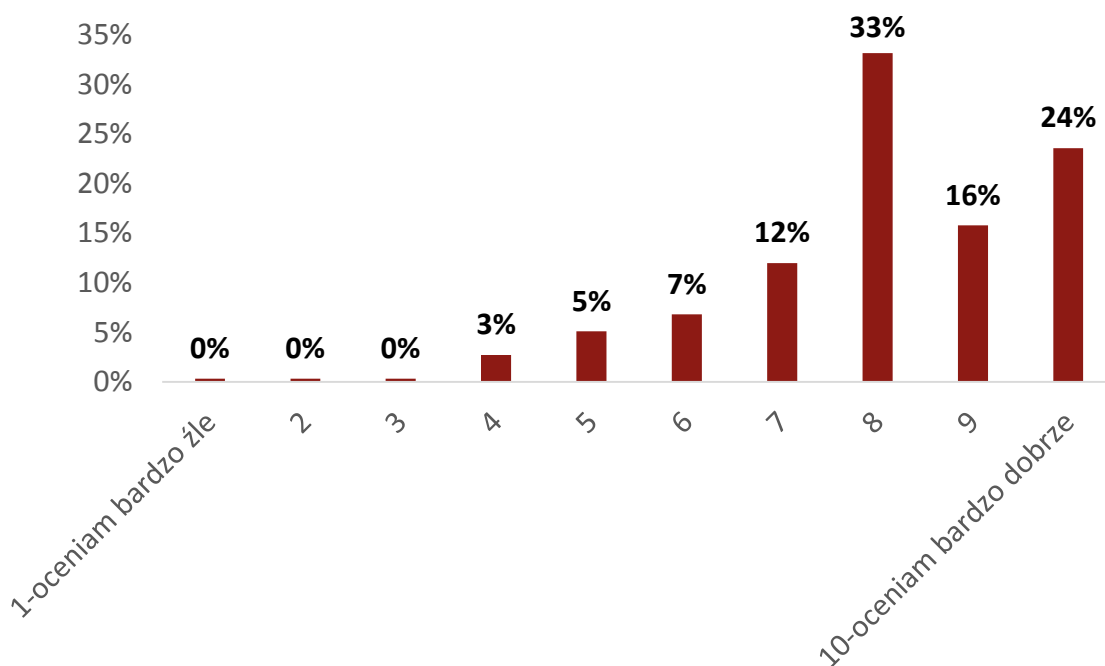
Też jest problem z takimi działaniami, bo mieszkańcy z chęcią idą, jeżeli jest to działanie jednorazowe. Na jedno spotkanie może przyjść dużo osób do pomocy, a jak za dwa tygodnie jest kontynuacja prac, to jesteśmy niemalże sami na placu boju. Czyli najlepiej, jeśli oni mogą przyjść raz na 2-3 godziny. Ale to też jakoś działa, bo raz można zaprosić tych mieszkańców, raz innych, tylko że wtedy oni tak się nie identyfikują z tym.

7. Ocena współpracy z wolontariuszami i chęć współpracy z nimi w przyszłości

7a. Ocena współpracy z wolontariuszami

Organizacje bardzo dobrze oceniają współpracę z wolontariuszami. Biorąc pod uwagę wszystkie doświadczenia z ostatnich dwóch lat tej współpracy dotyczącej projektów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, organizacje oceniają ją średnio na 8,1 na 10 stopniowej skali (niższa ocena oznacza bardziej negatywną opinię o współpracy). 8% organizacji ocenia tę współpracę jako złą (punkty 1-5), a 92% organizacji wystawia jej dobrą opinię (punkty 6-10). 40% organizacji ocenia tę współpracę bardzo pozytywnie dając jedną z dwóch najwyższych ocen na skali.

Wykres 14. Ogólna ocena współpracy z wolontariuszami

7b. Chęć angażowania wolontariuszy w przyszłości

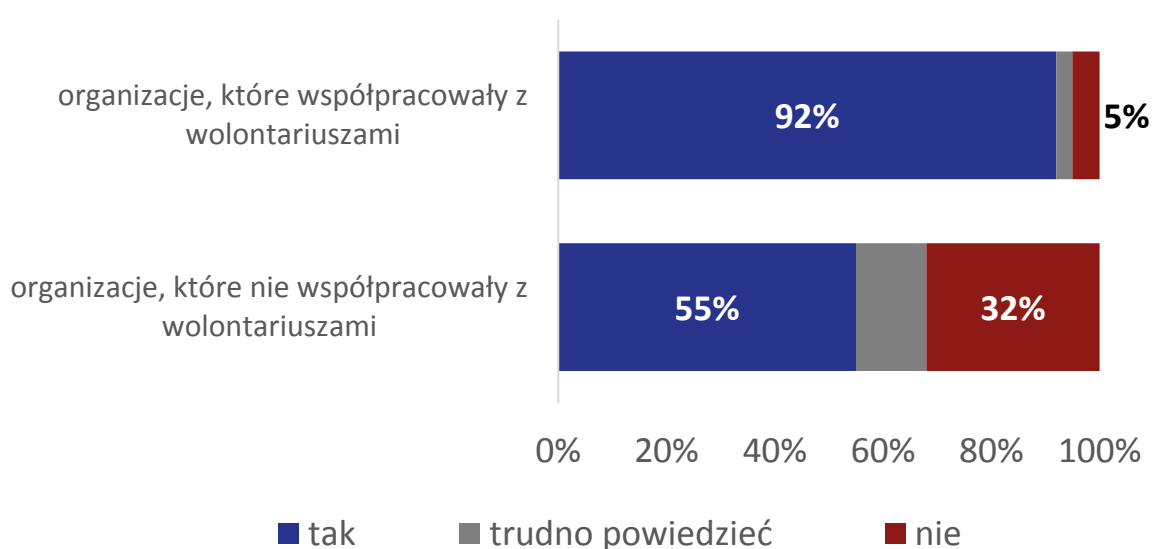
Bardzo wysoka ocena współpracy z wolontariuszami wpływa na chęć kontynuowania zaangażowania wolontariuszy w działania organizacji. 92% organizacji współpracujących w ciągu ostatnich dwóch lat z wolontariuszami chciałoby w przyszłości nadal z nimi pracować. Sytuacja wygląda inaczej wśród tych organizacji, które nie współpracowały z wolontariuszami. Przypomnijmy, że takich organizacji było 19%. 55% spośród nich chciałoby w przyszłości taką współpracę podjąć, a niemal co trzecia (32%) nie jest taką współpracą zainteresowana. 13% spośród organizacji, które nie współpracowały z wolontariuszami, jeszcze nie wie, czy chciałyby w przyszłości taką współpracę podjąć, czy też nie. Organizacje, które nie chcą współpracować z wolontariuszami w przyszłości – zarówno takie, które do tej pory to robiły, jak i te, które takich doświadczeń nie mają – zapytaliśmy, co je zniechęca do tej współpracy. Niemal połowa organizacji wskazuje, że po prostu nie ma takiej potrzeby. Co piąta twierdzi, że taka współpraca jest bardzo wymagająca, np. rodzi konieczność opieki nad wolontariuszami lub różne trudności formalno-prawne. Innym wymienianym powodem jest brak zainteresowania wolontariuszy lub brak wolontariuszy o odpowiednich kompetencjach.

[Nie chcemy współpracować z wolontariuszami] *ponieważ chcemy pracować w swoim własnym gronie, szkolenia i zapoznanie wolontariuszy z planem działania zajmują dużo czasu.*

Młodzież, która się pojawiała, oczekiwała gratyfikacji. Od początku był problem z wolontariuszami.

Mamy swoich członków, którzy działają w organizacji i wolontariusze nie są nam potrzebni.

Wykres 15. Chęć współpracy z wolontariuszami w przyszłości

Organizacje, które deklarują chęć współpracy z wolontariuszami w przyszłości, również zapytaliśmy o to, co ich do tego zachęca. Prawie jedna czwarta organizacji (24%) wskazuje na gotowość wolontariuszy do współpracy, ich entuzjazm i pasję, tyle samo uzasadnia swoje stanowisko nadmiarem pracy w organizacji w stosunku do jej zasobów osobowych.

Pasjonaci wykonują lepiej swoją pracę od pracowników, jest inna motywacja, wykonują pracę z potrzeby serca.

12% organizacji wskazuje, że przez współpracę z wolontariuszami mogłyby upowszechnić tematykę, którą się zajmują, poszerzać krąg swoich odbiorców. Tyle samo organizacji chce współpracować z wolontariuszami, ponieważ widzi w tym możliwość rozwoju i edukacji wolontariuszy. 9% organizacji podaje, że chciałyby angażować wolontariuszy w swoje działania, aby móc w ten sposób obniżyć koszty pracy w organizacji.

Wolontariat jest jedyną formą, w ramach której możemy organizować życie organizacji i wychodzić do społeczeństwa z tematami, które nas interesują. Nie mamy pieniędzy na zatrudnianie osób.

Innymi, już rzadziej wymienianymi powodami, są chęć aktywizacji i integracji społeczności lokalnej, chęć rozwoju organizacji poprzez poszukiwanie nowych członków wśród wolontariuszy, dobre doświadczenia z dotychczasowej współpracy z wolontariuszami oraz możliwość wykorzystania specjalistycznej wiedzy i umiejętności wolontariuszy. Najrzadziej wymieniamy powodem, dla którego organizacja chciałaby współpracować z wolontariuszami, jest chęć promocji wolontariatu i postaw prospołecznych.

To my jako fundacja stawiamy sobie to za cel krzewienie postaw prospołecznych i budowanie w osobach, które podejmują z nami współpracę, świadomości odpowiedzialności obywatelskiej i wewnątrzsterowności.

Wykres 16. Czynniki zachęcające organizacje do współpracy z wolontariuszami w przyszłości

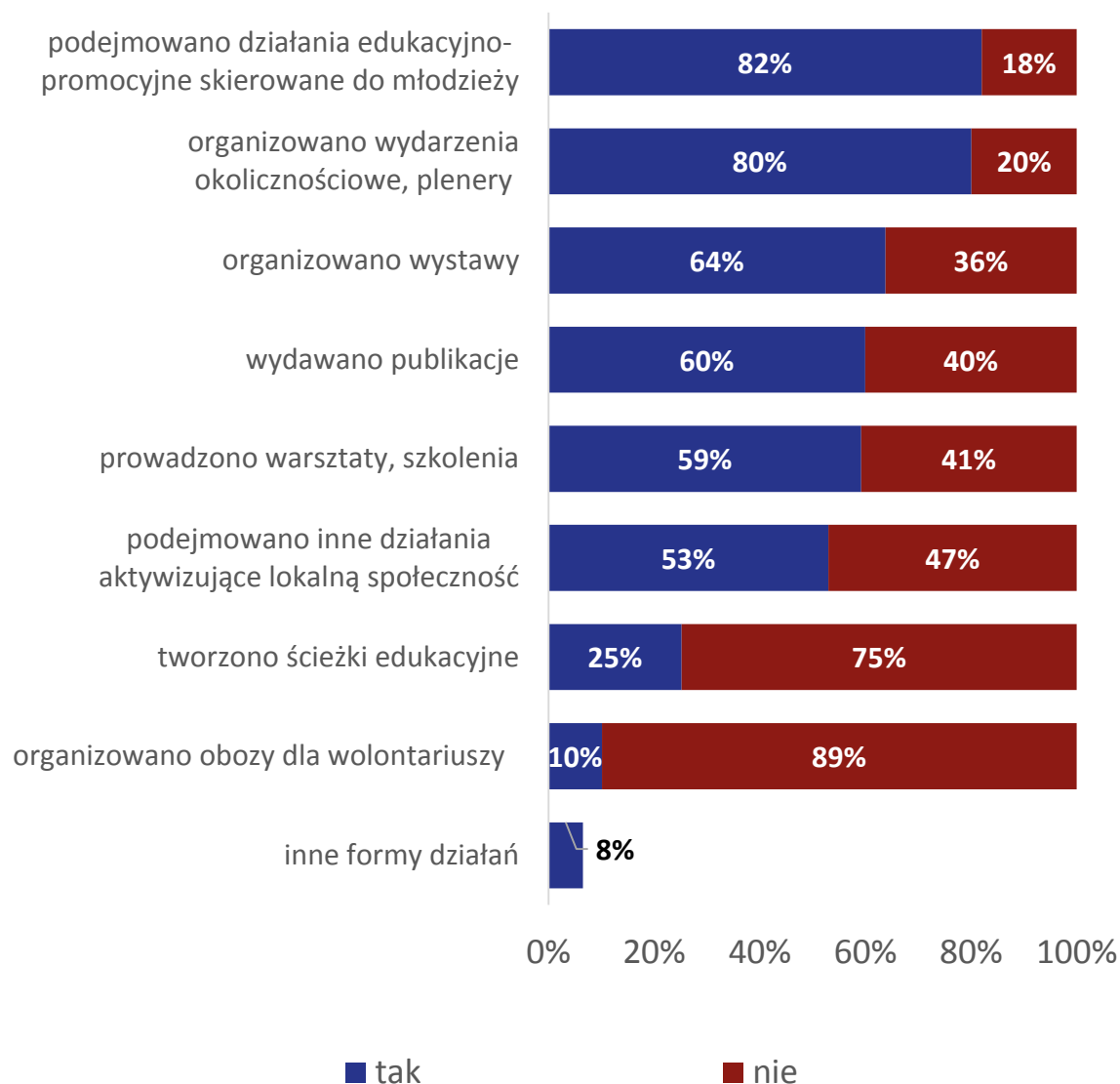
V. ORGANIZACJE WOBEC FORM DZIAŁAŃ PROPONOWANYCH PRZEZ NID

1. Formy działań podejmowane przez organizacje

Organizacja realizując swoje działania dotyczące opieki nad dziedzictwem kulturowym mogą w swoich działaniach wykorzystywać rozmaite formy pracy. Narodowy Instytut Dziedzictwa, tworząc program „Wolontariat dla dziedzictwa”, zaproponował katalog działań, poprzez które organizacje mogą realizować założone w programie cele. W badaniu sprawdziliśmy, jak często organizacje podejmowały tego typu działania, jak oceniają przydatność w nich wolontariuszy i na ile chciałyby się włączyć w ich prowadzenie w przyszłości.

Organizacje najczęściej podejmują działania edukacyjne i promocyjne skierowane do młodzieży (82%) oraz organizują wydarzenia okolicznościowe (80%). Nieco mniej popularna jest organizacja wystaw (64%), wydawanie publikacji (60%) oraz prowadzenie warsztatów i szkoleń (59%). Nieco więcej niż połowa organizacji (53%) podejmuje inne działania aktywizujące lokalną społeczność, a jedna czwarta (25%) tworzy ścieżki edukacyjne. Zdecydowanie najrzadziej praktykowaną formą działań są obozy dla wolontariuszy – doświadczenie w ich organizowaniu ma jedynie 10% badanych organizacji.

Wykres 17. Formy działań podejmowane przez organizacje

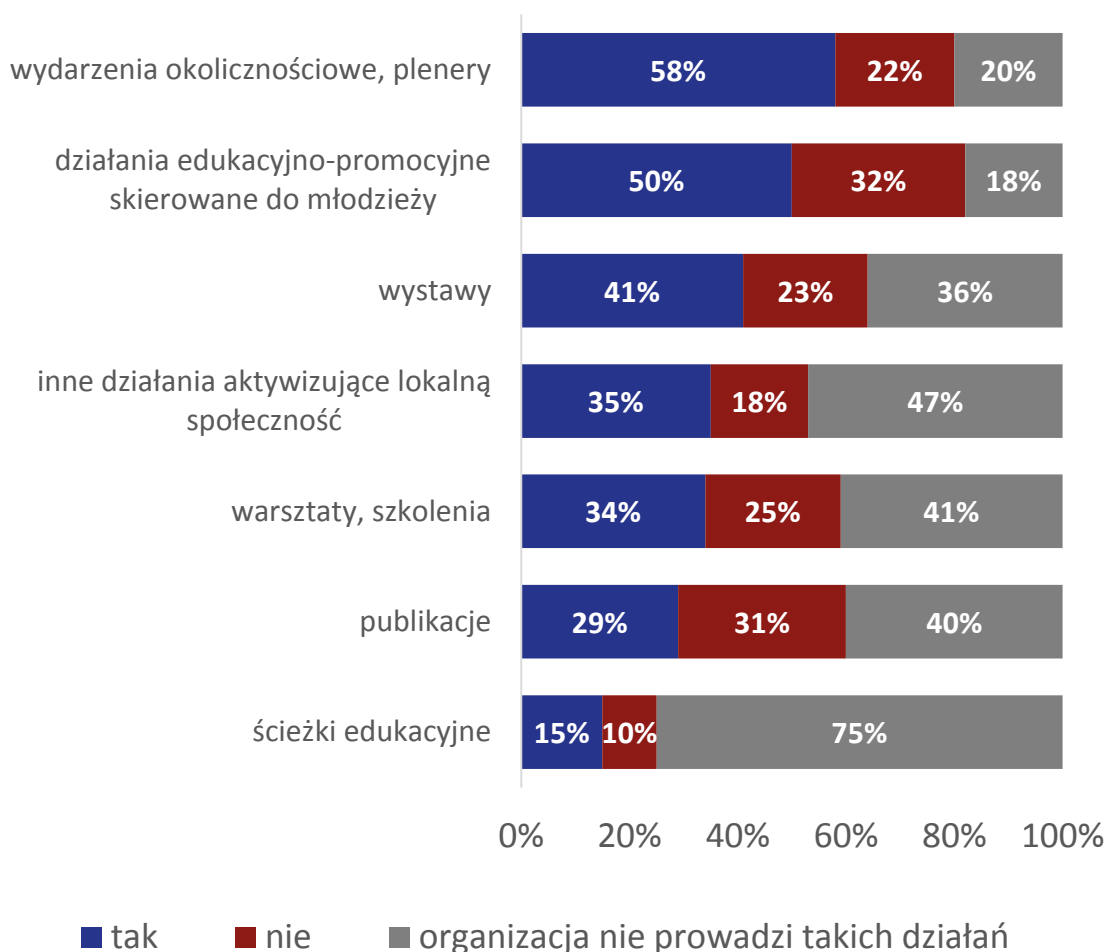

2. Zaangażowanie wolontariuszy w różne formy działań

Organizacje najczęściej angażują wolontariuszy w przygotowywanie wydarzeń okolicznościowych i plenerów – tak pracuje z wolontariuszami 58% organizacji. Połowa organizacji (50%) włącza wolontariuszy w działania edukacyjno-promocyjne skierowane do młodzieży, 41% organizacji korzysta ze wsparcia wolontariuszy przy organizowaniu wystaw, 35% – wykorzystuje ich w innych działaniach aktywizujących lokalną społeczność, takich jak np. wspólna opieka i ochrona dziedzictwa kulturowego, inwentaryzacja, dokumentowanie. 35% organizacji angażuje osoby z zewnątrz do przygotowywania i prowadzenia warsztatów i szkoleń, 29% – do wydawania publikacji,

a 15% – do tworzenie ścieżek edukacyjnych. Jeśli uwzględnimy tylko te organizacje, które praktykują daną formę działań, to stwierdzimy, że wolontariusze są angażowani przez ponad 50% organizacji we wszystkie te formy działań z wyjątkiem wydawania publikacji (47% organizacji prowadzących taką formę działań angażuje wolontariuszy).

Wykres 18. Zaangażowanie wolontariuszy w różne formy działań

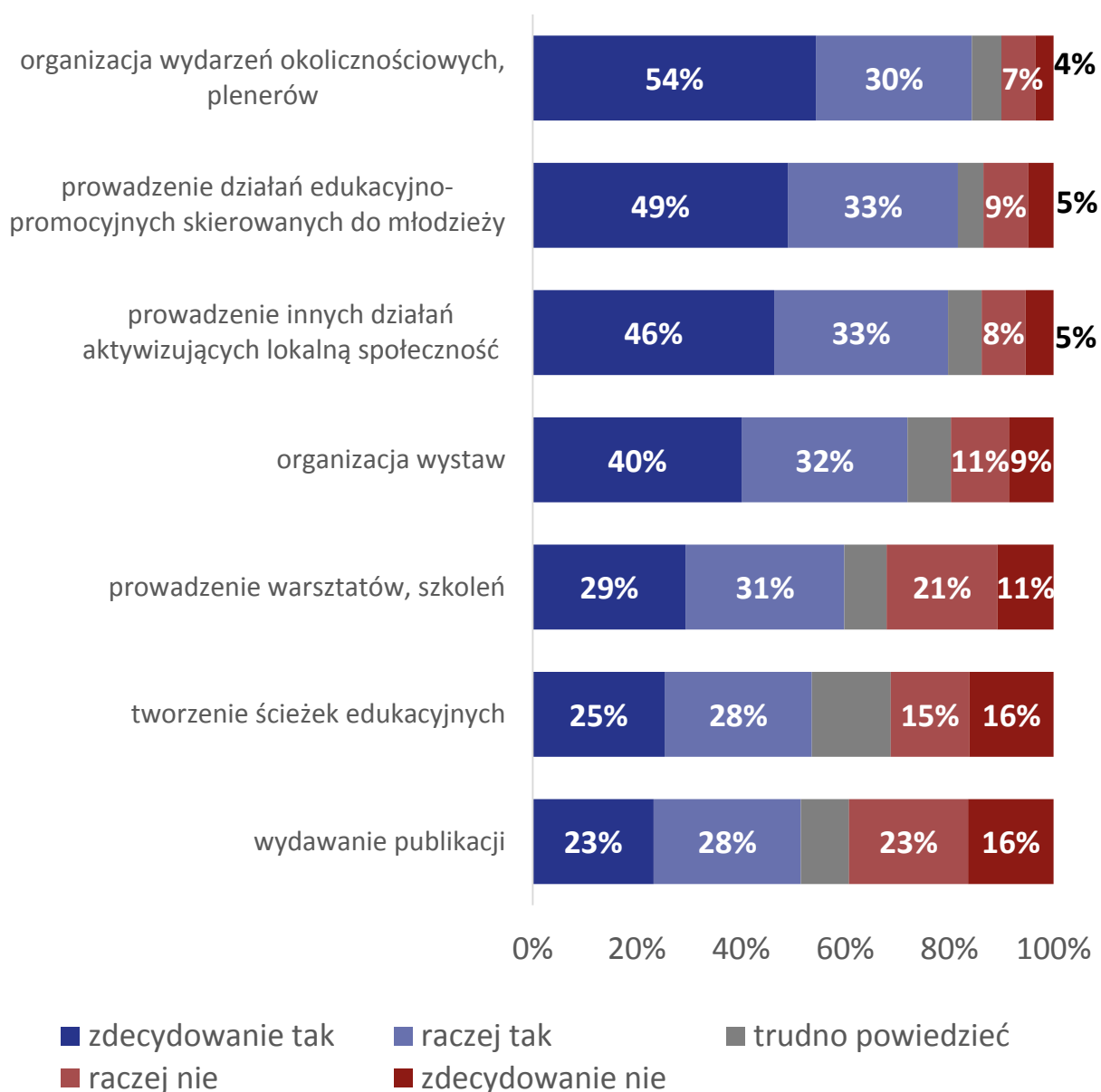
3. Ocena przydatności wolontariuszy w różnych formach działań

Organizacje pragnące w przyszłości współpracować z wolontariuszami oceniały też przydatność wolontariuszy w różnych formach działań, bez względu na to, czy dana organizacja praktykowała ostatnio te formy pracy, czy też nie. Oceny te są spójne z odpowiedziami na pytanie, jak do tej pory organizacje angażowały wolontariuszy w różne formy działań. 84% organizacji chciałaby włączyć wolontariuszy w organizowanie wydarzeń okolicznościowych, np. plenerów, 82% – w prowadzenie działań edukacyjno-

promocyjnych skierowanych do młodzieży, niewiele mniej, bo 79%, w prowadzenie innych działań aktywizujących lokalną społeczność. 62% organizacji ocenia wolontariuszy jako przydatnych podczas organizacji wystaw, 60% – docenia ich przydatność w prowadzeniu warsztatów i szkoleń. Niewiele ponad połowa organizacji dostrzega potencjalną przydatność wolontariuszy przy tworzeniu ścieżek edukacyjnych (53%) oraz wydawaniu publikacji (51%).

Wykres 19. Przydatność wolontariuszy w różnych formach działań w perspektywie organizacji chcących z nimi współpracować w przyszłości

4. Zainteresowanie organizacji różnymi formami działań

W badaniu „Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce” zapytaliśmy organizacje zajmujące się dziedzictwem kulturowym, jakie formy działań wydają im się najbardziej atrakcyjne i które z nich chciałyby realizować, gdyby były na nie środki finansowe. Co prawda lista, do której odnosili się respondenci, jest krótsza niż ta stosowana w badaniu przeprowadzonym na zlecenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa, ale nawet tu widać pewną tendencję. Działania edukacyjne i popularyzujące lokalne dziedzictwo są bardzo atrakcyjne dla organizacji i 81% spośród nich chciałyby je realizować w przyszłości (przy dostępnym finansowaniu). Podobny stosunek organizacje mają do skierowanych na aktywizację lokalnej społeczności działań włączających tę społeczność we wspólną opiekę nad dziedzictwem kulturowym. Obozy dla wolontariuszy to forma działań, do których organizacje mają największy dystans – tylko 34% organizacji chciałyby zorganizować taki obóz, nawet przy dostępności jego finansowania. Aż 79% organizacji nie jest do tego chętna, a aż 35% jest zdecydowanie przeciwna takiemu pomysłowi.

Wykres 20. Zainteresowanie organizacji realizacją projektów przy założeniu dostępności finansowania

5. Opinie liderów organizacji na temat różnych form działań

Organizacje realizując swoje działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego spotykają się z różnymi ograniczeniami. Jak wynika z analizy problemów wskazywanych przez organizacje, główną barierą utrudniającą ich funkcjonowanie jest niedostatek środków finansowych. Badając zainteresowanie organizacji realizacją różnych form działań, zapytaliśmy, które z form chciałyby realizować, gdyby ich finansowanie było dostępne. Warunkiem uzyskania dofinansowania miałyby być zaangażowanie wolontariuszy. Biorąc pod uwagę ten warunek, liderzy organizacji oceniali proponowane formy działań na dwóch skalach: łatwe – trudne w realizacji oraz potrzebne – niepotrzebne w danej okolicy.

Jako działania zdecydowanie najpotrzebniejsze wskazywano działania włączające lokalną społeczność. Ich potrzeba wynika z niedostatecznej aktywności tej społeczności w działania polegające na wspólnej opiece nad dziedzictwem kulturowym czy na postrzymywaniu lokalnych tradycji. Jednocześnie działanie to jest postrzegane jako jedno z najtrudniejszych, jeśli nie wręcz najtrudniejsze. Trudności wynikają głównie z tego, że dla organizacji nie jest jasne, w jaki sposób można mieszkańców okolicy włączyć we wspólne działania.

Jest to bardzo trudne, przede wszystkim dlatego, że nie ma tej świadomości w ludziach.

Tylko właśnie trzeba mieć pomysł jak to zrobić.

Obozy dla wolontariuszy są postrzegane jako działania potrzebne, ale raczej trudne. Mają one opinię przedsięwzięć wymagających od organizacji dużego nakładu pracy, energii i czasu, ale przynoszących istotne rezultaty. Organizacja obozów wydawała się dość łatwa jedynie takiej organizacji, która miała bardzo duże doświadczenie w tym obszarze. Warto podkreślić, że dla sporej części rozmówców określenie „obozy dla wolontariuszy” było nieprecyzyjne, ponieważ nie było jasne, kto może być uczestnikiem takiego obozu i czy sami członkowie organizacji lub mieszkańcy okolicy także mogą z nich korzystać.

Jako potrzebne i średnio trudne opisywano działania edukacyjne i promocyjne skierowane do młodzieży. Tego typu projektów jest jednak bardzo dużo, dlatego zaznaczano, że musiałyby one mieć innowacyjny charakter, powinny być bardzo dobrze przemyślane, aby mogły się wyróżnić spośród licznych innych działań tego typu.

Edukacja jest dla nas bardzo ważna, ale nie jest to takie super łatwe, bo generalnie z młodzieżą się trudno pracuje.

Szkolenia i warsztaty wzbudzały zróżnicowane zainteresowanie, część przedstawicieli organizacji ma o tej formie działań bardzo krytyczną opinię, ponieważ postrzegają oni ofertę szkoleniową dla członków organizacji jako bardzo zróżnicowaną pod względem jakości, co ich zniechęca do prowadzenia tego typu działań. W tym kontekście pojawiała się wątpliwość, kto miałby być beneficjentem takich szkoleń. Koncepcja organizacji warsztatów dla członków lokalnej społeczności spotykała się raczej ze sceptycyzmem. Podkreślano, że pierwszym krokiem musi być zbudowanie świadomości lokalnego dziedzictwa – i dopiero wówczas mieszkańców okolicy można zaprosić na szkolenie lub warsztat na temat tego dziedzictwa.

Ludzie w okolicy by się stukali po głowie. Ludzie najpierw musieliby zrozumieć, że coś, co jest jakoś historycznie datowane, ma potencjał, że jest coś warte i warto w ogóle o tym myśleć.

Najpierw trzeba zbudować u nich zainteresowanie i świadomość dziedzictwa, jakie istnieje na ich terenie.

Ścieżki edukacyjne są oceniane jako ciekawa forma przekazywania informacji o danej okolicy, jednak już dość powszechna. Dlatego też podkreślano, że aby wzbudzić zainteresowanie, forma takiej ścieżki musi być ciekawa, interaktywna, np. z wykorzystaniem audioprzewodnika. Na terenach turystycznych ważne jest stworzenie takich ścieżek także w językach obcych.

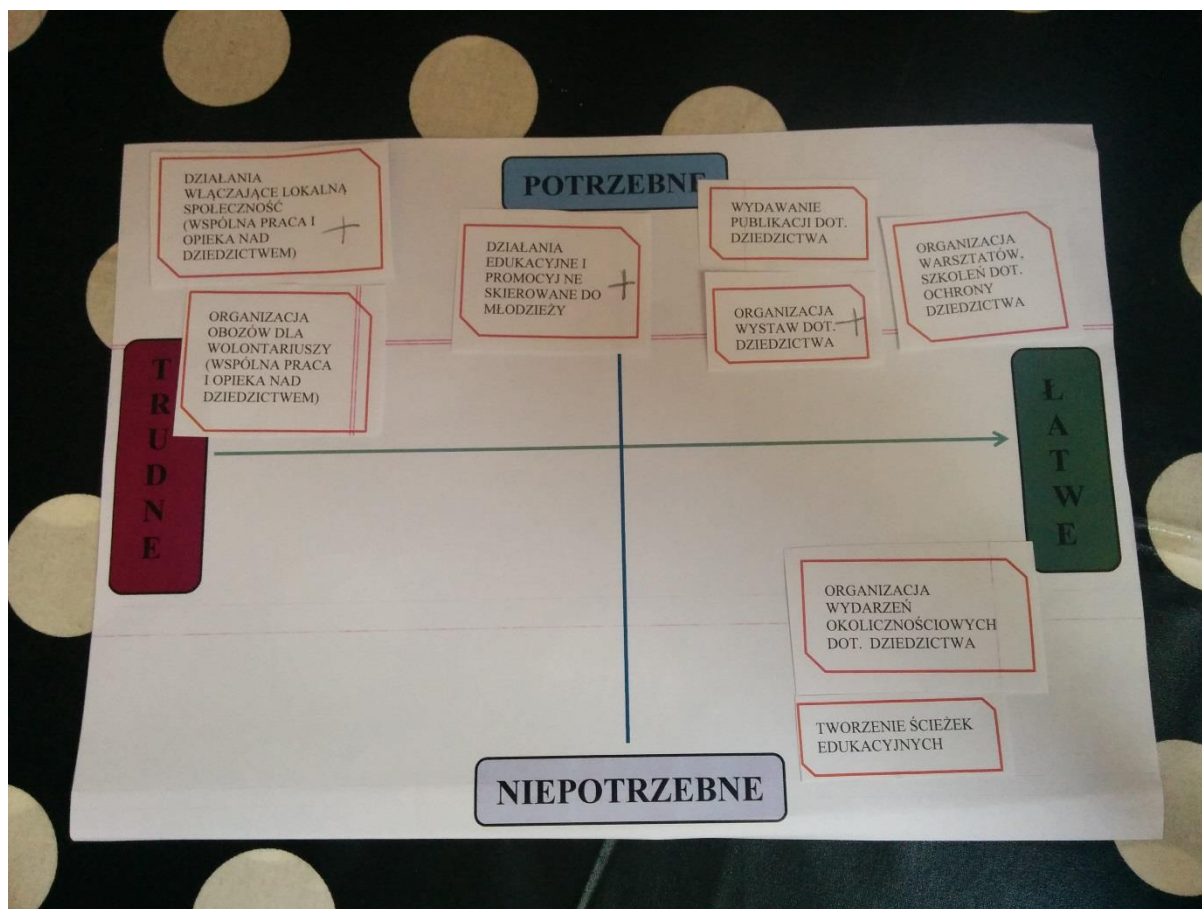
Wydarzenia okolicznościowe są postrzegane jako bardzo łatwe w realizacji i raczej mało potrzebne, głównie ze względu na to, że takich wydarzeń jest już bardzo dużo. Przedstawiciele organizacji podkreślają, że choć tego rodzaju wydarzenia budzą spore zainteresowanie lokalnej społeczności, to zazwyczaj włącza się ona w sposób bierny, a mieszkańcy są raczej odbiorcami niż współtwórcami takich działań.

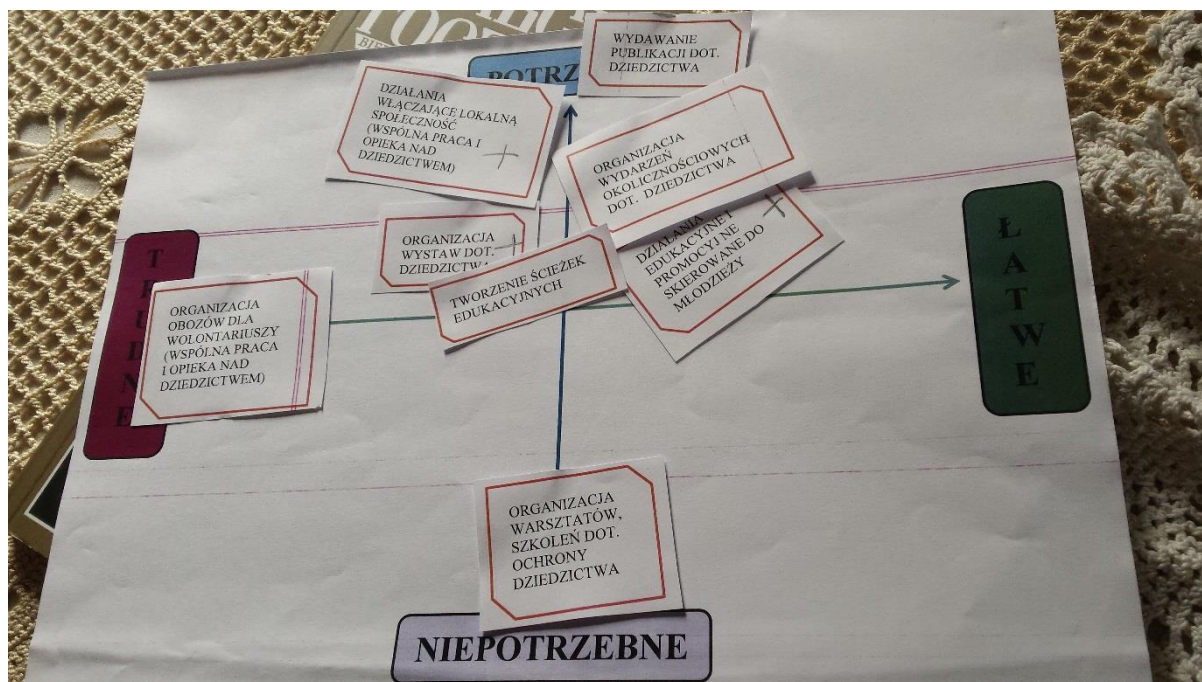
Organizowanie wystaw i wydawanie publikacji to działania budzące mieszane odczucia. Część działaczy organizacji pozarządowych postrzega je jako ważne, inni sugerują, że wobec zalewu rozmaitych publikacji i mnożenia się wystaw ciekawsze są takie działania, które mogą ludzi realnie angażować, a nie ustawiać w roli biernych odbiorców. Generalnie działania te uznawano za łatwe i średnio potrzebne. Jeśli chodzi o

wydawanie publikacji, udział wolontariuszy był dla organizacji trudny do wyobrażenia, gdyż to działanie wymaga specjalistycznej wiedzy w danej dziedzinie.

Kto z tych wystaw korzysta – panie ze szkoły przepędzą tam dzieci, tak to odbieram, takie zainteresowanie może być.

Fot.1. Fotografie przedstawiające technikę wykorzystywaną w badaniu jakościowym służącą do badania stosunku przedstawicieli organizacji pozarządowych do form działań proponowanych przez NID

VI. WSPÓŁPRACA ORGANIZACJI Z SAMORZĄDAMI

1. Potencjalni partnerzy organizacji

Organizacje pozarządowe mogą realizować swoje działania dotyczące dziedzictwa kulturowego z różnymi partnerami. Próbując zidentyfikować potencjalnych partnerów, działających w tym zakresie, zapytaliśmy organizacje, kto oprócz organizacji pozarządowych powinien, według nich, zajmować się dziedzictwem kulturowym. Zdaniem przedstawicieli organizacji powinny to robić przede wszystkim urzędy miast i gmin (wskazuje na nie 98% organizacji) oraz publiczne instytucje kultury, takie jak domy kultury, biblioteki, muzea (97% wskazań). Niewiele mniej, bo 95% organizacji, wskazuje na konserwatorów zabytków, 94% – na urzędy marszałkowskie, 93% – na starostwa powiatowe.

W samorządzie jest ten który ma zadbać o to, co się dzieje na terenie. Jest to właściwy organ, który powinien się tym zająć.

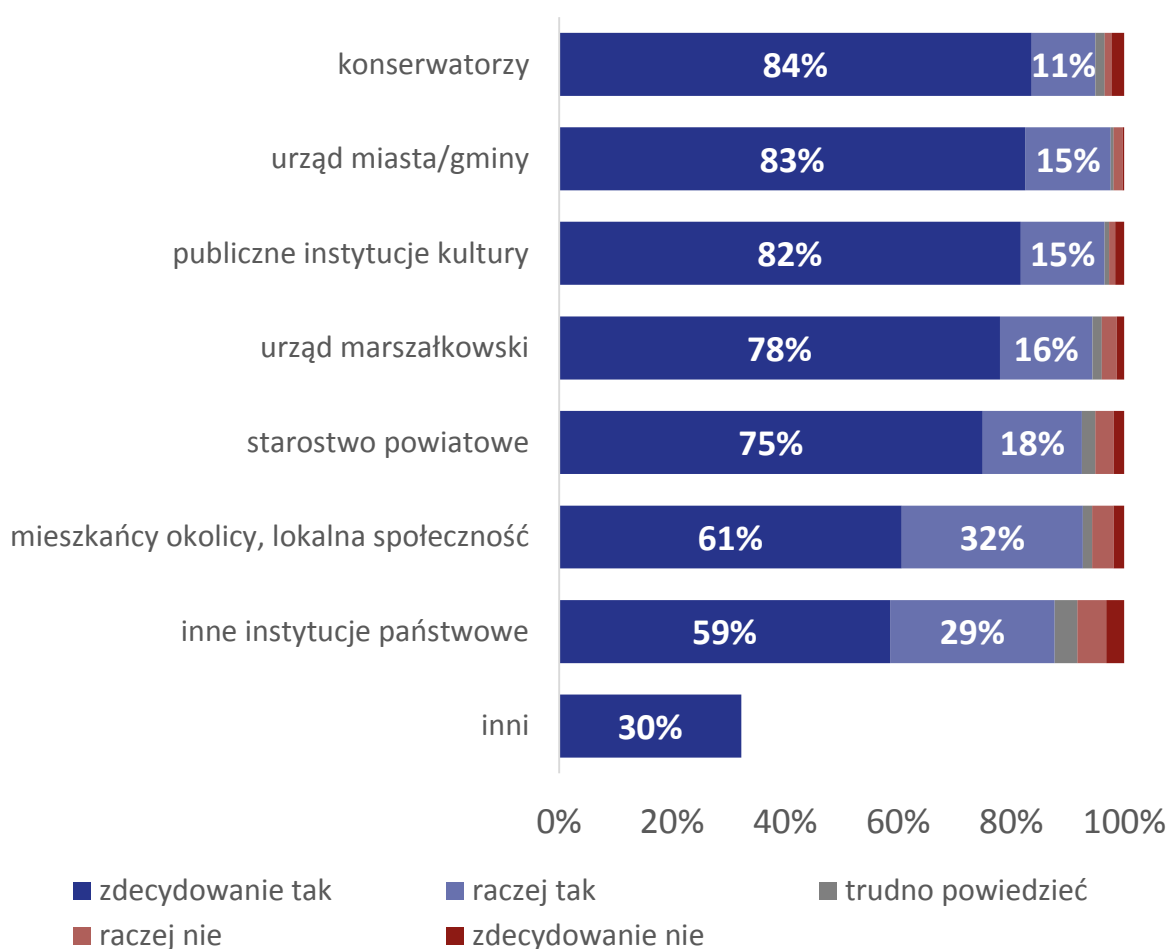
Samorzady są bezpośrednio powołane do tego, aby opiekować się całością spraw, a problemy dotyczące dziedzictwa są bardzo ważne z punktu widzenia ciągłości historycznej.

„Działania organizacji pozarządowych oraz samorządów w obszarze dziedzictwa kulturowego: współpraca, potrzeby, zaangażowanie wolontariuszy”, Stowarzyszenie Klon/Jawor 2015

Lokalną społeczność w roli grupy, która powinna opiekować się dziedzictwem kulturowym, widzi 93% organizacji – jednak odsetek tych, którzy odpowiadają „zdecydowanie tak”, jest już dużo niższy niż w wypadku samorządów czy samorządowych instytucji kultury. 88% badanych organizacji twierdzi, że tym dziedzictwem powinny się zajmować inne instytucje państwowe. Wśród innych podmiotów, które powinny się zajmować opieką nad dziedzictwem kulturowym, wymieniane są grupy nieformalne, instytucje kościelne oraz przedsiębiorstwa prywatne.

Wykres 21. Kto, zdaniem organizacji, powinien zajmować się opieką nad dziedzictwem kulturowym – poza samymi organizacjami

Mówiąc o otoczeniu organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym, warto wspomnieć o odmiennych wizjach opieki nad tym dziedzictwem różnych podmiotów: wizji samych organizacji oraz wizji konserwatorów zabytków, a właściwie relacji przedstawicieli tych organizacji na temat wizji konserwatorów. Przedstawiciele

organizacji, uznając dużą rolę konserwatorów w działaniach związanych z dziedzictwem kulturowym, podkreślają, że ich podejście do opieki nad tym dziedzictwem jest wyraźnie różne od tego, jakie prezentuje większość organizacji. Podejście organizacji pozarządowych nazywają oni „uspołecznionym” – charakteryzuje je włączenie we wspólne działania innych partnerów, np. wolontariuszy, członków lokalnej społeczności, dzięki czemu budowana jest świadomość społeczna. Stanowisko konserwatorów organizacji dość często postrzegają jako zamknięte na współpracę z osobami, które nie są profesjonalistami, nie mają wykształcenia kierunkowego. Dlatego choć organizacje mają kontakt z konserwatorami zabytków, to trudno jest im stworzyć „wspólny front”. Organizacje czują się traktowane nie jako partner, ale raczej jako konkurent.

Konserwatorzy stworzyli więź z kości słoniowej i myślą, że mają monopol na ochronę i opiekę nad dziedzictwem.

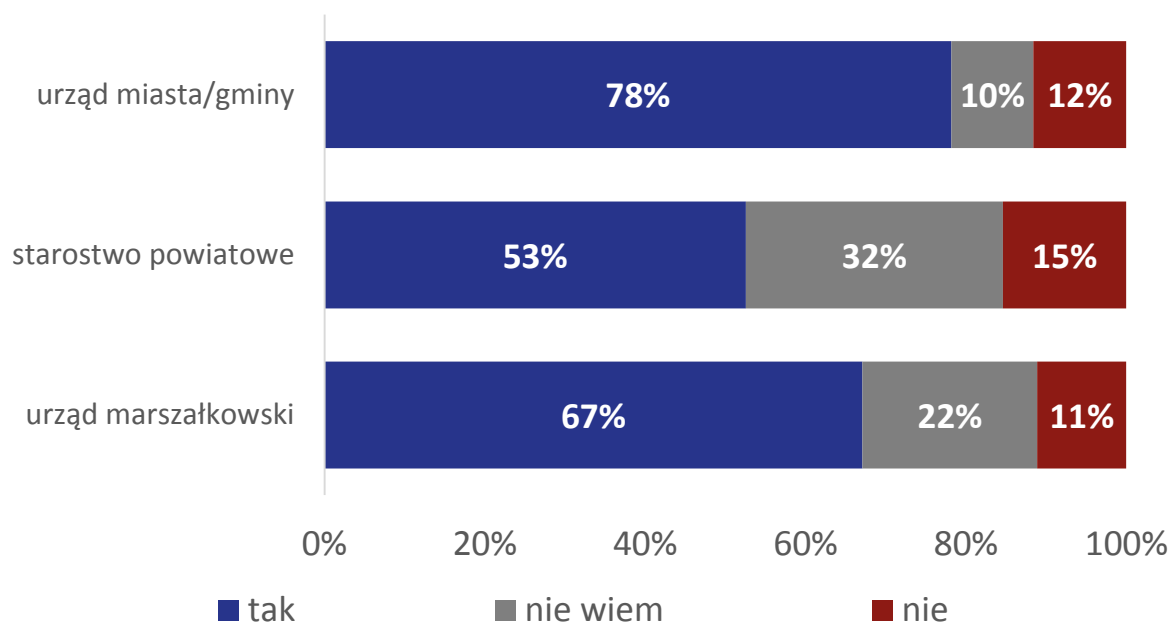
Trzeba jednocześnie podkreślić, że w wypadku niektórych organizacji współpraca z urzędem konserwatorskim układała się dobrze, a odmienne wizje opieki nad dziedzictwem kulturowym i związane z tym napięcia nie stanowiły przeszkody.

2. Samorząd jako aktor w działaniach dotyczących dziedzictwa kulturowego

W dalszej części opracowania skupimy się na relacjach organizacji z instytucjami samorządowymi, a więc urzędami miast i gmin, starostwami powiatowymi oraz urzędami marszałkowskimi. Organizacje postrzegają urząd miasta i gminy jako najaktywniejszy szczebel samorządu zajmujący się dziedzictwem kulturowym. 78% organizacji uważa, że samorząd lokalny podejmuje jakieś działania na rzecz lokalnego dziedzictwa kulturowego, natomiast 10% organizacja nie wie, czy tak się dzieje. W oczach przedstawicieli organizacji 67% urzędów marszałkowskich jest aktywna na tym polu, ale już 22% organizacji nie ma wiedzy na temat takiej działalności tych urzędów. Starostwa powiatowe są postrzegane jako urzędy, które wykazują najmniejszą aktywność na rzecz lokalnego dziedzictwa kulturowego. Starostwa stanowią też największą tajemnicę dla organizacji – niemal co trzecia organizacja zupełnie się nie orientuje, czy starostwo prowadzi jakiegokolwiek działania dotyczące dziedzictwa kulturowego, czy też nie.

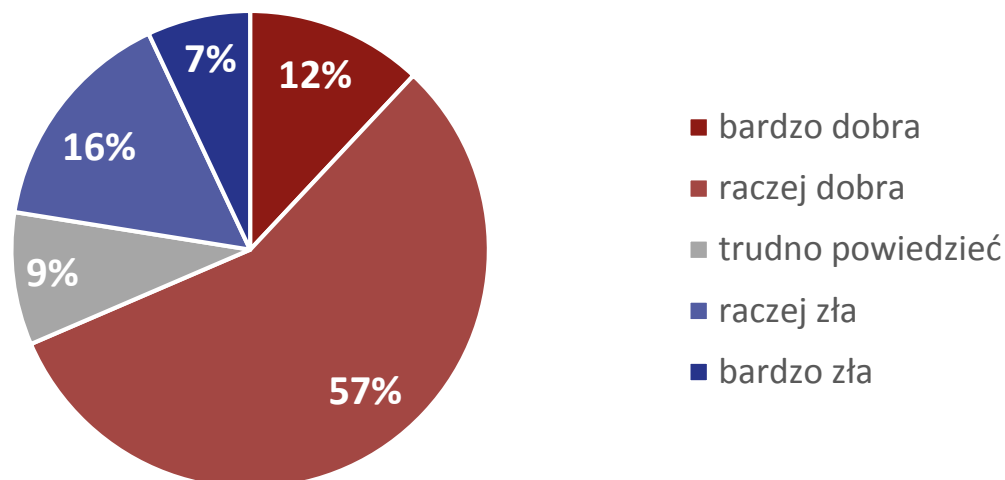

Wykres 22. Podejmowanie przez samorząd działań dotyczących lokalnego dziedzictwa kulturowego – z perspektywy organizacji

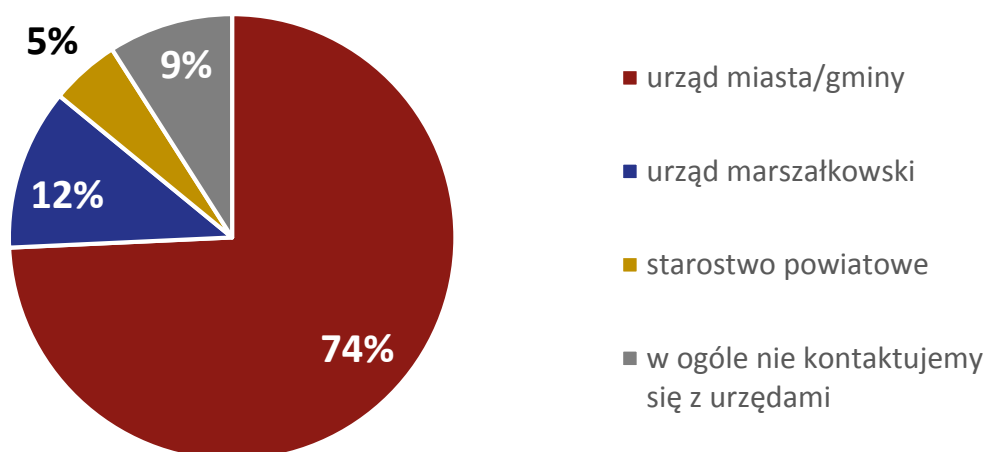
Organizacje, które przynajmniej w niewielkim stopniu orientują się w działaniach urzędu miasta lub gminy, na ogół pozytywnie oceniają decyzje urzędu dotyczące dziedzictwa kulturowego. 69% organizacji odpowiada, że dobrze ocenia działania urzędu w zakresie dziedzictwa kulturowego, w tym 12% wystawia im bardzo pozytywną opinię. 23% organizacji ocenia takie działania urzędu negatywnie, w tym 7% ma o nich bardzo złe zdanie.

Wykres 23. Ocena decyzji urzędu miasta/gminy dotyczących dziedzictwa kulturowego

Urząd miasta lub gminy jest tym szczeblem samorządu, z którym organizacje kontaktują się zdecydowanie najczęściej – dla 74% organizacji jest to urząd, z którym mają najwięcej relacji. 12% organizacji najczęstszy kontakt ma z urzędem marszałkowskim, a 5% ze starostwem powiatowym. Odpowiadając na kolejne pytania o stosunki z urzędem organizacje odnosiły się właśnie do tego szczebla samorządu, z którym mają najwięcej kontaktów.

Wykres 24. Urząd, z którym organizacja kontaktuje się najczęściej

9% organizacji nie utrzymuje kontaktów z żadnym z samorządów. Na pytanie o przyczynę takiej sytuacji najczęściej pojawia się odpowiedź, że organizacja po prostu nie ma takiej potrzeby. Drugą pod względem częstości wystąpień odpowiedzią jest wskazanie na złe doświadczenia we współpracy i kontaktach z urzędami lub zła opinia o urzędach. Nieco rzadziej organizacje odpowiadają, że brak kontaktów z urzędami wynika ze specyfiki działań organizacji oraz z tego, że urząd nie jest zainteresowany takimi kontaktami.

3. Formy współpracy z urzędami

Współpraca organizacji z urzędami przybiera wiele różnych form. 66% wszystkich organizacji prowadzi z urzędem wspólne projekty i organizuje wydarzenia. Urząd finansował lub dofinansowywał w formie dotacji działania 61% organizacji. Inną formą współpracy jest objęcie patronatem przez urząd działań organizacji – w ten sposób współpracowało z urzędem 57% organizacji. W 47% przypadków urząd użyczał lub wynajmował pomieszczenia lub sprzęt organizacjom. Przedstawiciele 39% organizacji uczestniczyli w pracach działających przy urzędzie komisji lub zespołów zajmują się kulturą lub dziedzictwem kulturowym. Tylko 33% organizacji uczestniczyło w konsultacjach dokumentów lub aktów prawnych przygotowywanych w urzędzie, 27% korzystało z działającego przy urzędzie poradnictwa prawnego i finansowego, a 21% wskazało, że urząd pomógł im w znalezieniu partnerów w realizacji projektu.

9% organizacji w ogóle nie współpracuje z urzędami. Większość z nich (59%) deklaruje, że chciało taką współpracę nawiązać, ale ostatecznie nic z niej nie wyszło. Wynikało to zazwyczaj z tego, że organizacja nie otrzymała dotacji, nie wygrała konkursu.

Urząd zawsze twierdzi, że na takie działania, jak nasze, nie ma pieniędzy.

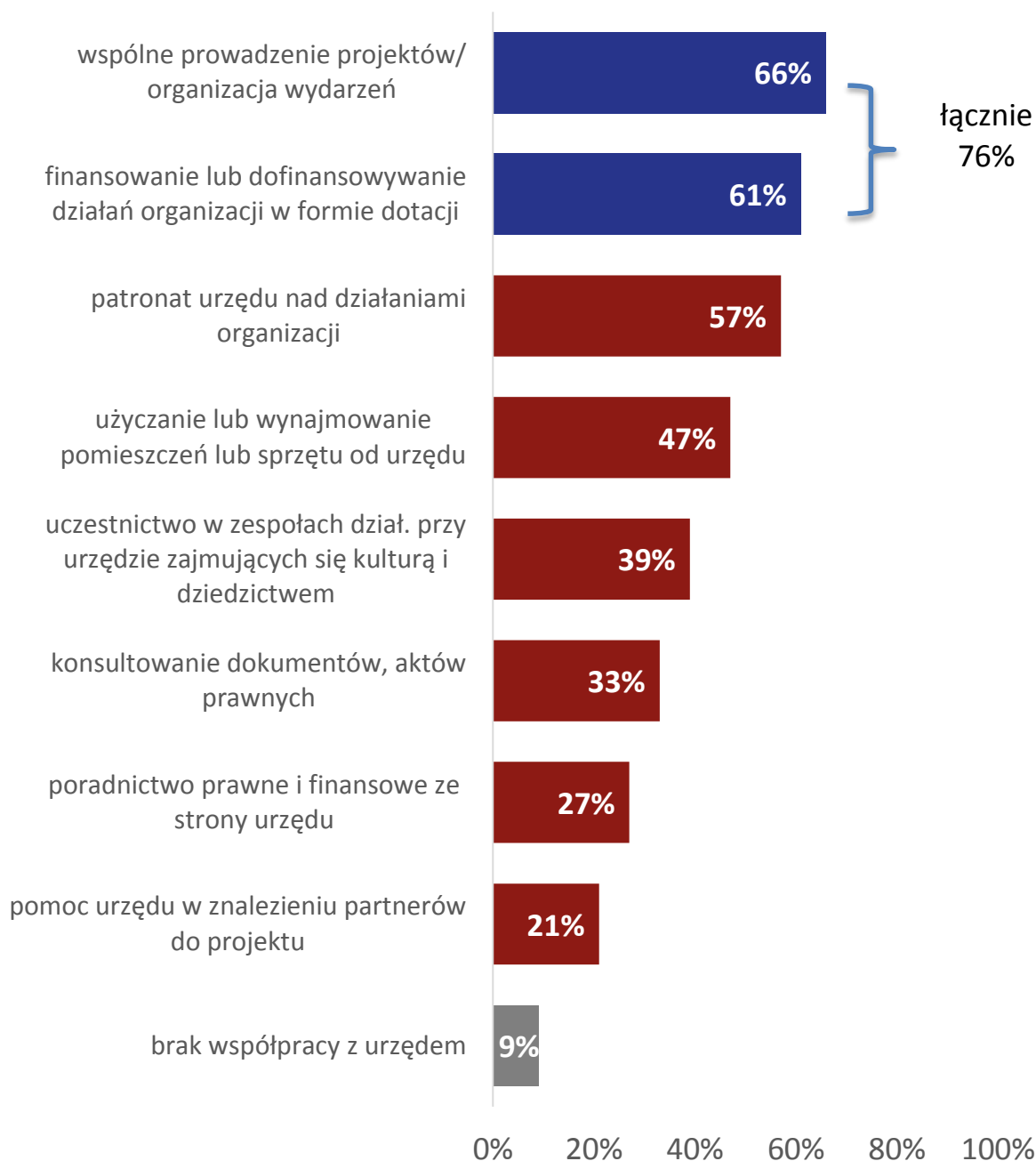
Pozostała część organizacji (41%) w ogóle nie była zainteresowana współpracą z urzędem i nie podjęła żadnych kroków, żeby ją nawiązać. Najczęściej wskazywane powody to brak potrzeby współpracy z urzędem, zła opinia o urzędzie oraz przekonanie, że urząd nie jest zainteresowany współpracą z organizacjami.

Nasz temat jest niszowy i dlatego pewnie miasto nie chce nas wspierać.

Nie współpracujemy z urzędami, ponieważ oni nie mają takich wolontariuszy, których my potrzebujemy. Nie potrzebujemy urzędników, tylko ekspertów w danej dziedzinie.

Nasze projekty nie są specjalnie interesujące dla gminy ani dla województwa. Poza tym nie chcemy być zależni od samorządów.

Wykres 25. Formy współpracy organizacji z urzędami

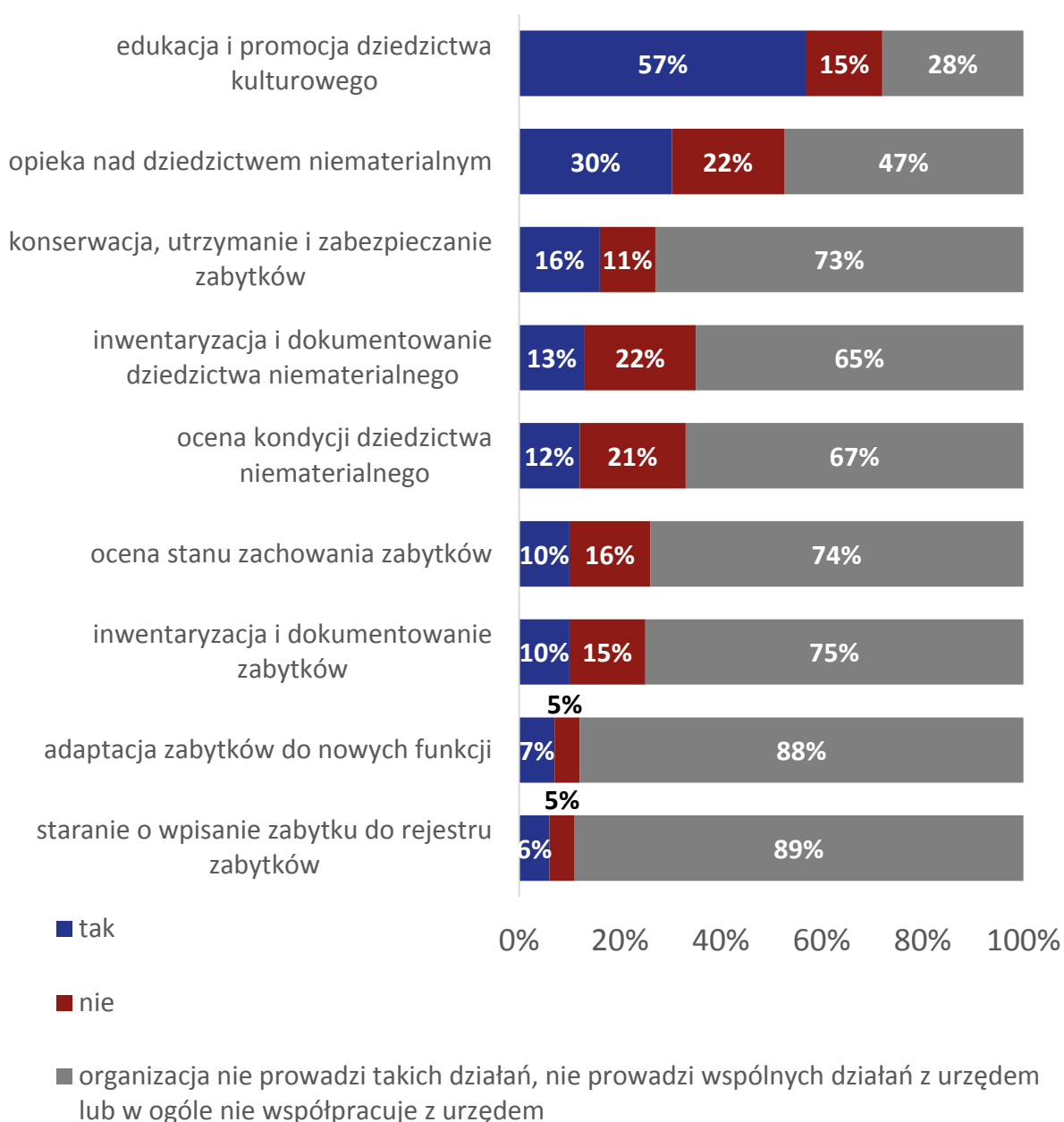
Szczególną formą współpracy organizacji z urzędami jest prowadzenie wspólnych projektów oraz finansowanie lub dofinansowywanie przez urząd działań organizacji w formie dotacji (udzielanie dotacji na realizację zadań publicznych). Prowadzenie wspólnych projektów jest formą współpracy merytorycznej, a dotowanie działań – współpracy finansowej. Obie formy wymagają na ogół realnej, merytorycznej

współpracy oraz uzgadniania celów – to właśnie odróżnia je od innych form współpracy organizacji z urzędem. Te dwie formy będziemy w dalszej części opracowania nazywać wspólnymi działaniami. W ciągu ostatnich dwóch lat wspólne działania z urzędem prowadziło 76% organizacji.

Najczęściej podejmowanym wspólnie z urzędem działaniem związanym z opieką nad dziedzictwem kulturowym jest edukacja i promocja dziedzictwa materialnego oraz niematerialnego. 57% organizacji współpracuje z urzędem na tym polu. Analizując osobno działania dotyczące dziedzictwa materialnego oraz te związane z dziedzictwem niematerialnym, widzimy, że organizacje tak samo często współpracują z urzędami w zakresie obu tych rodzajów dziedzictwa. 37% organizacji współpracowało z urzędem przy ochronie dziedzictwa niematerialnego, na co składały się: wspólna opieka nad dziedzictwem niematerialnym (30% organizacji), inwentaryzowanie lub dokumentowanie dziedzictwa niematerialnego (13%), ocena kondycji dziedzictwa niematerialnego (12%). W działaniach związanych z dziedzictwem materialnym współpracowało z urzędem 36% organizacji. Współpraca odbywała się na następujących polach: konserwacja, utrzymanie i zabezpieczanie zabytków (16% organizacji), ocena stanu zachowania zabytków (10%), inwentaryzacja i dokumentowanie zabytków (10%), adaptacja zabytków do nowych funkcji (7%), staranie o wpisanie zabytku do rejestru (6%).

Organizacje częściej podejmują działania dotyczące dziedzictwa niematerialnego i częściej angażują w te działania wolontariuszy, jednakże jeśli chodzi o wspólne działania z urzędami, współpraca dotyczy również często dziedzictwa niematerialnego, jak materialnego. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być fakt, że prowadzenie działań związanych z dziedzictwem materialnym wiąże się często z większymi kosztami finansowymi, w których urząd w ramach współpracy może partycypować. Często też urzędy są właścicielami albo administratorami zabytków, w których organizacje prowadzą swoje działania albo których dotyczą działania organizacji – w obu wypadkach współpraca jest konieczna.

Wykres 26. Pola współpracy organizacji i urzędu w ramach prowadzenia wspólnych działań (realizacja wspólnego projektu lub udzielanie organizacji dotacji przez urząd)

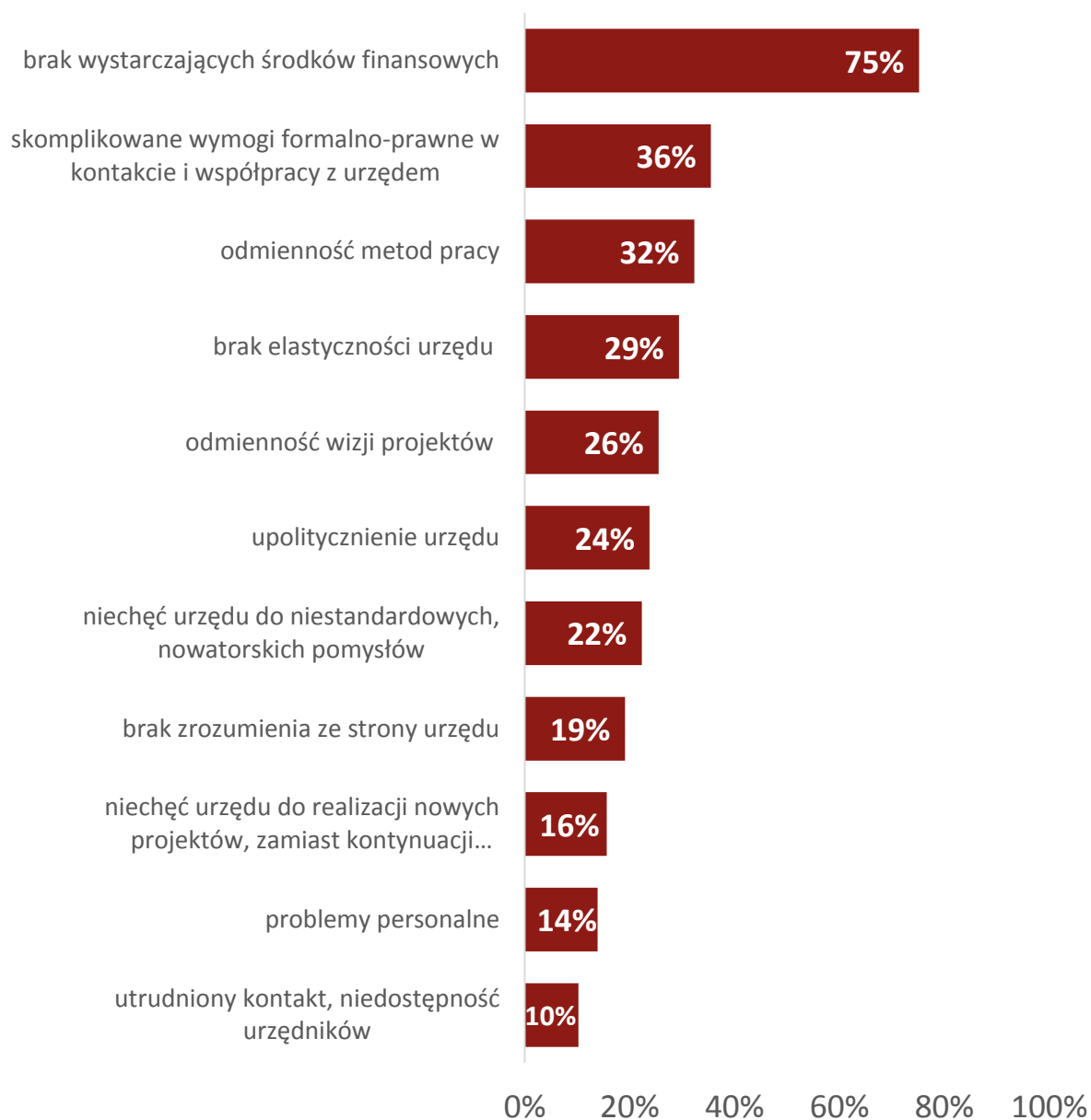

4. Problemy w prowadzeniu wspólnych działań z urzędem

Zdecydowanie najczęściej pojawiającym się problemem przy współpracy organizacji z urzędami (odnosimy się tu zawsze do działań wspólnych, czyli realizacji wspólnych projektów lub współpracy finansowej) są niewystarczające środki finansowe. Wskazuje na to 75% organizacji. Dla 36% organizacji barierę stanowią skomplikowane formalności i wymogi formalno-prawne w kontaktach i współpracy z urzędem. Niewiele

mniej, bo 32% organizacji, ma problemy z odmiennymi metodami pracy urzędu, a 29% – z brakiem elastyczności urzędu. Dla 26% organizacji przeszkody w dobrej współpracy wynikają z odmiennych wizji projektów. 24% jako źródło trudności wskazuje upolitycznienie urzędu, 22% – niechęć urzędu do nieszablonowych i nowatorskich pomysłów, 19% – ogólny brak zrozumienia ze strony urzędu. Najbardziej jako przyczyny trudności we współpracy organizacji z urzędem wymienia się trzy czynniki: niechęć urzędu do realizacji nowych projektów w miejsce kontynuowania dotychczasowych, problemy personalne oraz niedostępność urzędników.

Wykres 27. Problemy, z którymi zetknęły się organizacje podczas prowadzenia wspólnych działań z urzędem

Obok opisanych wyżej trudności we współpracy z urzędem przedstawiciele organizacji wskazywali też na niedostateczną świadomość urzędników dotyczącą rangi lokalnego dziedzictwa kulturowego. Problem ten pojawiał się, ich zdaniem, raczej na szczeblu urzędu gminy niż urzędu marszałkowskiego. Władze lokalne nie zawsze dostrzegały wartość w lokalnych zasobach dziedzictwa kulturowego, np. nie postrzegały starej kopalni jako czegoś, co jest warte ochrony. W tej sytuacji pierwszym krokiem dla organizacji jest „przebicie się do świadomości urzędników”.

Współpraca jest, bo jesteśmy wpisani, sami zresztą o to zadbaliśmy, ale jesteśmy wpisani do strategii rozwoju województwa, też jesteśmy w strategii rozwoju powiatu, także w strategii rozwoju gminy. W urzędzie marszałkowskim absolutnie nie trzeba było przekonywać o wartości tych terenów, bo jest duża świadomość tego tematu, ale w gminie to taka praca u podstaw.

Ale jakie tu jest dziedzictwo jak tu wszystko poniemieckie [przedstawiciel organizacji przytacza wypowiedź lokalnego urzędnika].

Potrzebne są systemowe działania, czyli wszystko się zaczyna od tego, aby gmina dostrzegła problem, oddolnym projektem nie da się tego zrobić.

Innym problemem dla organizacji jest brak działań urzędu, które po zakończeniu prac przez organizację mogłyby podtrzymać rezultat tych prac. Chodzi tu np. o koszenie trawy na starym cmentarzu, który został uporządkowany przez organizację.

Tego, czego bym oczekiwał, to to, żeby po takiej naszej akcji co najmniej raz do roku teren cmentarza był wykoszony, bo to jest ich jurysdykcja. A teraz jest tak odkoszone, no wiadomo, raz na dwa lata, może nie, efekt naszej pracy zarasta. My prowadzimy tam jakichś ludzi, którzy chcą to zobaczyć, bo naoglądali się na zdjęciach w internecie, że to wszystko pięknie wygląda, a jak już przyjadą, to widzą, że krzaki mają po metr. Chcielibyśmy, żeby władze miasta po prostu uszanowały naszą pracę.

5. Ocena wspólnych działań z urzędem i chęć prowadzenia ich w przyszłości

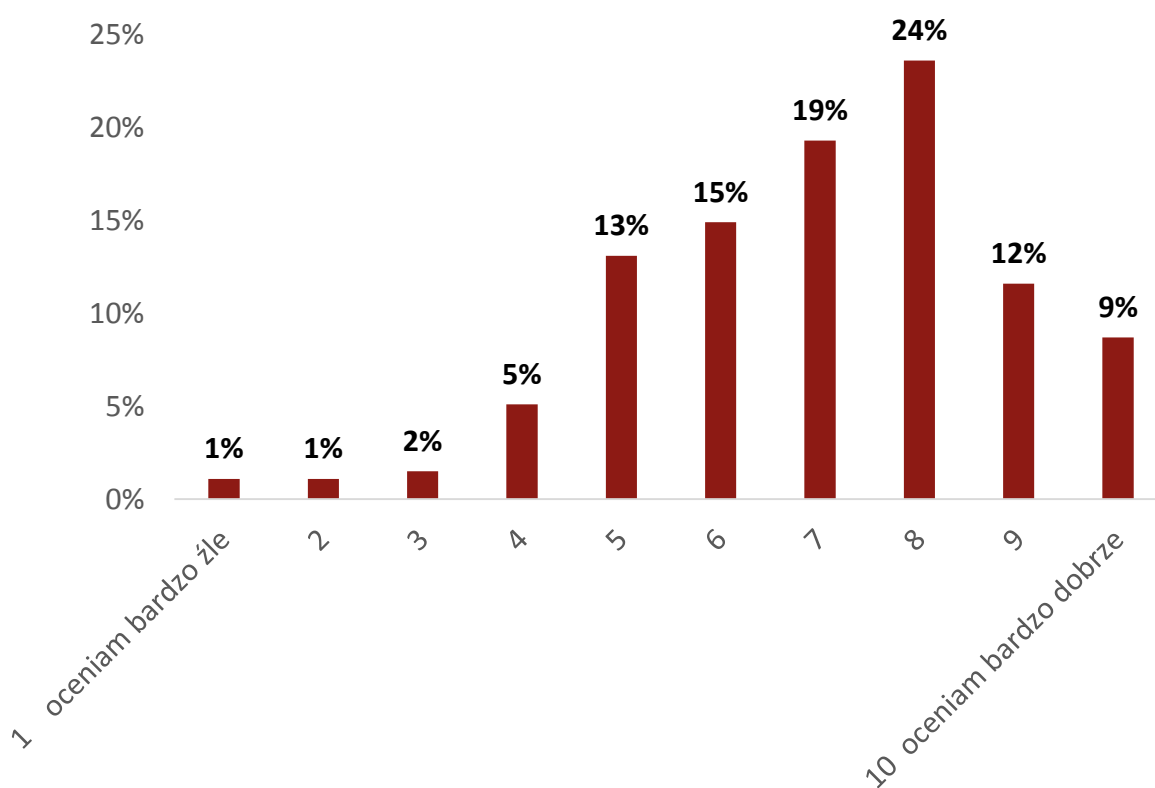
5a. Ocena wspólnych działań z urzędem

Pomimo występowania szeregu problemów w prowadzeniu wspólnych działań z urzędami przedstawiciele organizacji dobrze oceniają tę współpracę. Przy ocenie brali

pod uwagę doświadczenia wszystkich wspólnie prowadzonych działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na przestrzeni ostatnich dwóch lat, a do wyrażenia opinii używali 10-stopniowej skali, gdzie niższa ocena oznaczała bardziej negatywną opinię o współpracy. Złą opinię o tej współpracy (punkty 1-5) miało 22% organizacji, dobrą (punkty 6-10) zdecydowanie więcej, bo 78% organizacji. 21% organizacji oceniło współpracę bardzo pozytywnie, wybierając ocenę 9 lub 10. Zdecydowanie negatywną ocenę (punkty 1-2) dało jedynie 2% organizacji. Średnia ocena, jaką organizacje wystawiały współpracy z urzędami, to 7.

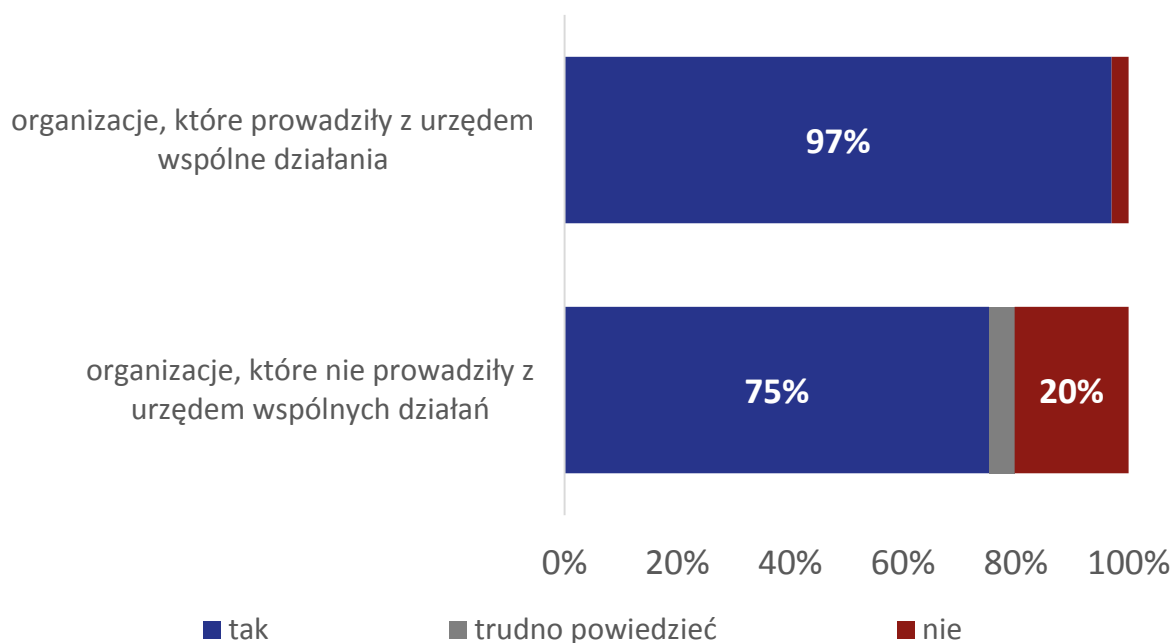
Wykres 28. Ocena wspólnych działań z urzędem

5b. Chęć prowadzenia wspólnych działań z urzędem w przyszłości

Ta pozytywna ocena dotychczasowej współpracy z urzędem przekłada się na chęć kontynuowania współpracy w przyszłości. Niemal wszystkie organizacje (97%), które mają doświadczenie prowadzenia wspólnych działań z urzędem, chciałyby je kontynuować. Wśród organizacji, które z urzędem wspólnych działań nie prowadziły, ten entuzjazm do współpracy jest mniejszy, ale nadal duży – 75% organizacji deklaruje, że chciałoby w tej formie współpracować z urzędem w przyszłości, ale 20% jest przekonanych, że tego by nie chciało.

Wykres 29. Chęć prowadzenia wspólnych działań z urzędem w przyszłości

Tym, co najbardziej przekonuje organizacje do takiej przyszłej współpracy, jest możliwość uzyskania dofinansowania od urzędu. Liczy na to 42% organizacji.

To, że urząd jest gospodarzem terenu, to stwarza możliwości skorzystania ze środków materialnych.

Wśród innych często wymienianych (12-10%) czynników zachęcających organizacje do współpracy z urzędem jest możliwość uzyskania od urzędu wsparcia merytorycznego i formalno-prawnego, przekonanie o generalnej wartości współpracy oraz prestiż i wpływy urzędu, np. możliwość załatwiania różnych spraw administracyjnych czy możliwość promocji danego działania wśród mieszkańców.

Urząd posiada odpowiednią wiedzę na temat dziedzictwa, odpowiednich ekspertów.

Przekonuje mnie to, że urząd ma większe możliwości administracyjne, z nimi łatwiej byłoby pracować z lepszym skutkiem.

9% organizacji chciałoby współpracować z urzędem, ponieważ ma pozytywne doświadczenia takiej współpracy. Dla 5% organizacji jest to konieczność, ponieważ urząd jest właścicielem lub administratorem obiektu, w którym organizacja prowadzi działania.

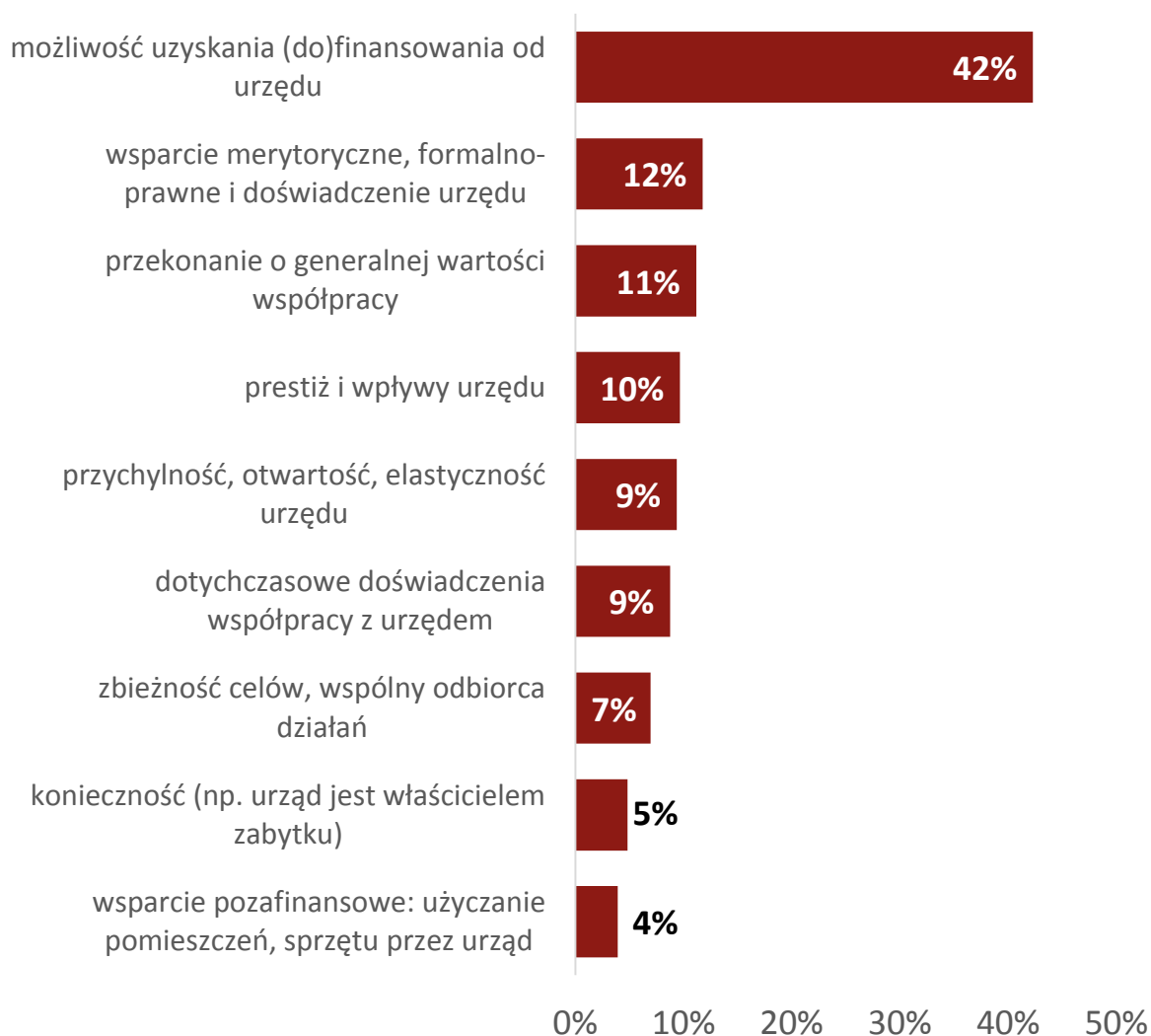
Powiat jest organem prowadzącym muzeum, nasze wspólne działania mogą przynosić korzyści w realizacji naszych zadań.

Rzadziej wymieniane czynniki zachęcające organizacje do współpracy z samorządami to zbieżność celów i wspólni odbiorcy działań tych dwóch podmiotów oraz konieczność współpracy wynikająca z faktu, że urząd jest właścicielem lub administratorem np. zabytkowego budynku.

My jesteśmy skazani na pracę z urzędem, część zadań urzędu pokrywa się z naszymi zadaniami.

Przekonują mnie działania miasta, które okazują się bardzo sensowne. Łatwiej jest nam szukać współpracy u nich niż gdzieś indziej.

Wykres 30. Czynniki zachęcające organizacje do prowadzenia wspólnych działań z urzędem w przyszłości

Tym, co organizacje zniechęca do prowadzenia wspólnych działań z urzędem, jest przede wszystkim nadmierna biurokracja, zła opinia o urzędzie, np. przekonanie o jego upolitycznieniu, brak kompetencji urzędników oraz odmienne pole działań organizacji i urzędu.

Urzędy nie dysponują taką elastycznością, jak organizacje społeczne. Urząd to jest "maszyna biurokracyjna".

Uważam, że w urzędach pracują osoby niekompetentne.

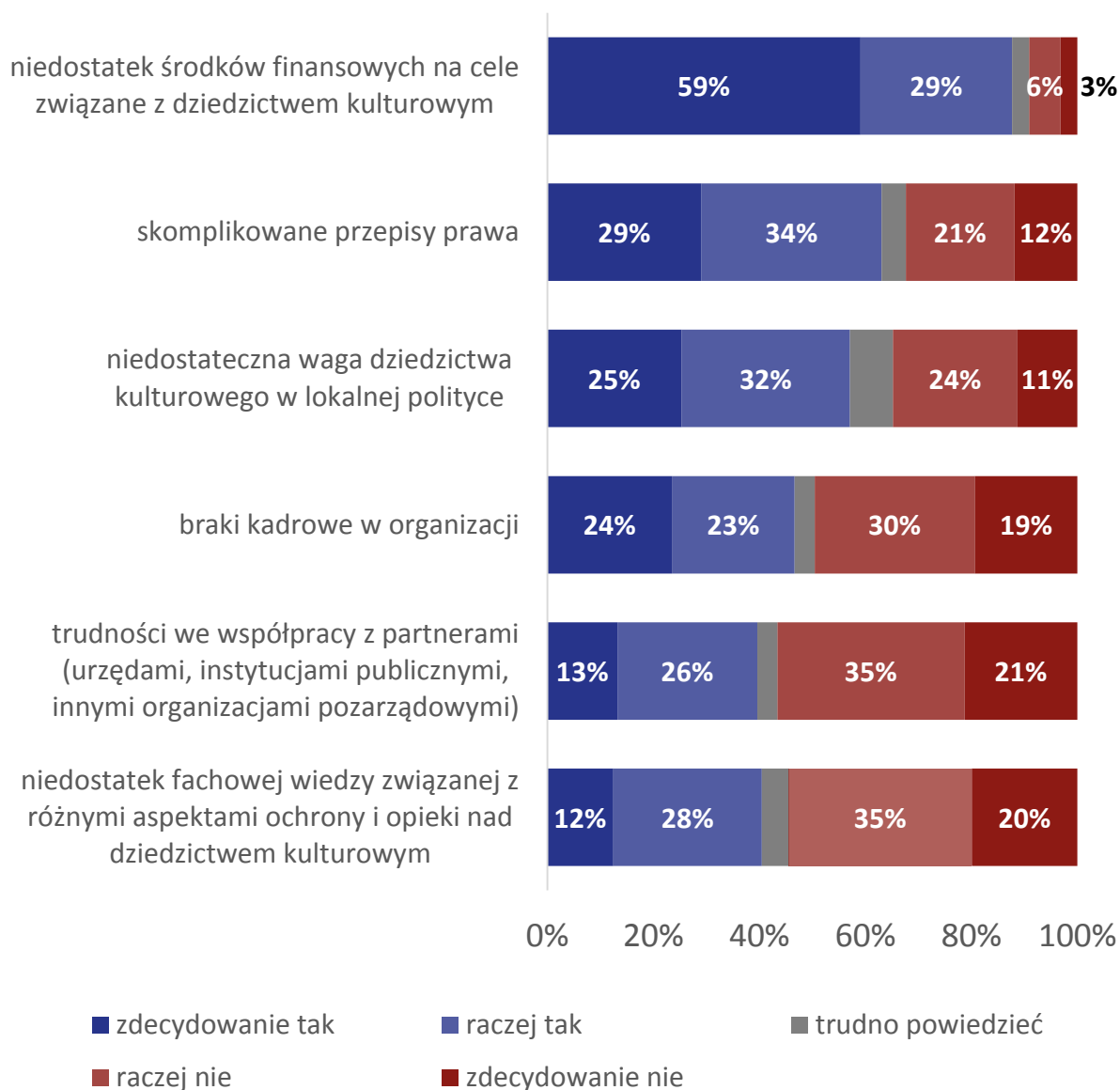
VII. PROBLEMY I POTRZEBY ORGANIZACJI ZAJMUJĄCYCH SIĘ DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

1. Problemy odczuwalne w życiu organizacji

Organizacje zajmujące się dziedzictwem kulturowym w swoich działaniach spotykają się z wieloma problemami. Za najdotkliwszy kłopot uważają niedostatek środków finansowych na realizowane cele – wskazuje na to 88% organizacji. 63% organizacji dostrzega problem w skomplikowanych przepisach prawa, a 57% w niedostatecznej wadze dziedzictwa kulturowego w lokalnej polityce. Dla 47% organizacji wyzwaniem są ich własne braki kadrowe, dla 40% – niedostatek fachowej wiedzy związanej z różnymi kwestiami związanymi z dziedzictwem kulturowym. 39% organizacji dostrzega trudności we współpracy z różnymi partnerami, np. urzędami, instytucjami publicznymi i innymi organizacjami pozarządowymi.

Ponadto 29% organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym w badaniu „Kondycja organizacji pozarządowych w Polsce” wskazało, że trudności formalne związane z systemem ochrony zabytków w Polsce są dla nich odczuwalnym problemem. 51% organizacji stwierdziło, że nie odczuwa tego problemu.

Wykres 31. Problemy odczuwalne w życiu organizacji

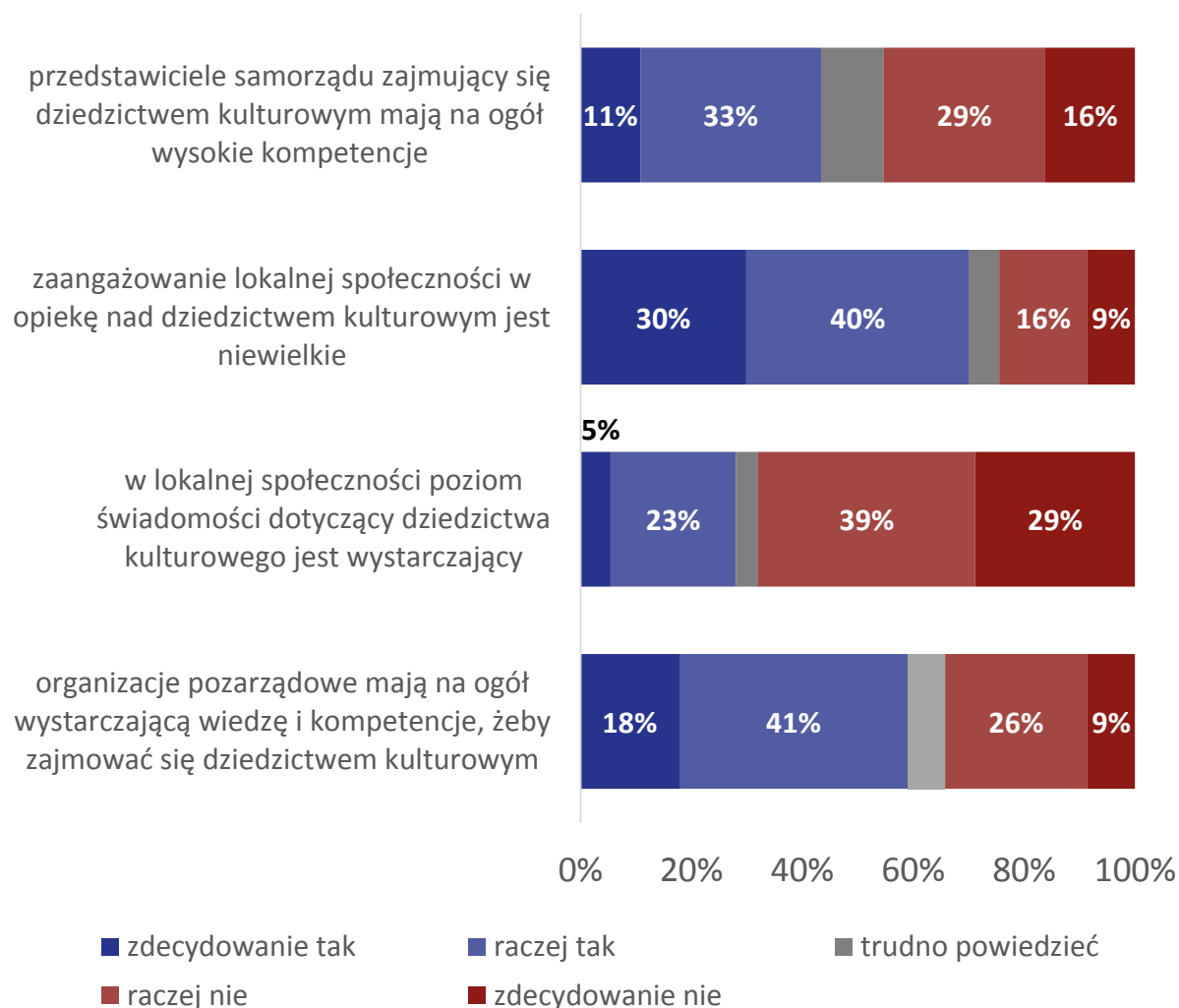

2. Opinie o otoczeniu organizacji

Obraz sytuacji organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym uzupełnia kilka opinii przedstawicieli tych organizacji na temat ich otoczenia, czyli samorządu i lokalnej społeczności, a także ich środowiska, czyli innych organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym. W związku z problemem relacji z samorządem zapytaliśmy o kompetencje tych przedstawicieli samorządu, którzy zajmują się dziedzictwem kulturowym. Opinie organizacji na ten temat są ambiwalentne – ze stwierdzeniem, że przedstawiciele samorządu zajmujący się dziedzictwem kulturowym mają na ogół

wysokie kompetencje, zgadza się mniej więcej tyle samo organizacji (43%), co się z nim nie zgadza (45%), przy czym opinie na ten temat są raczej przesunięte w kierunku oceny negatywnej. Odnosząc się do lokalnej społeczności, zapytaliśmy o poziom jej zaangażowania w działania w zakresie dziedzictwa kulturowego oraz o świadomość tego dziedzictwa. Aż 70% organizacji zgadza się ze stwierdzeniem, że to zaangażowanie jest niewielkie. Niemal tyle samo, bo 68% organizacji, uważa, że w lokalnej społeczności poziom świadomości dziedzictwa kulturowego jest niewystarczający. Jest to, niestety, bardzo krytyczna opinia na temat lokalnej społeczności. Bardziej entuzjastycznie organizacje wypowiadają się o środowisku organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym: 59% organizacji uważa, że organizacje pozarządowe mają na ogół wystarczającą wiedzę i kompetencje, żeby zajmować się tym dziedzictwem, przeciwnego zdania jest 34% organizacji.

Wykres 32. Opinie organizacji w kwestiach związanych z dziedzictwem kulturowym

3. Potrzeby szkoleniowe

Badając potrzeby organizacji, zapytaliśmy ich przedstawicieli o to, jakiego rodzaju szkolenia uznałyby za przydatne. Najwięcej organizacji (35%) wskazało na takie szkolenia, które dotyczą możliwości pozyskiwania finansowania krajowego lub unijnego, czyli szkolenia odpowiadające na podstawowy problem organizacji – niedostatek środków finansowych. Dla 21% organizacji przydatne byłoby poszerzenie wiedzy o formalno-prawnych aspektach opieki nad dziedzictwem kulturowym, co z kolei stanowi drugą w hierarchii problemów trudność tej części sektora pozarządowego.

Przydałaby się porządna dawka wiedzy, co się dzieje w urzędzie, przejrzanie dokumentów na temat rozwoju.

Jedna dziesiąta organizacji (10%) byłaby zainteresowana szkoleniem z tematyki, którą się akurat zajmuje, np. archeologii czy archiwistyki. 7% chciałoby się dowiedzieć więcej na temat lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego. Rzadziej pojawiały się potrzeby szkoleń dotyczących współpracy z partnerami, promocji działań organizacji czy współpracy z wolontariuszami.

[Przydałoby się] szkolenie związane z zarządzaniem wolontariuszami, motywowaniem do pracy społecznej, promocją i marketingiem regionalnym.

Część organizacji zgłosiła też potrzebę poszerzenia wiedzy o dobrych praktykach, o projektach dotyczących ich tematyki, które odniosły sukces, lub zasygnalizowała chęć odbycia wizyty studyjnej. 17% organizacji nie potrzebuje żadnych szkoleń.

Wykres 33. Potrzeby szkoleniowe przedstawicieli organizacji

Co ciekawe, w rozmowach z przedstawicielami organizacji zagadnienie podnoszenia kwalifikacji dotyczących kwestii formalno-prawnych pojawiało się jako temat nieco poboczny, gdyż taka wiedza była traktowana jako domena urzędników. Większy nacisk organizacje kładły na szkolenia merytoryczne, dotyczące np. techniki konserwacji kamienia czy zagadnień wartościowania zabytków. Uzasadniały to tym, że wiedza specjalistyczna stanowi podstawę prowadzonych działań i w przypadku jej braku trzeba szukać wsparcia u specjalisty z danej dziedziny.

**POLITYKA SAMORZĄDÓW W OBSZARZE DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO ORAZ ICH WSPÓŁPRACA Z ORGANIZACJAMI
POZARZĄDOWYMI**

PIOTR ADAMIAK

I. WPROWADZENIE

Poniższe opracowanie powstało na zamówienie Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Jego najważniejszym celem była diagnoza aktywności polskich samorządów dotyczącej dziedzictwa kulturowego. Opracowanie poświęcone jest w szczególności takim zagadnieniom, jak pozostające w dyspozycji jednostek samorządu terytorialnego zasoby wiedzy na temat tego dziedzictwa, działania podejmowane przez samorzady w tym zakresie, wzorce i jakość współpracy na tym polu z organizacjami pozarządowymi, a także gotowość do podejmowania z nimi wspólnych działań w przyszłości.

Waga tej problematyki jest szczególnie istotna w kontekście jednego z celów postawionych przez Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016. Jest nim „zwiększenie zaangażowania samorządów, ze szczególnym uwzględnieniem gmin, w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków”². Jednym z kierunków określonych w Programie jest także merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w działaniach na rzecz ochrony zabytków³.

Dodatkowym kontekstem tych badań był przygotowywany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa program „Wolontariat na rzecz dziedzictwa”, którego głównym celem ma być „animowanie społecznego zaangażowania w poznawanie własnego dziedzictwa i w system opieki nad zabytkami, we współpracy z organizacjami pozarządowymi, lokalnymi samorządami, służbami konserwatorskimi i wolontariuszami”⁴. W ramach programu organizacje pozarządowe będą mogły uzyskać wsparcie finansowe na realizację działań dotyczących dziedzictwa kulturowego, a ich potencjalnymi partnerami mogą być właśnie jednostki samorządu terytorialnego.

W opracowaniu przedstawione są dane zebrane w badaniu ankietowym oraz w czasie indywidualnych wywiadów pogłębionych prowadzonych z urzędnikami odpowiedzialnymi za dziedzictwo kulturowe. Badanie realizowane było wśród urzędników ze wszystkich trzech poziomów samorządu terytorialnego: urzędów marszałkowskich, starostw oraz urzędów miast i gmin. Dane dotyczące urzędów marszałkowskich, ze względu na odmienną specyfikę ich działania, są w opracowaniu

---

² Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016, s.45

³ Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016, s.53

⁴ Regulamin programu Wolontariat na rzecz dziedzictwa

prezentowane oddzielnie, a w tekście zostały wyróżnione szarym kolorem. Cytaty z wypowiedzi badanych formułowanych podczas wywiadów zostały wyróżnione kursywą. Informacje na temat metodologii badania znajdują się w nocie metodologicznej.

II. SAMORZĄD A OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. Kompetencje związane z dziedzictwem kulturowym w strukturze samorządów szczebla powiatowego i gminnego⁵

W samorządach szczebla powiatowego i gminnego nie ma na ogół wyspecjalizowanych jednostek odpowiedzialnych za dziedzictwo kulturowe. Kompetencje i obowiązki z tym związane lokowane są zazwyczaj w kilku wydziałach i departamentach. Niejednokrotnie wskazanie jednej osoby odpowiedzialnej za tę tematykę jest niemożliwe. Rozproszenie kompetencji wiąże się z faktem, że dla nikogo dziedzictwo kulturowe nie jest głównym obszarem obowiązków zawodowych.

Urzednicy z miast, gmin i starostw zapytani o wydziały lub departamenty zajmujące się dziedzictwem kulturowym w ich urzędach wskazują najczęściej na planowanie i gospodarkę przestrzenną, gospodarkę komunalną i inwestycje (39%). Wiąże się to z faktem, że w dużej części samorządów dziedzictwo kulturowe utożsamiane jest przede wszystkim z zabytkami, a prowadzenie ochrony konserwatorskiej, będące obowiązkiem samorządów, jest elementem ich gospodarki przestrzennej⁶. Podobnie rzecz ma się z prowadzeniem gminnej ewidencji zabytków, która również jest zazwyczaj w kompetencjach wspomnianych wydziałów. Z tego samego powodu zaledwie 19% urzędników stwierdziło, że obowiązkami i zadaniami związanymi z dziedzictwem kulturowym zajmują się wydziały odpowiedzialne za kulturę. Dwa powyższe wyniki pokazują specyficzny sposób rozumienia terminu „dziedzictwo kulturowe” w samorządach. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można założyć, że w ponad jednej piątej gmin i powiatów wydziały kultury zajmują się dziedzictwem kulturowym.

---

⁵ W tym rozdziale – ze względu na odmienną specyfikę – pominięto urzędy marszałkowskie, w których funkcjonują specjalne zespoły zajmujące się dziedzictwem kulturowym. Są one umiejscowione w wydziałach odpowiedzialnych za kulturę.

⁶ Ochrona konserwatorska odbywa się poprzez plany zagospodarowania przestrzennego.

Podstawowe rozumienie tego terminu jest jednak związane z zabytkami oraz opieką nad nimi realizowaną w ramach gospodarki przestrzennej. Potwierdza to wypowiedź jednego z urzędników wydziału kultury :

„Zabytkami zajmuje się konserwator, a jeśli są one własnością miasta, to odpowiada za nie wydział inwestycji. A dziedzictwem niematerialnym zajmuje się dom kultury” (gmina miejska).

W niemal jednej piątej (19%) samorządów szczebla gminnego i powiatowego kompetencje związane z dziedzictwem kulturowym należą do wydziałów odpowiedzialnych za rozwój i promocję. Może to wiązać się z faktem, że dziedzictwo kulturowe jest ważnym elementem strategii promocyjnej samorządów.

Nieco inaczej sytuacja wygląda w dużych miastach, w których funkcjonują biura miejskich konserwatorów zabytków. Tam zazwyczaj mamy do czynienia z sytuacją, w której konserwatorzy odpowiedzialni są za działania „twarde”, czyli opiekę i ochronę zabytków, natomiast wydziały kultury zajmują się działaniami „miękkimi”, czyli promocją i edukacją dotyczącą dziedzictwa kulturowego oraz dziedzictwem niematerialnym⁷. Lokowanie kompetencji związanych z dziedzictwem w innych wydziałach niż wymienione powyżej zdarza się o wiele rzadziej.

---

⁷ Tego rodzaju podział na działania „miękkie” i „twarde” pojawiał się spontanicznie w wypowiedziach badanych podczas badania jakościowego.

Wykres 1. Kompetencje związane z dziedzictwem kulturowym w strukturze samorządów gminnych i powiatowych.

Wyłaniający się z powyższych statystyk obraz trzeba dopełnić wnioskami z badania jakościowego. W istotnej części miast, gmin i powiatów dziedzictwo kulturowe nie budzi większego zainteresowania urzędników. Jest to obszar mało rozpoznany i traktowany jako niszowy. Wynika to między innymi z faktu, że samorzady szczebla gminnego i powiatowego nie do końca czują się odpowiedzialne za dziedzictwo kulturowe. Znamienny jest tutaj przykład jednej z gmin wiejskich, która posiada na swoim terenie bardzo cenne zabytki. Pozostają one pod bezpośrednią opieką konserwatora wojewódzkiego, a ich konserwacja i ochrona jest finansowana z budżetu centralnego. W efekcie urząd gminy nie podejmuje żadnych działań w tym obszarze. Sama obecność zabytków lub dziedzictwa niematerialnego nie decyduje więc jeszcze o tym, że ta tematyka jest istotna dla samorządu. Wydaje się, że w części miast, gmin i powiatów

brakuje świadomości tego, czym jest dziedzictwo kulturowe i w jaki sposób można je wykorzystać.

„U nas nie ma osoby w urzędzie, która byłaby oddana dziedzictwu, mamy to przypisane tak na zasadzie... no trzeba czasem na jakieś pismo odpisać żeby jakoś to szło” (gmina wiejska).

W niektórych samorządach tematyka dziedzictwa kulturowego bywa przedmiotem zainteresowania urzędników jedynie okazjonalnie, przy okazji innych działań. Zdarza się, że obecne na terenie miasta, gminy lub powiatu zasoby tego dziedzictwa są szansą na rozwój i pozyskanie inwestycji. Wtedy dziedzictwo kulturowe, rozumiane jako środek do osiągnięcia innych celów, budzi zainteresowanie urzędników. Niestety, w wielu wypadkach brakuje świadomej długofalowej strategii wykorzystania dziedzictwa kulturowego jako narzędzia rozwoju. Działania z nim związane mają charakter punktowy i sporadyczny.

„Strach mówić, jak to jest u nas – nie ma takiego tematu jak dziedzictwo kulturowe, to jest taka łątka dodatkowo przypięta. Ja czasami o takie rzeczy muszę zahaczać, pisząc jakieś projekty rozwojowe, ale de facto u nas dziedzictwem kulturowym nikt się nie zajmuje – to się robi z przypadku” (gmina wiejska).

„Żebyśmy się dobrze zrozumieli, my bardzo rzadko mamy do czynienia z tą tematyką tak głęboko jak ostatnio [przy okazji inwestycji] (...) nie zajmuje to w naszej pracy tak dużo miejsca (...) Urząd nie żyje tym na co dzień” (gmina miejsko-wiejska).

2. Obszary zaangażowania i działania samorządów związane z dziedzictwem kulturowym

Najbardziej typowe działania podejmowane przez samorzady szczebla gminnego i powiatowego związane z dziedzictwem kulturowym to konserwacja, utrzymanie i zabezpieczenie zabytków (m. in. dotacje na remonty i konserwacje) – wymieniane w 67% wypowiedzi, edukacja i promocja dziedzictwa kulturowego (np. wydawanie publikacji, tworzenie ścieżek edukacyjnych, organizowanie wydarzeń) – w 66% wypowiedzi oraz inwentaryzacja i dokumentowanie zabytków⁸ - w 60% wypowiedzi.

---

⁸ Warto podkreślić, że prowadzenie gminnej ewidencji zabytków jest obowiązkiem gmin. Tymczasem tylko 60% samorządów deklaruje, że zajmuje się inwentaryzacją i dokumentowaniem zabytków.

Ponad połowa (53%) miast, gmin i powiatów podejmuje działania związane z opieką nad dziedzictwem niematerialnym, a nieco mniej niż połowa (45%) prowadzi ocenę stanu zachowania zabytków. Rzadziej zdarza się adaptowanie zabytków do nowych funkcji (28%) oraz podejmowanie starań o wpisanie budynku do rejestru zabytków (24%).

Działania nazywane przez urzędników „twardymi”, a więc konserwacja lub utrzymanie zabytków, inwentaryzacja, dokumentowanie i ocena ich stanu realizowane są na ogół przez biura miejskich konserwatorów, a tam, gdzie ich nie ma – przez wydziały zajmujące się gospodarką i planowaniem przestrzennym. Działania „miękkie” (edukacja, promocja, dziedzictwo niematerialne) to zazwyczaj domena wydziałów kultury lub wydziałów promocji i rozwoju.

Ponad połowa gmin i powiatów roztacza opiekę nad zasobami dziedzictwa niematerialnego, jednak inne systematyczne działania z tym dziedzictwem związane są już podejmowane o wiele rzadziej: 26% gmin i powiatów zajmuje się jego inwentaryzacją i dokumentowaniem, a 19% oceną jego kondycji. Wydaje się, że opieka nad dziedzictwem niematerialnym jest zadaniem uważanym za stosunkowo łatwe. Zdaniem części urzędników w tej kategorii działań mieszczą się wszelkiego rodzaju wydarzenia okolicznościowe (a nawet festyny) związane z lokalnym folklorem, tradycjami zawodowymi czy kulinarnymi. Świadomość istnienia tego typu dziedzictwa jest stosunkowo wysoka. Działania w tej dziedzinie niejednokrotnie prowadzą też samorządowe instytucje kultury. Trudniej jednak podjąć samorządowcom systematyczną aktywność związaną z dokumentowaniem lub oceną kondycji takiego dziedzictwa. Wymaga to już bowiem pewnego zasobu wiedzy.

Jednocześnie w opinii części badanych granica pomiędzy tym, co można nazwać dziedzictwem niematerialnym, a tym, co już niekoniecznie może być za takie uznane, jest bardzo nieostra i trudna do wyznaczenia. Dlatego też nie wszyscy mają pewność, czy faktycznie zajmują się dziedzictwem niematerialnym. Znajduje to potwierdzenie w danych: odsetki odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” są najwyższe właśnie w odniesieniu do działań związanych z tego typu dziedzictwem.

Wśród innych działań, które wymienia 6% badanych, wymieniane są prace archeologiczne, remonty i renowacje obiektów niebędących z rejestrze zabytków oraz

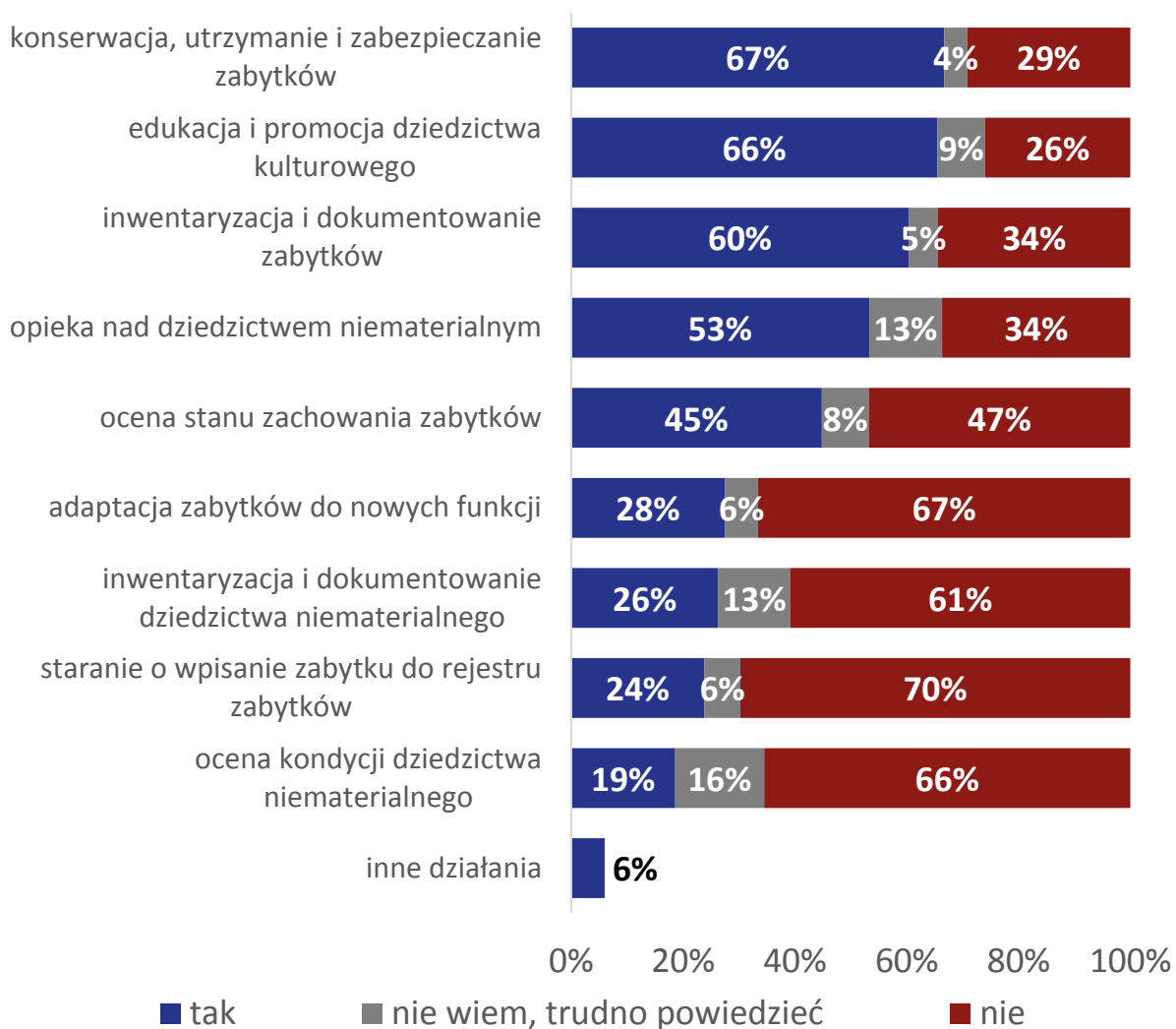

Prawdopodobnie prowadzenie ewidencji nie jest więc przez urzędników rozumiane jako „inwentaryzacja zabytków”.

„Działania organizacji pozarządowych oraz samorządów w obszarze dziedzictwa kulturowego: współpraca, potrzeby, zaangażowanie wolontariuszy”, Stowarzyszenie Klon/Jawor 2015

działania wynikające z obowiązków jednostek samorządu terytorialnego (prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, uchwalenie lokalnego programu opieki nad zabytkami).

Wykres 2. Działania związane z dziedzictwem kulturowym podejmowane lub finansowane przez samorządy gminne i powiatowe w ciągu dwóch ostatnich lat.

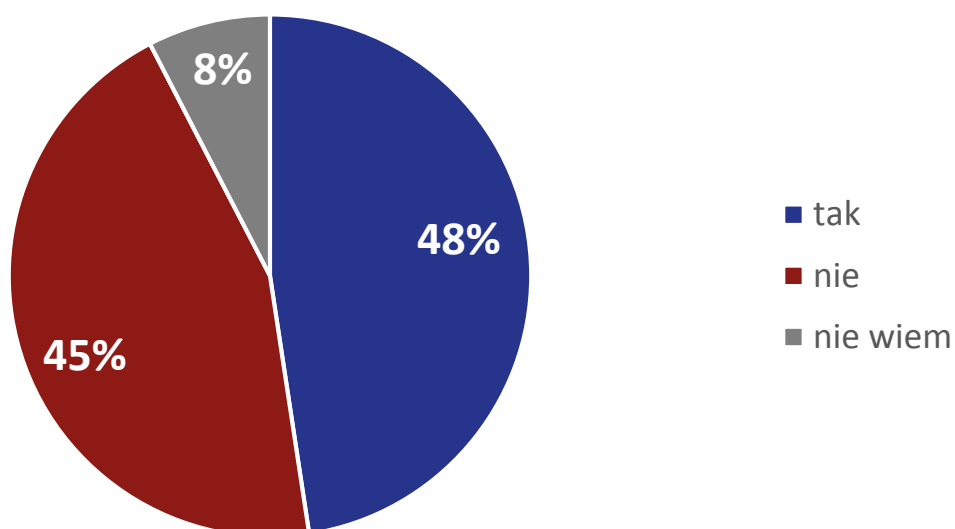
Działania urzędów marszałkowskich dotyczące dziedzictwa kulturowego są podobne do poprzednio scharakteryzowanych. Spośród 11 przebadanych urzędów marszałkowskich wszystkie zajmują się edukacją i promocją dziedzictwa kulturowego, dziesięć konserwacją, utrzymaniem i zabezpieczeniem zabytków, osiem opieką nad dziedzictwem niematerialnym, a siedem oceną stanu zachowania zabytków. Pozostałe działania są spotykane w mniej niż połowie badanych urzędów marszałkowskich: 5 zajmuje się oceną kondycji dziedzictwa niematerialnego, 5 inwentaryzacją i

dokumentowaniem zabytków, 4 inwentaryzacją i dokumentowaniem dziedzictwa niematerialnego, 4 adaptacją zabytków do nowych funkcji, a tylko 3 podejmowały starania o wpisanie zabytku do rejestru zabytków. Wśród innych działań urzędnicy wymieniali przygotowywanie szlaków kulturowych, konferencji, sprawozdań z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami, a także planowanie strategiczne oraz udzielanie dotacji (patrz ANEKS, wykres 2a).

Obowiązkiem każdego samorządu jest także uchwalenie lokalnego Programu Opieki nad Zabytkami. Mimo to – zgodnie z deklaracjami badanych – taki program posiada mniej niż połowa (48%) urzędów miast, gmin oraz starostw⁹. Niemal drugie tyle (45%) deklaruje, że w ich samorządzie nie funkcjonuje taki program, a niemal jedna dziesiąta (8%) nie ma na ten temat żadnej wiedzy. Może to świadczyć o lekceważeniu tematyki dziedzictwa kulturowego przez samorządy szczebla gminnego oraz powiatowego oraz o braku strategii dotyczącej bezpośrednio tej tematyki. Jednakże plany odnoszące się do tego obszaru działań mogą być zawarte w innych dokumentach strategicznych (np. strategii rozwoju kultury itp.).

Wykres 3. Funkcjonowanie lokalnego Programu Opieki nad Zabytkami w samorządach gminnych i powiatowych.

⁹ Posiadanie programu jest rzadkością zwłaszcza w gminach wiejskich – ma go tylko 40% spośród nich.

Na najwyższym szczeblu samorządu – w urzędach marszałkowskich Wojewódzkie Programy Opieki nad Zabytkami funkcjonują we wszystkich 11 przebadanych urzędach.

3. Najważniejsze problemy samorządów związane z obszarem dziedzictwa kulturowego

Zdecydowanie największym problemem urzędów gmin, miast oraz starostw dotyczącym dziedzictwa kulturowego jest niedostatek środków finansowych na te cele. Jest to problem dla 89% urzędów, przy czym dla 69% niedostatek środków jest zdecydowanie odczuwalny, a dla 20% raczej odczuwalny. W badaniu jakościowym urzędnicy – zwłaszcza z małych, wiejskich gmin – przyznawali, że wobec skromnych środków, jakimi dysponują gminy, fundusze na kulturę (w tym dziedzictwo kulturowe) obcina się w pierwszej kolejności.

„Niestety jeśli się w gminie na czymś oszczędza, to w pierwszej kolejności na kulturze. Z punktu widzenia ludzi związanych z kulturą to jest to najgorsza rzecz, jaką może ten naród spotkać - to, że nie dajemy na dziedzictwo kulturowe, bo to za chwilę przepadnie i nikt tego nie odbuduje. Drogę zawsze można odbudować. Dziedzictwa kulturowego, szczególnie tego niematerialnego, już nikt nigdy nie odbuduje” (gmina wiejska).

Pozostałe trudności nie mają dla samorządów takiej wagi, jak kwestia niedostatku środków finansowych. Jednakże aż 57% urzędników narzeka na skomplikowane przepisy prawa związane z dziedzictwem kulturowym. Z badania jakościowego wynika, że największe trudności sprawia interpretacja konkretnych przepisów oraz brak jasnej wykładni aktów prawnych. Problemem dla 53% urzędów są także niedostateczne zasoby kadrowe i brak urzędników, którzy mogliby zająć się dziedzictwem kulturowym. W dużej mierze wiąże się to z brakiem środków finansowych. W niektórych gminach brak jest nie tylko urzędników odpowiedzialnych za dziedzictwo kulturowe, ale też za kulturę, a obowiązki z tym związane są transferowane do samorządowych instytucji kultury.

„Gdyby to miało funkcjonować normalnie, tzn. gmina miałaby pewne środki finansowe, na pewno warto byłoby, żeby się lepiej tym [dziedzictwem] zajmować, zatrudnić do tego ludzi” (gmina wiejska).

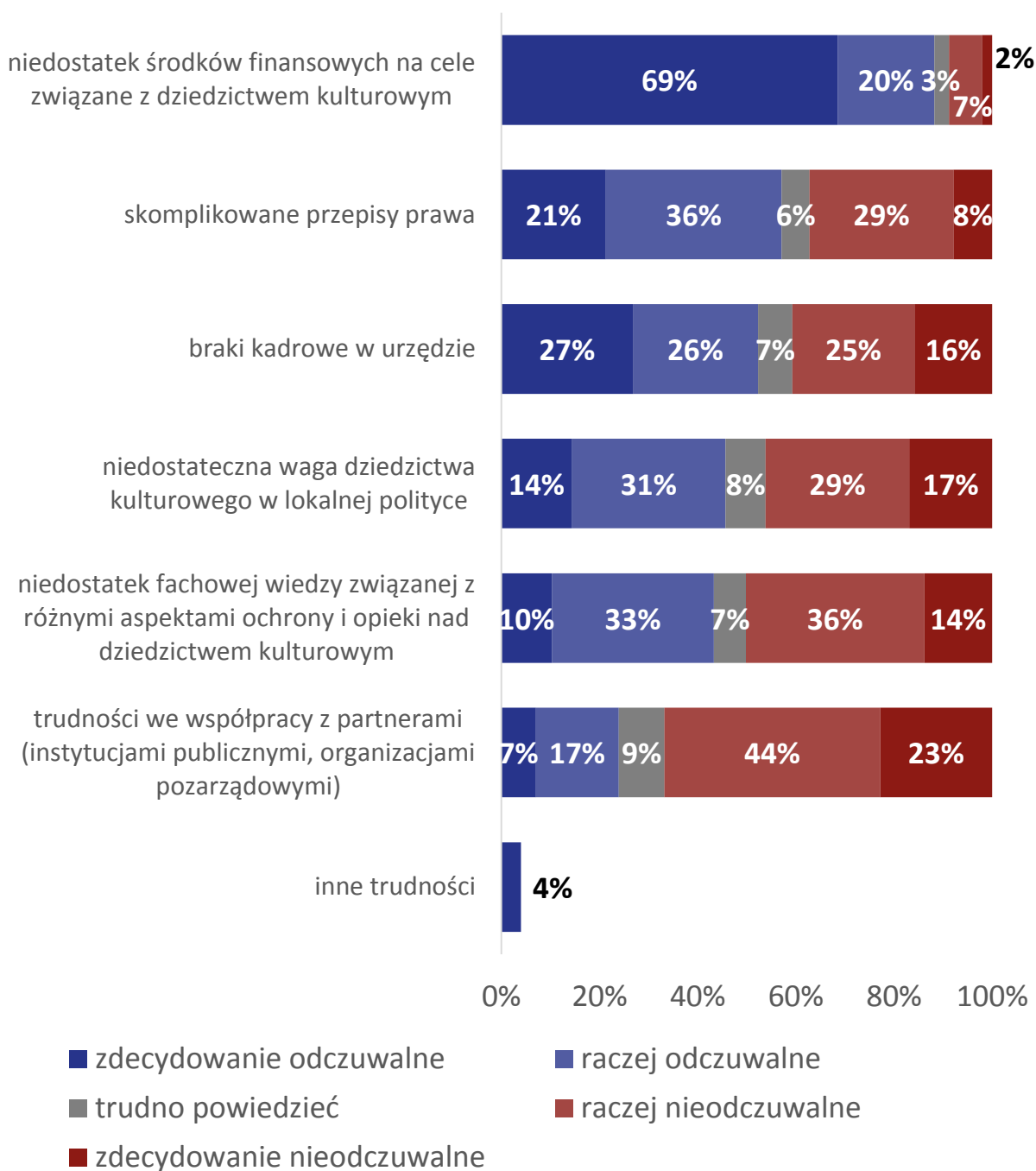
Niemal połowa (45%) urzędników przyznała także, że problemem jest niedostateczna waga, jaką przywiązuje się w ich urzędach do zagadnień dziedzictwa kulturowego. Zdaniem części urzędników, marginalizuje się tę tematykę, co wiąże się z brakiem świadomości tego, czym jest dziedzictwo kulturowe i jak można je długofalowo wykorzystać w działaniach samorządu. Tę obserwację potwierdza fakt, że tylko niewielki odsetek (48%) miast, gmin i powiatów uchwalił lokalny program opieki nad zabytkami. Świadczą o tym także wypowiedzi urzędników z badania jakościowego:

„Jako takiej działki ochrony dziedzictwa u nas w starostwie nie ma. Jest to temat trochę na uboczu, taki doczepiany. My nie jesteśmy od dziedzictwa absolutnie – to musicie wiedzieć, że to się tak przy okazji dzieje” (starostwo powiatowe).

Dla ponad dwóch piątych (43%) urzędników trudność stanowi niedostatek fachowej wiedzy związanej z ochroną lub opieką nad dziedzictwem kulturowym. Więcej informacji na ten temat zostanie przedstawionych w kolejnym rozdziale (rozdział II.4).

Niemal jedna czwarta (24%) samorządów szczebla gminnego i powiatowego narzeka na trudności w kontaktach z partnerami: instytucjami publicznymi oraz organizacjami pozarządowymi. Wśród innych trudności (wymienianych przez 4% badanych) również dominują problemy w kontaktach z partnerami: wymienionymi tutaj explicite konserwatorami oraz właścicielami prywatnymi. Ta tematyka zostanie zaprezentowana szczegółowo w III rozdziale raportu.

Wykres 4. Trudności odczuwane przez samorządy szczebla gminnego i powiatowego dotyczące problematyki dziedzictwa kulturowego.

Również urzędnicy z 11 przebadanych urzędów marszałkowskim za największą trudność uznali niedostatek środków finansowych na cele związane z dziedzictwem kulturowym – na ten aspekt wskazało 9 z nich. W 6 urzędach marszałkowskich problem stanowią skomplikowane przepisy prawa, a w 5 – braki kadrowe w urzędzie. W 4

przypadkach za problem uznano niedostateczną wagę, jaką odgrywa dziedzictwo kulturowe w lokalnej polityce. Trudną współpracę z partnerami (instytucjami publicznymi, organizacjami pozarządowymi) oraz braki w fachowej wiedzy dotyczącej ochrony oraz opieki nad dziedzictwem kulturowym uznało za problem po 3 urzędników (patrz ANEKS, wykres 4a). Hierarchia problemów występujących w urzędach marszałkowskich wygląda więc tak samo, jak w samorządach szczebla gminnego i powiatowego. Spośród urzędów 2 wskazały także na trudności innego rodzaju: brak świadomości dotyczącego dziedzictwa kulturowego wśród osób decyzyjnych oraz brak konsekwentnej strategii dotyczącej dziedzictwa w instytucjach centralnych.

4. Zasoby wiedzy związanej z dziedzictwem kulturowym w samorządach

4a. Niedostatek wiedzy lub informacji

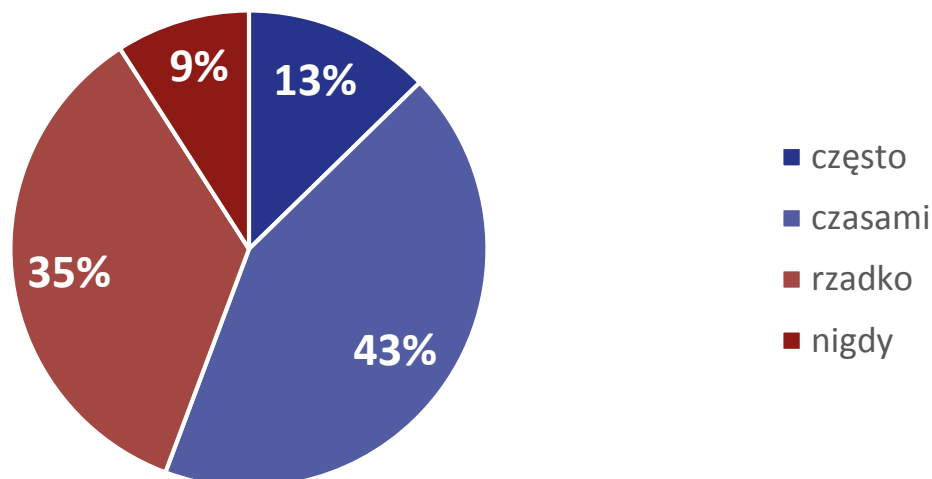
Z badań jakościowych wynika, że urzędnicy są na ogół świadomi zasobów dziedzictwa kulturowego w swojej okolicy, znają okoliczne zabytki, ich sytuację własnościową, stan zachowania, a także zasoby dziedzictwa niematerialnego. Zdarzały się jednak przypadki, w których urzędnicy nie byli w stanie wskazać najważniejszych elementów dziedzictwa kulturowego w okolicy lub też nie rozumieli pojęcia dziedzictwa niematerialnego. Większym problemem, opisanym w poprzednich rozdziałach, jest jednak niedostateczna waga przykładana w lokalnej polityce do spraw związanych z dziedzictwem kulturowym¹⁰. W pewnym stopniu wynika to z braku wiedzy na temat sposobów wykorzystania zasobów dziedzictwa w celach edukacyjnych, promocyjnych, turystycznych czy rozwojowych.

Równocześnie urzędnicy w aż 91% przyznają, że napotykają w swojej pracy sytuacje, w których odczuwają niedostatek informacji lub specjalistycznej wiedzy związanej z ochroną lub opieką nad dziedzictwem kulturowym. Ponad jedna ósma (13%) ma do czynienia z taką sytuacją często, 43% czasami, a kolejne 35% rzadko.

---

¹⁰ Przejawia się to między innymi w niewielkim odsetku (48%) gmin i powiatów posiadających uchwalony lokalny program opieki nad zabytkami.

Wykres 5. Odczuwany brak niezbędnych informacji lub specjalistycznej wiedzy związanej z ochroną lub opieką nad dziedzictwem kulturowym (urzędy gmin, miast i starostwa).

Wśród 11 spośród przebadanych urzędów marszałkowskich w 5 czasami zdarza się brak informacji lub specjalistycznej wiedzy dotyczącej dziedzictwa kulturowego, w 3 ma to miejsce rzadko, a w kolejnych 3 nigdy (patrz ANEKS, wykres 5a).

4b. Obszary deficytu wiedzy i pożądane wsparcie szkoleniowe

Odpowiedzi na pytania o najbardziej pożądane szkolenia dostarczają wskazówek, w jakich obszarach tematycznych urzędnicy samorządów gminnych i powiatowych mają największy deficyt wiedzy .

- Prawo i obowiązujące dokument strategiczne

Największym zainteresowaniem cieszą się szkolenia związane z aspektami prawnymi oraz obowiązującymi planami: 80% urzędników chciałoby wiedzieć więcej na temat praw i obowiązków samorządu w obszarze dziedzictwa kulturowego, 77% oczekiwałoby szkolenia z prawnych narzędzi ochrony zabytków, 67% z obowiązujących dokumentów strategicznych. Jeżeli przypomnimy sobie, że skomplikowanie przepisów

prawa jest jednym z najbardziej odczuwalnych¹¹ przez samorządy problemów dotyczących kwestii dziedzictwa kulturowego (patrz wykres 4, roz. II.3), możemy dojść do wniosku, że to właśnie w dziedzinie prawa oraz obowiązujących strategii samorządy potrzebują najpilniejszego wsparcia.

- „Miękka” wiedza: aktywizacja społeczności, edukacja, promocja, zarządzanie, współpraca z partnerami

Istnieje też duże zapotrzebowanie na wiedzę związaną z „miękkimi” aspektami dziedzictwa kulturowego: 78% urzędników chciałoby wiedzieć więcej na temat sposobów włączania w opiekę nad dziedzictwem lokalnej społeczności, a 75% oczekiwałoby szkoleń dotyczących edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego.

Brakuje również wiedzy dotyczącej sposobów wykorzystania dziedzictwa kulturowego: 74% urzędników chętnie wzięłoby udział w szkoleniu dotyczącym zarządzania dziedzictwem kulturowym, a 72% chciałoby wiedzieć więcej na temat rozwoju turystyki z nim związanej. W wielu wypadkach dziedzictwo kulturowe jest bowiem przez urzędników traktowane jako narzędzie do osiągnięcia pewnych celów (promocyjnych, turystycznych, inwestycyjnych).

„Organizacje pozarządowe i zespoły muzyczne wiedzą co robić, ważne żeby urzędnik umiał zarządzać” (gmina wiejska).

„Ważne, żeby umieć sprzedać to, co robimy” (gmina wiejska).

Duża część badanych chciałaby również poszerzyć swoją wiedzę dotyczącą współpracy z partnerami: prywatnymi właścicielami zabytków (69%), konserwatorami (69%) oraz organizacjami pozarządowymi (67%).

- „Twarda” wiedza specjalistyczna

Warto zauważyć, że na liście oczekiwanych szkoleń dość nisko plasują się te, które dotyczą merytorycznej, „twardej” wiedzy związanej z dziedzictwem kulturowym. Każde z nich spotyka się co prawda z zainteresowaniem około 60% badanych, jednak hierarchia oczekiwań jest bardzo wyraźna. Szkolenia dotyczące specjalistycznej wiedzy z zakresu konserwacji, opieki, dokumentowania, oceny stanu zachowania czy rewitalizacji dziedzictwa kulturowego są dla badanych mniej interesujące niż szkolenia z dziedziny prawa, aktywizacji społeczności, zarządzania czy współpracy z partnerami. Nie wynika to z faktu, że tą specjalistyczną, „twardą” wiedzą samorządy już dysponują.

¹¹ Są one odczuwalnym problemem dla 57% samorządów szczebla gminnego i powiatowego.

Jest to raczej dowód na to, że tego rodzaju kompetencje nie są po prostu niezbędne w samorządach szczebla powiatowego i gminnego.

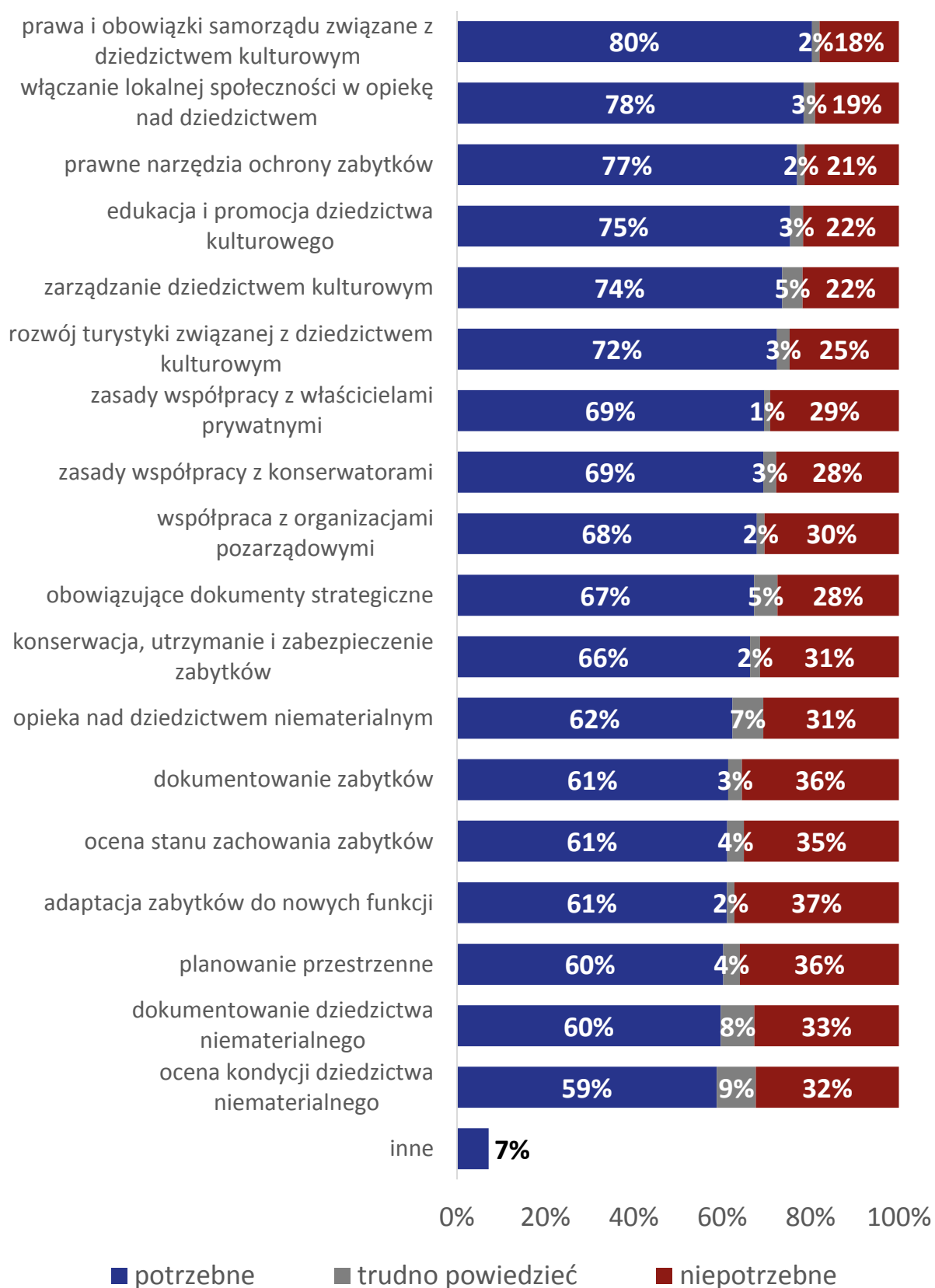
Potwierdzają to wyniki badania jakościowego. Urzędnicy, zwłaszcza z małych, wiejskich gmin, wielokrotnie podkreślali, że dziedzictwem materialnym zajmują się przede wszystkim konserwatorzy. W urzędach bardziej potrzebna jest raczej wspomniana wiedza „miękką”.

„Biorąc pod uwagę, że mamy to, co mamy, pod opieką, to determinuje wiedzę, jaka jest potrzebna” (gmina miejsko-wiejska).

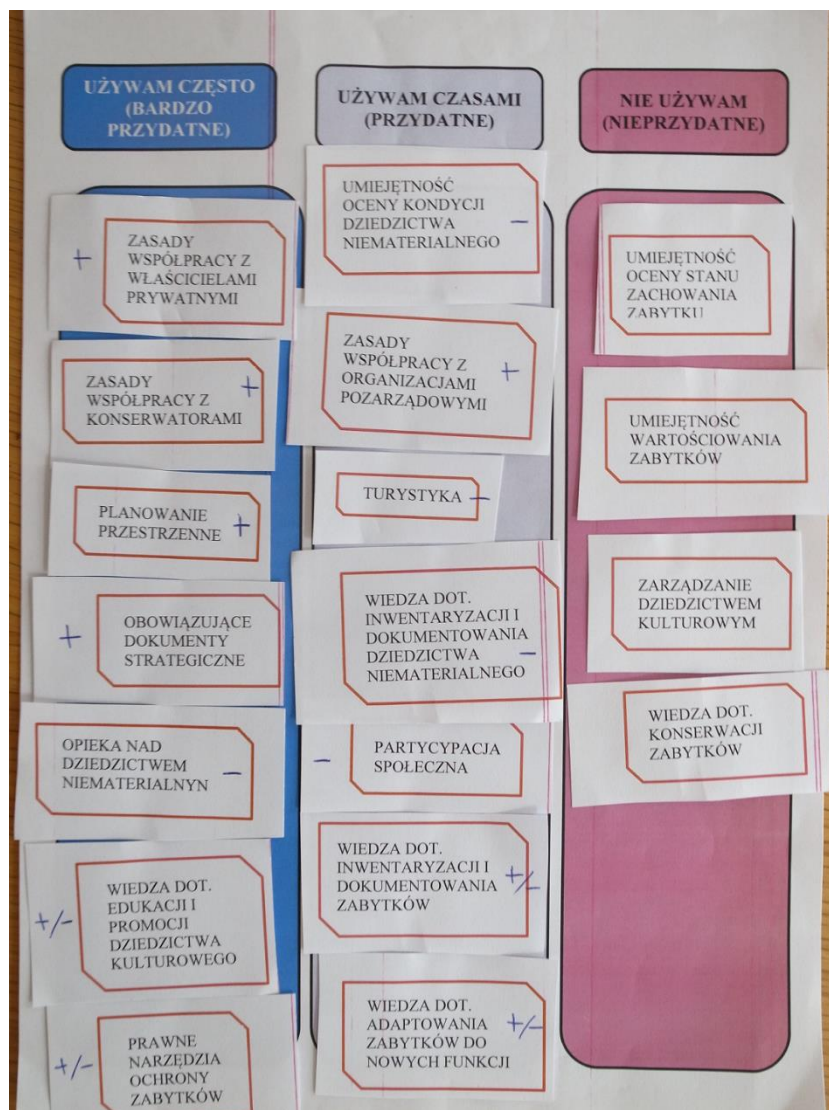
Wśród innych potrzebnych szkoleń (wskazywanych przez 7% badanych) dominują przede wszystkim te, które dotyczą pozyskiwania środków finansowych na działania związane z problemami dziedzictwa kulturowego.

Wykres 6. Najbardziej potrzebne szkolenia dotyczące dziedzictwa kulturowego (urzędy gmin, miast i starostwa).

Fot. 1 Technika wykorzystywana w czasie badań jakościowych do diagnozy zasobów wiedzy w samorządach.

Nieco odmienne oczekiwania odnośnie szkoleń mają urzędnicy z urzędów marszałkowskich. Podobnie jak w wypadku samorządów szczebla gminnego i powiatowego, zapotrzebowanie na wiedzę z danych obszarów nie musi świadczyć o jej braku, lecz raczej może wynikać ze specyfiki podejmowanych przez urzędy działań. Urzędnicy z urzędów marszałkowskich zgłaszają największe zapotrzebowanie na szkolenia dotyczące zarządzania dziedzictwem kulturowym. Takich szkoleń oczekuje 10 z 11 przebadanych urzędów. Wynika to z roli urzędów marszałkowskich jako instytucji odpowiedzialnych, między innymi, za wyznaczenie strategii działań związanych z dziedzictwem kulturowym.

Istnieje także dość duże zapotrzebowanie na wiedzę dotycząca dziedzictwa niematerialnego: 8 urzędów zgłosiło zapotrzebowanie na szkolenie poświęcone ocenie kondycji dziedzictwa niematerialnego, a po 7 urzędów chciałoby szkoleń związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym oraz z jego dokumentowaniem. Może to oznaczać, że urzędnicy z urzędów marszałkowskich są świadomi, że wiedza związana z dziedzictwem niematerialnym wciąż pozostaje obszarem mniej rozpoznanym niż wiedza dotycząca zabytków.

Stosunkowo wielu urzędników oczekuje także szkoleń związanych z adaptacją zabytków do nowych funkcji (8) oraz z włączaniem lokalnych społeczności w proces opieki nad dziedzictwem kulturowym (7).

Mniejsze jest natomiast zapotrzebowanie na wiedzę z obszaru prawa oraz obowiązujących dokumentów strategicznych, a także z zakresu współpracy z partnerami: konserwatorami, organizacjami pozarządowymi oraz właścicielami prywatnymi. Wynika to zapewne z większych doświadczeń oraz większych zasobów wiedzy pozostających w dyspozycji samorządu szczebla wojewódzkiego.

Także szkolenia dotyczące merytorycznej wiedzy związanej z zabytkami (dokumentowanie, ocena stanu zachowania, konserwacja) nie budzą tak dużego zainteresowania urzędników z urzędów marszałkowskich (patrz ANEKS, wykres 6a). Również w badaniu jakościowym urzędnicy z urzędów marszałkowskich podkreślali, że niektóre dziedziny należy zostawić profesjonalistom (np. konserwatorom), więc nie cała merytoryczna wiedza jest im niezbędna.

„Niektóre dziedziny zostawiamy profesjonalistom dlatego nie wszystko jest potrzebne” (urząd marszałkowski).

4c. Sposoby poszukiwania informacji oraz preferowane formy przekazu

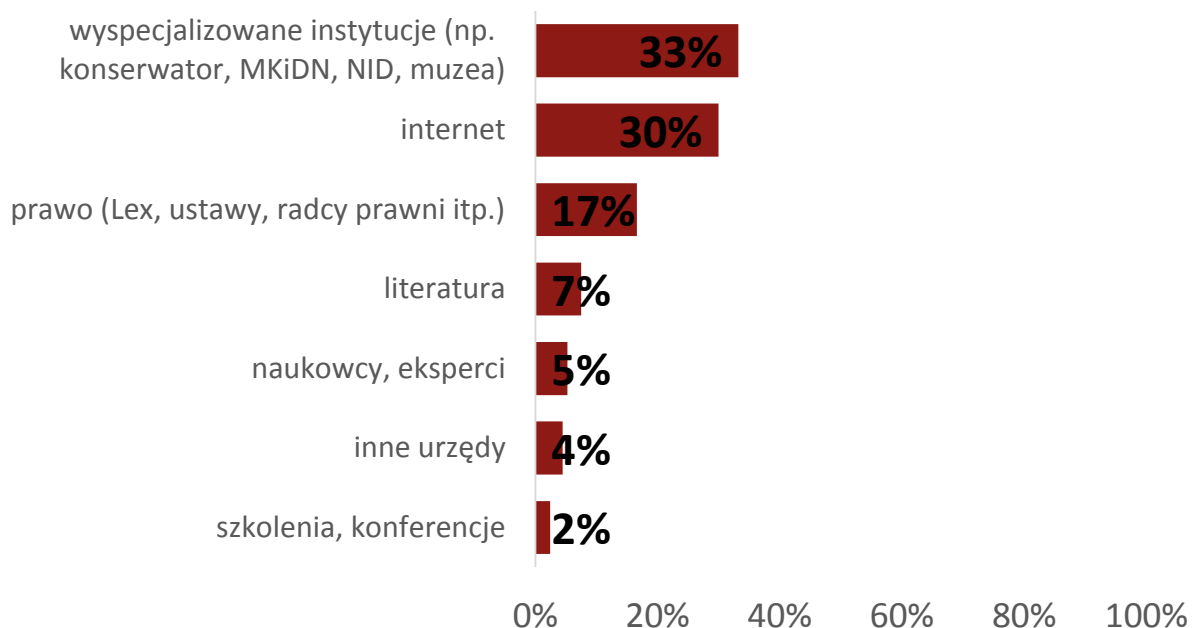
Ponad 90% urzędników zdarza się zetknąć z sytuacją braku informacji lub specjalistycznej wiedzy związanej dziedzictwem kulturowym (patrz Wykres 5, rozdz. II.4a). Najczęściej stosowanym przez nich rozwiązaniem takiej sytuacji jest kontakt (telefoniczny, mejlowy lub za pośrednictwem strony internetowej) z odpowiednią wyspecjalizowaną instytucją. Na taki kontakt decyduje się jedna trzecia (33%) z nich, przy czym swoje pierwsze kroki kierują oni na ogół do miejskiego lub wojewódzkiego

konserwatora zabytków. Rzadziej zdarzają się kontakty z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Narodowym Instytutem Dziedzictwa czy muzeami. Kolejna jedna trzecia urzędników (30%) poszukuje informacji w internecie, jednak wybierając tę opcję nie precyzują, jakie dokładnie strony odwiedzają. Często poszukiwane są także porady prawne (17%). Urzędnicy szukają ich zazwyczaj na portalu Lex lub w tekstach ustaw, zwracają się też o opinie do radców prawnych. Zdecydowanie rzadziej zdarza się natomiast sięganie do literatury fachowej (7%), zasięganie porad ekspertów i naukowców (5%), zasięganie porad od innych gmin lub starostw (4%) czy też udział w szkoleniach i konferencjach (2%).

Największym problemem przy poszukiwaniu niezbędnych informacji jest ich jakość. Pod tym względem największe zaufanie wzbudzają instytucje publiczne (konserwatorzy zabytków, MKiDN, NID), ponieważ stoi za nimi powaga urzędu. Natomiast jako najbardziej niepewne źródło wskazywany jest internet. O ile strony www wspomnianych powyżej instytucji publicznych wzbudzają zaufanie, o tyle informacje znalezione na stronach, których nie wspiera urzędowy autorytet, oceniane są jako mniej pewne.

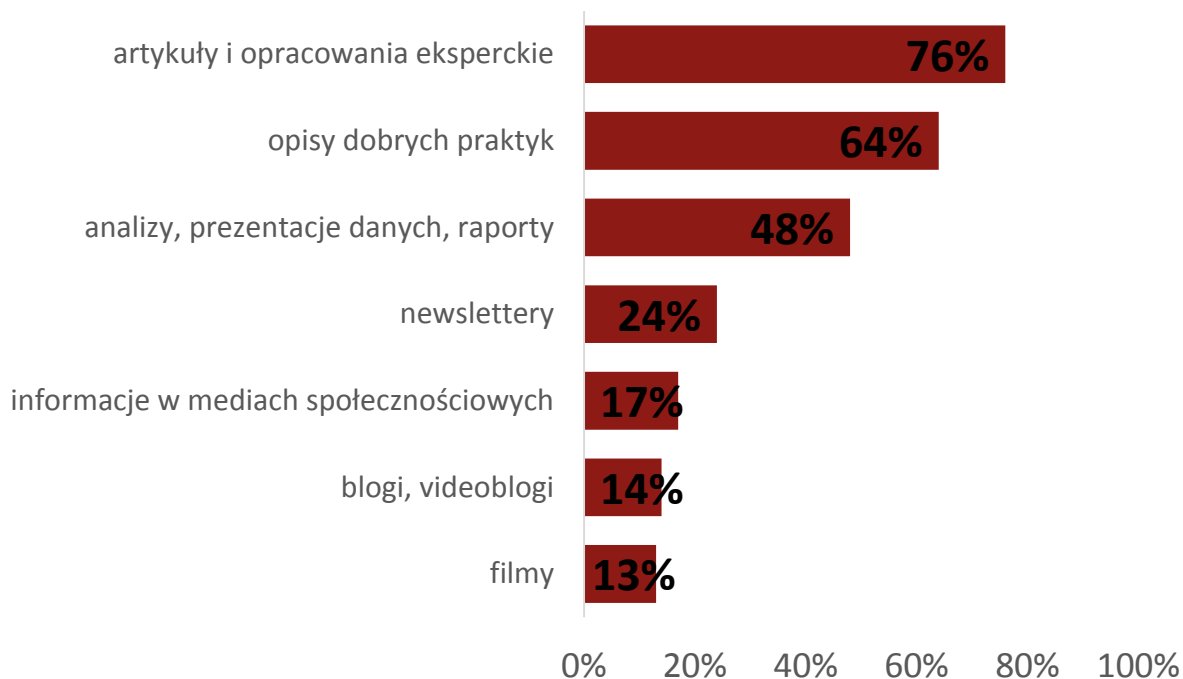
„Informacje w internecie są jak w śmietniku, trzeba nieźle pogrzebać żeby coś znaleźć”
(gmina wiejska).

Wykres 7. Sposoby poszukiwania informacji przez urzędników, którzy zetknęli się z niedostatkami wiedzy lub informacji (urzędy gmin, miast, starostwa).

Duża popularność internetu jako źródła wiedzy nie powinna być dla nikogo zaskoczeniem. Widać jednak wyraźnie, że aby mógł się on stać wygodnym i pewnym kanałem pozyskiwania informacji, musi istnieć strona internetowa, która cieszy się zaufaniem. Nad projektem takiej strony pracuje właśnie Narodowy Instytut Dziedzictwa. Dlatego też urzędnicy zostali zapytani o preferowane formy przekazu wiedzy na takiej hipotetycznej stronie www. Okazuje się, że zdecydowanie największe zapotrzebowanie istnieje na artykuły i opracowania eksperckie. Takich materiałów chciałoby 76% urzędników z samorządów szczebla gminnego i powiatowego. Ta forma najlepiej koresponduje z charakterem najczęściej poszukiwanych informacji – czyli wiedzy z zakresu prawa oraz obowiązujących dokumentów strategicznych. Niemal dwie trzecie (64%) urzędników (z miast, gmin i starostw) uważa także, że przydatne byłyby informacje w postaci opisu dobrych praktyk z innych urzędów. Wydaje się, że taka forma mogłaby być bardziej odpowiednia do przekazywania „miękkiej” wiedzy z zakresu promocji, edukacji oraz aktywizacji społeczności lokalnej. Niemal połowa (48%) urzędników chętnie zapoznawałaby się z analizami, prezentacjami danych i raportami. Z mniejszym entuzjazmem, jeśli chodzi o formę przekazywania informacji, spotykają się natomiast newslettery (24%), media społecznościowe (17%) oraz blogi (14%).

Wykres 8. Preferowane formy przekazu informacji (urzędy gmin, miast, starostwa).

Również urzędnicy z urzędów marszałkowskich jako sposób poszukiwania niezbędnych informacji oraz wiedzy najczęściej wskazują na kontakt z wyspecjalizowanymi instytucjami – konserwatorami, MKiDN, NID oraz publicznymi instytucjami kultury. Spośród 8 urzędów, w których zdarza się deficyt wiedzy lub informacji, postępuje w ten sposób 7. Po 2 urzędy marszałkowskie zadeklarowały, że szukają informacji w ustawach oraz w innych urzędach. W jednym urzędzie marszałkowskim zasięga się opinii naukowców oraz ekspertów z organizacji pozarządowych.

„Robimy to [działania marketingowo-promocyjne] po omacku, więc trochę sieciujemy, szukamy wsparcia w innych wydziałach urzędu lub szukamy na zewnątrz, na przykład w lokalnej organizacji turystycznej” (urząd marszałkowski).

Zapytani o preferowaną formę przekazu informacji na stronie planowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, przedstawiciele urzędów marszałkowskich, podobnie jak pozostali urzędnicy, najchętniej wskazują na analizy, prezentacje danych oraz raporty (7). W 6 wypadkach wskazywane są artykuły i opracowania eksperckie, po 4 odpowiedzi wskazują na newslettery oraz opisy dobrych praktyk, 2 na filmy, a jedna na informacje w mediach społecznościowych. Blogi nie spotkały się z zainteresowaniem żadnego z przebadanych urzędników (patrz ANEKS, wykres 8a). W badaniu

jakościowym urzędnicy dodawali, że świetnym rozwiązaniem byłaby możliwość zadawania na bieżąco (za pośrednictwem infolinii, przez kontakt online) pytań dotyczących m.in. interpretacji aktów prawnych.

III. PARTNERZY SAMORZĄDÓW W DZIEDZINIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. Postrzeganie potencjalnych partnerów w działaniach na rzecz dziedzictwa kulturowego

Urzędnicy z samorządów szczebla gminnego i powiatowego są świadomi, że odpowiedzialność za dziedzictwo kulturowe powinny brać na siebie także inne instytucje lub środowiska. Niemal wszyscy (96%) wskazują tu na konserwatorów, w których kompetencjach leży opieka i ochrona zabytków. Jak wynika z przytoczonych wcześniej danych (patrz wykres 7, roz. II.4), to właśnie konserwatorzy są dla samorządowców głównym źródłem eksperckiej wiedzy i informacji. Z badań jakościowych wynika natomiast, że współpraca z konserwatorami układa się bardzo różnie, a kluczowe znaczenie ma tutaj czynnik ludzki. Można wskazać przykłady modelowej wręcz współpracy między konserwatorami wojewódzkimi lub miejskimi a urzędnikami. Jednak zdarzają się także konflikty i nieporozumienia. Przykładem może być sytuacja, w której samorząd dąży do wpisania budynku do rejestru zabytków, a konserwator sprzeciwia się temu i nie chce wydać takiej decyzji, tłumacząc się, że dany obiekt nie spełnia odpowiednich kryteriów. Przez samorząd takie zachowanie bywa traktowane niemal jak sabotaż.

Niemal wszyscy (95%) urzędnicy są zdania, że za dziedzictwo kulturowe odpowiedzialne są publiczne instytucje kultury (np. muzea, domy kultury). W wywiadach wielokrotnie przewijał się wątek oddawania opieki nad tym dziedzictwem samorządowym instytucjom kultury. Zgodnie z tokiem rozumowania urzędników, dziedzictwem materialnym powinny zajmować się muzea, a kultywowanie dziedzictwa niematerialnego powinno być domeną domów kultury.

Stosunkowo wielu urzędników jest zdania, że opieka nad dziedzictwem kulturowym powinna być także zadaniem społeczeństwa. Jako odpowiedzialnych za to dziedzictwo

80% badanych wskazuje lokalną społeczność, a 74% – organizacje pozarządowe. Można więc powiedzieć, że na poziomie deklaracji urzędnicy skłonni są powierzać opiekę nad dziedzictwem kulturowym stronie społecznej, chociaż z ich wypowiedzi (w badaniu jakościowym) wynika, że jest to zadanie niezwykle trudne. Ta problematyka zostanie opisana dokładnie w kolejnym rozdziale (III.2).

Prawie trzy czwarte (72%) samorządowców uważa, że odpowiedzialność za dziedzictwo ponoszą również inne instytucje państwowe. Z kolei 15% wymienia także inne podmioty, wśród których zdecydowanie dominują właściciele prywatni. To właśnie ich urzędnicy uważają za odpowiedzialnych za będące ich własnością zabytki. Część urzędników przyznaje, że kontakty z właścicielami rodzą różne problemy i wskazuje, że gdyby część obiektów była w rękach państwa lub samorządu, ich stan byłby zdecydowanie lepszy. Prywatnych właścicieli często nie stać bowiem na konieczne remonty. Czasami nie ma także po ich stronie woli współpracy przy opiekowaniu się zabytkiem pozostającym w ich posiadaniu. Wśród innych osób i instytucji odpowiedzialnych za dziedzictwo kulturowe urzędnicy wymieniają szkoły, Kościół, społecznych opiekunów zabytków oraz naukowców.

Wykres 9. Kto poza samorządem powinien zajmować się dziedzictwem kulturowym (urzędy miast, gmin, starostwa).

Podobnie kształtują się opinie dotyczące podmiotów oraz osób odpowiedzialnych za dziedzictwo kulturowe w urzędach marszałkowskich. Wszystkich 11 przebadanych urzędników z tego szczebla samorządu uznało, że taka odpowiedzialność spoczywa na publicznych instytucjach kultury. Po 10 urzędników wskazało na konserwatorów oraz na lokalne społeczności, 9 – na organizacje pozarządowe, a 8 – na inne instytucje państwa (patrz ANEKS, wykres 9a). Wśród tych innych wymieniano (podobnie jak w przypadku samorządowców z miast, gmin i starostw) prywatnych właścicieli.

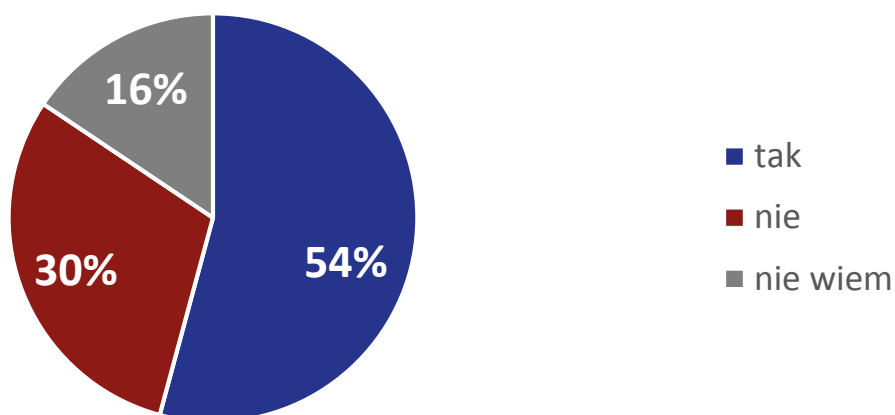
2. Obecność organizacji pozarządowych działających na rzecz dziedzictwa kulturowego

Z deklaracji urzędników samorządów szczebla powiatowego i gminnego wynika, że organizacje działające na rzecz dziedzictwa kulturowego są obecne w nieco ponad połowie (54%) miast, gmin i powiatów. Wiadomo, że w Polsce funkcjonuje około 7000 aktywnych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną lub opieką nad dziedzictwem kulturowym¹². Z dużą pewnością można więc stwierdzić, że tego typu organizacje nie są obecne na terenie każdej jednostki samorządu terytorialnego. Można jednak przypuszczać, że istnieją takie jednostki samorządu, w których urzędnicy nie mają świadomości istnienia fundacji i stowarzyszeń działających na swoim terenie na rzecz dziedzictwa kulturowego. Część badanych (16%) otwarcie się przyznaje do niewiedzy w tym względzie. Wśród tych, którzy odpowiedzieli, że na ich terenie nie ma takich organizacji (30%), prawdopodobnie są też tacy, którzy w swojej okolicy rzeczywiście ich nie mają, a także tacy, którzy po prostu nie są świadomi ich istnienia.

---

¹² Szacunki na podstawie badania Stowarzyszenia Klon/Jawor „Kondycja organizacji pozarządowych w Polsce 2015”. Raport z badań będzie dostępny w grudniu 2015.

Wykres 10. Obecność na terenie gminy/miasta/powiatu organizacji zajmujących się ochroną lub opieką nad dziedzictwem kulturowym.

Wszyscy spośród 11 przebadanych urzędników z urzędów marszałkowskich odpowiedzieli, że na terenie ich województwa działają organizacje pozarządowe podejmujące działania w obszarze dziedzictwa kulturowego.

3. Powody braku organizacji pozarządowych działających na rzecz dziedzictwa kulturowego¹³

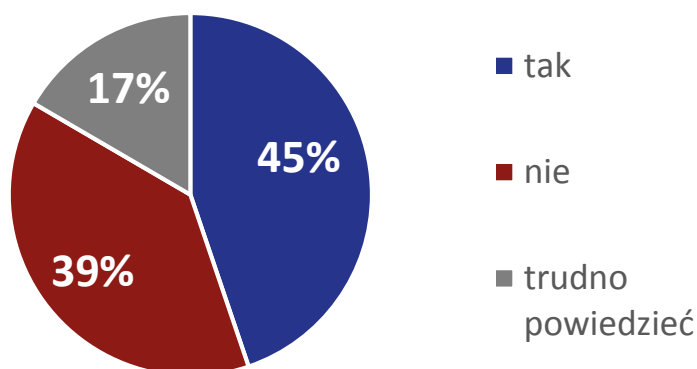
Urzędnicy, którzy zadeklarowali, że w ich gminach, miastach lub powiatach nie ma organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym, zapytani o przyczyny takiego stanu rzeczy wskazywali najczęściej na:

- brak takiej potrzeby, wynikający z braku wartościowego dziedzictwa kulturowego (35%),
- brak zainteresowania dziedzictwem kulturowym wśród lokalnej społeczności (33%),
- brak środków finansowych, z których mogłyby się utrzymywać tego typu organizacje (19%),
- małą liczbę mieszkańców gminy i wynikający z niej brak społecznych aktywistów (12%).

¹³ W tym rozdziale prezentowane wyniki dotyczą tylko tych urzędów miast, gmin i starostw, w których urzędnicy nie zadeklarowali obecności organizacji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego.

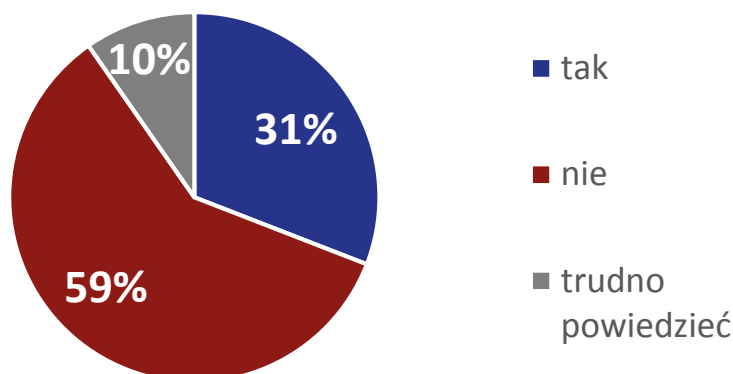
Jednocześnie niemal połowa (45%) z nich twierdzi jednocześnie, że na terenie ich gminy, miasta lub powiatu, mimo braku organizacji pozarządowych zajmujących się dziedzictwem, istnieją grupy o charakterze nieformalnym podejmujące podobne działania. Opiekują się one zabytkami (np. naprawiają stare kapliczki, krzyże przydrożne), kultywują dziedzictwo o charakterze niematerialnym (np. tradycyjne pieśni, potrawy), zajmują się edukacją oraz promocją dziedzictwa (np. ścieżki tematyczne, rekonstrukcje historyczne). Są też takie, które wykonują proste prace porządkowe przy zabytkach lub prowadzą prywatne muzea.

Wykres 11. Obecność na terenie gminy/miasta/powiatu grup nieformalnych zajmujących się ochroną lub opieką nad dziedzictwem kulturowym (miasta, gminy i powiaty, gdzie wg deklaracji urzędników nie ma tego typu organizacji pozarządowych).

Co ciekawe, mniej niż jedna trzecia (31%) urzędników, którzy zadeklarowali, że na terenie ich miasta, gminy lub powiatu nie ma organizacji pozarządowych zajmujących się dziedzictwem kulturowym, podejmuje działania zachęcające do opieki nad nim lokalną społeczność. Większość z nich to działania promocyjne, edukacyjne, organizowanie wydarzeń okolicznościowych lub dotacje – rozumiane jako próby aktywizacji mieszkańców okolicy.

Wykres 12. Próby aktywizacji lokalnej społeczności w kierunku podjęcia działań związanych z opieką nad dziedzictwem kulturowym (miasta, gminy i powiaty, gdzie wg deklaracji urzędników nie ma organizacji pozarządowych zajmujących się tym dziedzictwem).

IV. WSPÓŁPRACA Z ORGANIZACJAMI POZARZĄDOWYMI DZIAŁAJĄCYMI NA RZECZ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. Różne formy kontaktów pomiędzy samorządami i organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz dziedzictwa kulturowego

Wśród różnych form kontaktów pomiędzy urzędami miast, gmin oraz starostwami a organizacjami zajmującymi się dziedzictwem kulturowym najczęstsze są rozmowy, kontakty nieformalne i bieżąca wymiana informacji (41%), a także prowadzenie wspólnych działań i projektów związanych z tym dziedzictwem (41%). Niewiele mniej (38%) samorządów udzielało też patronatu działaniom w obszarze dziedzictwa kulturowego podejmowanym przez organizacje.

Rzadziej natomiast zdarza się aby samorzady udostępniały organizacjom realizującym działania na rzecz dziedzictwa kulturowego potrzebne pomieszczenia (32%) lub też niezbędny sprzęt (29%). Z badań jakościowych prowadzonych zarówno wśród urzędników, jak i organizacji pozarządowych wynika, że zdarza się także wsparcie rzeczowe (np. zakup sprzętu, pomoc w transporcie) albo merytoryczne (np. pomoc przy

pisaniu wniosków, poszukiwaniu środków, pomoc przy staraniach o wpis do rejestru zabytków).

„Zawsze jest zielone światło na działania organizacji, nigdy nie było tak, że np. nie udostępniliśmy sali, jeśli organizacja o to prosiła” (gmina miejska).

Najbardziej spotykaną formą kontaktów jest współpraca finansowa w postaci dotacji udzielanej przez samorząd organizacjom realizującym zadania publiczne na rzecz dziedzictwa kulturowego. Tego typu dotacje są przyznawane przez jedną czwartą (25%) samorządów szczebla gminnego i powiatowego.

Wykres 13. Formy kontaktów i współpracy pomiędzy samorządami szczebla gminnego i powiatowego a organizacjami pozarządowymi aktywnymi w obszarze dziedzictwa kulturowego.

Nieco inaczej wygląda specyfika kontaktów urzędów marszałkowskich oraz organizacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym. Podobnie jak w samorządach niższego

szczególnie częste są rozmowy, kontakty nieformalne i wymiana informacji, a także patronaty udzielane działaniom organizacji. Obie formy kontaktów zadeklarowało 9 na 11 przebadanych urzędów. Dość powszechne są także wspólnie podejmowane działania lub projekty (9 z 11 przebadanych urzędów), a także udzielanie organizacjom dotacji na realizację zadań publicznych w obszarze tego dziedzictwa (9). Rzadkością jest natomiast udostępnianie organizacjom pomieszczeń (3) lub sprzętu (1) niezbędnego do działania (patrz ANEKS, wykres 13a).

2. Wspólne działania samorządów oraz organizacji pozarządowych działających na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego

W poprzednim (IV.1) rozdziale widzieliśmy, że 41% samorządów szczebla gminnego i powiatowego prowadzi z organizacjami pozarządowymi wspólne działania dotyczące dziedzictwa kulturowego, a 25% udziela fundacjom i stowarzyszeniom dotacji na realizację zadań publicznych w tym obszarze tematycznym. Tych urzędników, których urzędy podejmują z organizacjami przynajmniej jedną z tych dwóch form współpracy¹⁴, zapytano, jakie działania w ich trakcie są realizowane przez organizacje. Okazuje się, że najczęściej są to tzw. „działania miękkie”: dla 87% współpracujących urzędów zadaniami zlecanymi do realizacji organizacjom jest promocja i edukacja związana z dziedzictwem kulturowym, a dla 78% podtrzymywanie dziedzictwa niematerialnego.

Inne formy współdziałania są spotykane rzadziej: w 47% przypadków organizacje wykonują proste prace porządkowe przy zabytkach, a w 32% pomagają w inwentaryzacji i dokumentacji dziedzictwa niematerialnego. Jeszcze rzadziej zdarza się współpraca z organizacjami przy inwentaryzacji i dokumentacji zabytków (25%) oraz pomocy przy adaptacji zabytków do nowych funkcji (24%).

Powyższe wyniki są spójne z wnioskami z badania jakościowego. Podczas rozmów urzędnicy twierdzili, że dziedzictwo kulturowe rozumiane w wąski sposób (jako dziedzictwo materialne, a zwłaszcza zabytki) to trudny temat dla organizacji. Opieka nad zabytkami wymaga bowiem systematycznych działań oraz dużych nakładów finansowych. Część urzędników nie wyobraża sobie nawet, jak organizacje pozarządowe mogłyby zajmować się zabytkami.

---

¹⁴ Łącznie 44% samorządów szczebla gminnego i powiatowego.

„Tak naprawdę, biorąc pod uwagę naszą gminę, to czym te organizacje miałyby się zajmować? – no nie ma takiej potrzeby de facto, ani zainteresowania (...) Nawet nie przychodzi mi do głowy na czym miałyby to polegać” (gmina miejsko-wiejska).

Bardziej odpowiednią tematyką dla tych organizacji jest natomiast dziedzictwo niematerialne oraz „miękkie” działania nastawione na promocję lub edukację. W tych obszarach zdaniem urzędników organizacje mają więcej możliwości podejmowania działań adekwatnych do ich możliwości.

„Generalnie wśród organizacji pozarządowych jest bardzo niskie zainteresowanie dziedzictwem materialnym. Niematerialnym natomiast jest – imprezy, promowanie pewnych działań, kultywowanie obrzędów. Pewnie wynika to z tego, że organizacje nie są właścicielami obiektów zabytkowych, więc one zajmują się bardziej edukacją, promocją, takimi działaniami miękkimi, a infrastrukturą nie bardzo” (urząd marszałkowski).

Wykres 14. Działania realizowane przez organizacje podczas wspólnych działań z samorządami szczebla gminnego i powiatowego.

Przedmiot wspólnych działań podejmowanych z organizacjami pozarządowymi przez urzędy marszałkowskie jest zbliżony do opisanego powyżej, a dotyczącego innych

szczebli samorządu. 9 na 11 przebadanych urzędów marszałkowskich udziela organizacjom dotacji na realizację zadań publicznych dotyczących tego dziedzictwa lub prowadzi z nimi wspólne działania w tym obszarze. Z tych 9 urzędów wszystkie podejmują współpracę w obszarze edukacji i promocji dziedzictwa, 7 współpracuje przy podtrzymywaniu dziedzictwa niematerialnego, a 6 otrzymuje od organizacji pomoc przy jego inwentaryzacji i dokumentowaniu. Rzadziej zdarza się współpraca polegająca na wykonywaniu przez organizacje prac porządkowych przy zabytkach (5 urzędów), pomocy przy adaptacji zabytków do nowych funkcji (4) oraz pomocy przy inwentaryzacji i dokumentowaniu zabytków (3) (patrz ANEKS, wykres 14a).

3. Organizacje pozarządowe jako zaplecze eksperckie – konsultacje i współpraca merytoryczna

3a. Współpraca merytoryczna

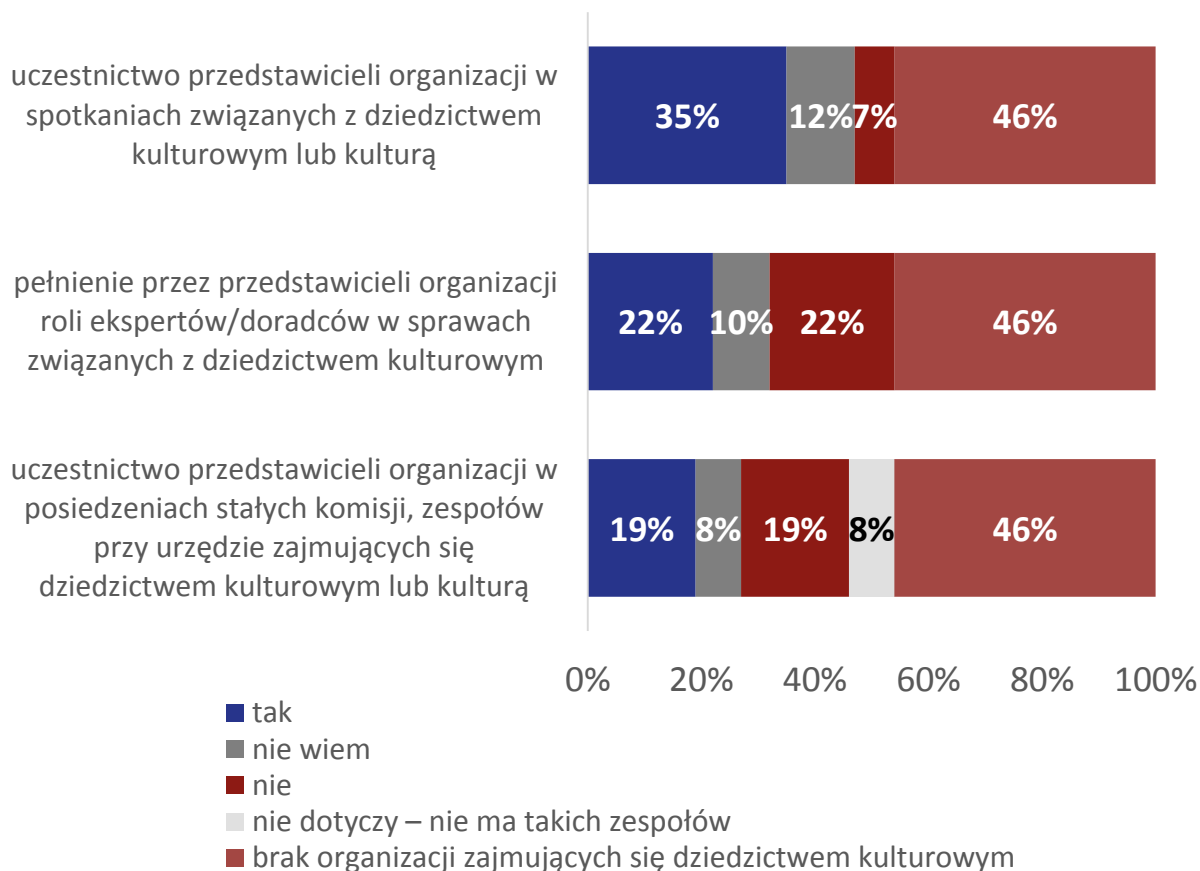
Samorzady szczebla gminnego oraz powiatowego są umiarkowanie otwarte na merytoryczną współpracę z organizacjami pozarządowymi. Jej najpopularniejszą formą jest udział przedstawicieli organizacji w odbywających się w urzędzie spotkaniach dotyczących spraw kultury (lub ściślej: dziedzictwa kulturowego). Taka praktyka ma miejsce w nieco ponad jednej trzeciej (35%) urzędów miast, gmin i starostw.

W 22% miast, gmin oraz powiatów przedstawiciele organizacji pełnią rolę ekspertów lub doradców w sprawach związanych z dziedzictwem kulturowym. W 22% samorzady nie korzystają z takiej formy wsparcia od przedstawicieli organizacji pozarządowych, mimo iż na ich terenie istnieją fundacje i stowarzyszenia działające w tym obszarze.

Tam, gdzie istnieją stałe komisje lub zespoły zajmujące się w kulturą (lub ściślej: dziedzictwem kulturowym), w 19% urzędów uczestniczą w nich przedstawiciele organizacji pozarządowych. Jednakże w 19% samorządów, pomimo istnienia organizacji aktywnych na polu dziedzictwa kulturowego, ich przedstawiciele nie uczestniczą w takich zespołach.

Wykres 15. Merytoryczna współpraca organizacji pozarządowych działających na rzecz dziedzictwa kulturowego z samorządem (urzędy miast, gmin, starostwa).

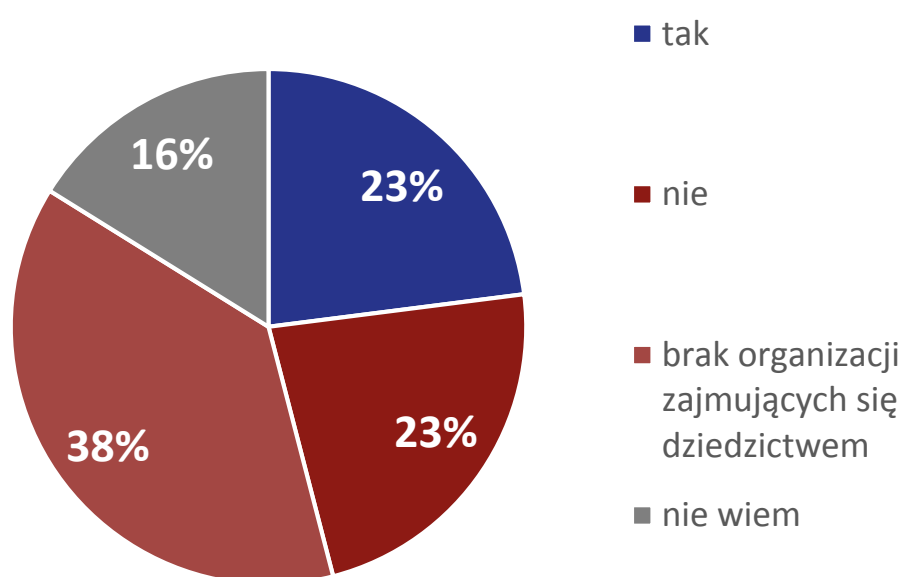
Większą otwartość na merytoryczną współpracę z organizacjami pozarządowymi spotykamy w urzędach marszałkowskich. W 9 (spośród 11 przebadanych) takich urzędów przedstawiciele fundacji i stowarzyszeń uczestniczą w spotkaniach związanych z kulturą lub dziedzictwem kulturowym odbywających się w urzędzie, w 7 pełnią rolę ekspertów lub doradców, a w 5 uczestniczą w posiedzeniach stałych zespołów lub komisji podejmujących wspomnianą tematykę (patrz ANEKS, wykres 15a).

3b. Konsultacje dokumentów, decyzji, działań

W urzędach miast i gmin oraz w starostwach, w których funkcjonuje lokalny Program Opieki nad Zabytkami, tylko w nieco ponad jednej piątej wypadków (23%) był on konsultowany z przedstawicielami organizacji pozarządowych. W 23% takie konsultacje się nie odbyły, mimo obecności organizacji zajmujących się tą tematyką. Zwraca też

uwagę bardzo duży odsetek (16%) urzędników, którzy nie wiedzieli, czy takie konsultacje miały miejsce. Powyższe wyniki są potwierdzeniem wniosków zebranych w badaniu jakościowym. Urzędnicy są raczej niechętni konsultowaniu Programu z organizacjami pozarządowymi, ponieważ jest to dokument „specyficzny” i „niszowy”. Część z nich twierdzi też, że nie jest to dokument strategiczny, więc jego konsultowanie nie jest obowiązkowe.

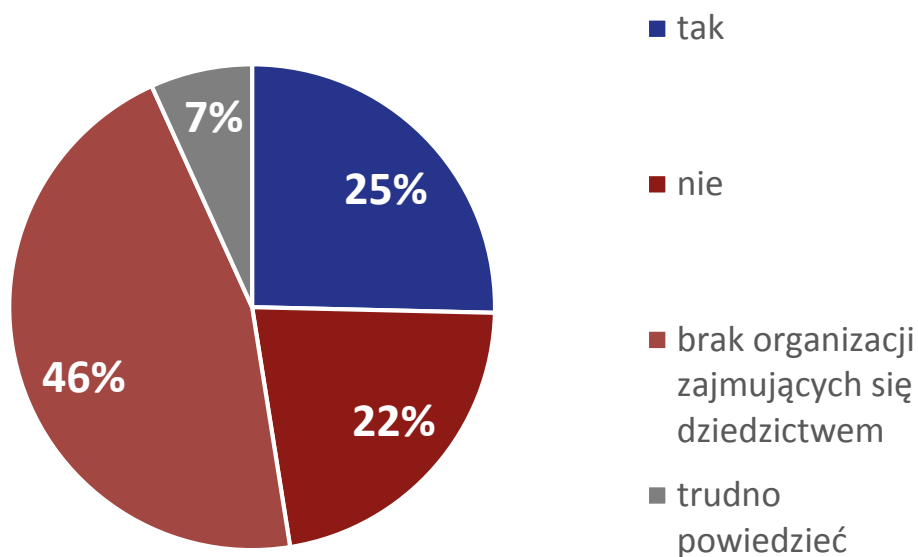
Wykres 16. Konsultowanie z organizacjami pozarządowymi lokalnego Programu Opieki nad Zabytkami (urzędy gmin, miast, starostwa, w których funkcjonuje Program).

Urzędnicy raczej nie są też skłonni do konsultowania z organizacjami pozarządowymi innych dokumentów, działań lub decyzji związanych z dziedzictwem kulturowym. Takie konsultacje miały miejsce w ciągu dwóch ostatnich lat w jednej czwartej (25%) urzędów gmin, miast oraz starostw. W ponad jednej piątej (22%) mimo obecności organizacji aktywnych w obszarze dziedzictwa kulturowego urzędnicy nie podejmowali żadnych konsultacji dotyczących tej tematyki. Podobne wnioski zebrano w trakcie badania jakościowego. Stosunkowo wielu urzędników odnosi się do konsultacji niechętnie i podkreśla, że przyczyna ich negatywnego nastawienia leży po stronie organizacji. Ich zdaniem konsultacje w ogóle (niezależnie od tematyki) nie budzą zbyt dużego zainteresowania wśród lokalnych fundacji i stowarzyszeń, a dziedzictwo kulturowe jest tematem na tyle niszowym, że trudno spodziewać się jakiegokolwiek odzewu.

„Próbujemy włączać mieszkańców w ten proces [konsultacji], pytamy mieszkańców o zdanie, chociaż różnie to wychodzi (...) Urzędnicy muszą się naprawdę nabiedzić żeby ktoś chciał coś skonsultować” (gmina miejsko-wiejska).

Wykres 17. Konsultowanie z organizacjami dokumentów, działań lub decyzji związanych z ochroną lub opieką nad dziedzictwem kulturowym (urzędy miast, gmin, starostwa).

Należy w tym miejscu przypomnieć wnioski z innych badań Stowarzyszenia Klon/Jawor, dotyczących współpracy pomiędzy organizacjami pozarządowymi a urzędami miast i gmin w sferze kultury¹⁵. Stwierdzaliśmy tam, że aktywność organizacji w konsultacjach jest niewielka, a „jednostki samorządu terytorialnego pomimo prób nawiązywania współpracy z trzecim sektorem nie znajdują po stronie pozarządowej aktywnych i merytorycznie przygotowanych partnerów”. Niechęć do udziału w konsultacjach może oznaczać, że stowarzyszenia i fundacje dobrowolnie rezygnują z posiadania wpływu na decyzje dotyczące dziedzictwa kulturowego. Jednocześnie w tym samym raporcie zwracaliśmy uwagę, że warunkiem udziału organizacji w konsultacjach jest dobra dystrybucja informacji na ich temat (bezpośrednia informacja zamiast powiadomienia na stronie www lub tablicy ogłoszeniowej), przyjazna formuła konsultacji, zakładająca

¹⁵ Współpraca organizacji pozarządowych z urzędami miast i gmin – perspektywa urzędów, rozdz. IV.4, w: Współpraca w obszarze kultury – samorządy, publiczne instytucje kultury, organizacje pozarządowe, Stowarzyszenie Klon/Jawor 2013

bezpośredni kontakt (zamiast konsultacji za pośrednictwem formularza), a także poczucie realnego wpływu uczestników konsultacji na zapadające decyzje. Tam, gdzie te warunki nie są spełnione, odpowiedzialność za niewielkie zainteresowanie konsultacjami spoczywa też w dużej mierze na urzędnikach.

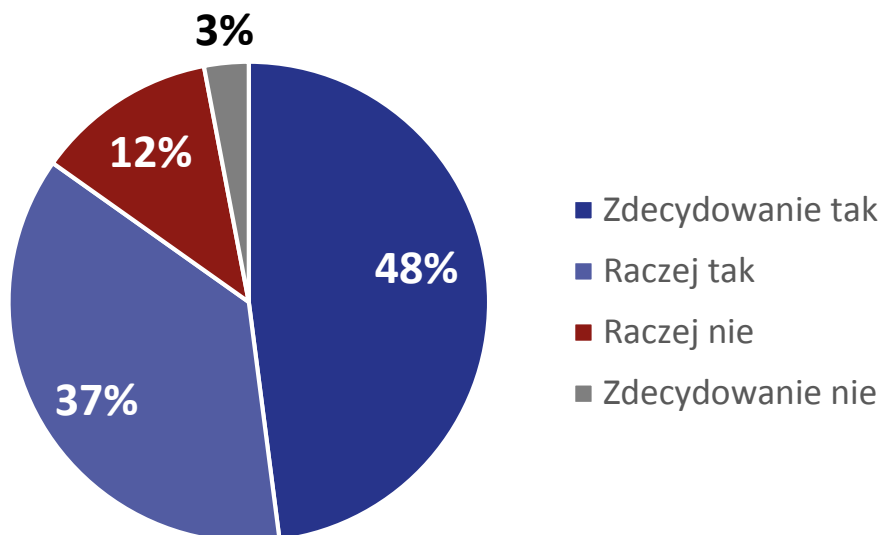
Wydaje się, że tamte wnioski dotyczące konsultacji są wciąż aktualne i istnieje wiele do poprawienia – zarówno jeśli chodzi o podejście urzędników, jak i aktywność organizacji. W odniesieniu do problemów dziedzictwa kulturowego będzie to jednak trudniejsze. Po pierwsze dlatego, że organizacji zajmujących się taką wąską tematyką jest stosunkowo mało, a po drugie – ponieważ jest to sfera pozostająca na peryferiach zainteresowania wielu samorządów.

Niewiele lepiej wygląda sytuacja w urzędach marszałkowskich. Tamtejsi urzędnicy są nieco bardziej otwarci na współpracę w formie konsultacji niż urzędnicy z samorządów szczebla gminnego i powiatowego. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami konsultowało z organizacjami pozarządowymi 5 spośród 11 przebadanych urzędów. 6 spośród 11 przebadanych urzędów konsultowało natomiast z organizacjami inne dokumenty, decyzje i działania dotyczące dziedzictwa kulturowego (patrz ANEKS, wykresy 16a oraz 17a).

3c. Ocena jakości konsultacji

Jak widzieliśmy w rozdziale IV.3b, tylko 23% lokalnych (gminnych, miejskich i powiatowych) Programów Opieki nad Zabytkami jest konsultowanych z organizacjami pozarządowymi, a inne dokumenty, działania i decyzje dotyczące dziedzictwa kulturowego konsultuje z nimi 25% samorządów szczebla powiatowego i gminnego. **Łącznie konsultacje dotyczące problemów dziedzictwa kulturowego podejmuje z organizacjami pozarządowymi 29% urzędów miast, gmin oraz starostw.** Zdecydowana większość z nich (85%) uważa, że konsultowanie tego rodzaju dokumentów, działań i decyzji ze stowarzyszeniami i fundacjami pozwala podjąć lepsze decyzje, uchwalić lepiej przygotowane dokumenty oraz prowadzić lepsze działania. Przeciwnego zdania jest jedynie 15% urzędników.

Wykres 18. Czy konsultacje z organizacjami pozarządowymi pozwalają podejmować lepsze decyzje (urzędy miast, gmin, starostwa konsultujące z organizacjami działania, decyzje lub dokumenty dotyczące dziedzictwa kulturowego).

Większość, która uznaje prowadzenie konsultacji z organizacjami za pożyteczne, wskazuje na trzy główne zalety tego procesu:

- możliwość skorzystania z eksperckiej wiedzy i doświadczenia przedstawicieli organizacji (40%),
- możliwość wykorzystania nowatorskich, innowacyjnych pomysłów, których źródłem są organizacje pozarządowe (37%),
- zapoznanie się z opinią społeczności, której wyrazicielem są organizacje pozarządowe (23%).

Oddajmy głos samym urzędnikom:

„Wnosi to [konsultowanie] dodatkowy element społeczny spojrzenia na zagadnienie. Nie zawsze eksperckiego ale społecznego - z danej społeczności lokalnej. Głos społeczeństwa jest bardzo ważny”.

„[Warto konsultować] ponieważ są to osoby bardzo zaangażowane, posiadające ciekawe pomysły na zagospodarowanie obiektów i terenów zabytkowych.”

„Bo te osoby [przedstawiciele organizacji pozarządowych] mają fachową wiedzę, doświadczenie ogromne, mogą doradzić w wielu aspektach, mają szerszy podgląd”.

Z kolei ci, którzy nie uznają prowadzenia konsultacji za sensowne, zwracają przede wszystkim uwagę na wspomniany już w rozdziale IV.1b brak aktywności organizacji w trakcie konsultacji. Część z urzędników przyznaje wprost, że może on wynikać z faktu, że mimo uczestnictwa w konsultacjach organizacje te nie uważają, że mają realny wpływ na podejmowane decyzje. Niektórzy urzędnicy dostrzegają też trudności wynikające z odmiennej wizji działań związanych z dziedzictwem kulturowym.

Spośród 11 przebadanych urzędów marszałkowskich tylko 5 konsultowało z organizacjami pozarządowymi Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami, a 6 konsultowało inne dokumenty, decyzje lub działania dotyczące dziedzictwa kulturowego (patrz rozdział IV.3b). Łącznie konsultacje dotyczącej tej tematyki podejmowało 7 urzędów marszałkowskich. W 6 z nich urzędnicy są zdania, że takie konsultacje pozwalają na podejmowanie lepszych decyzji i podkreślają ekspercką wiedzę oraz nowatorskie pomysły przedstawicieli organizacji pozarządowych.

Dla urzędników istotny był również fakt, że głos organizacji to oddolna opinia społeczeństwa (patrz ANEKS, wykres 18a). Tylko 1 urzędnik ocenił, że konsultacje nie pomagają w podejmowaniu lepszych decyzji:

„Dlatego że organizacje są niezorientowane, nie znają prawa, źle czytają dokumenty, a dyskusje są niemerytoryczne. Wiedza organizacji pozarządowych jest za mała, a rzeczy zgłaszane do nas były nie do zrealizowania”.

4. Współpraca finansowa

4a. Formy współpracy finansowej

Współpraca finansowa pomiędzy samorządami szczebla gminnego i powiatowego a organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz dziedzictwa kulturowego nie jest powszechna. Otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych związanych z takim dziedzictwem ogłasza tylko 26% urzędów miast, gmin oraz starostw. Równie rzadko (w 26% samorządów tych szczebli) ma miejsce dofinansowanie działań organizacji związanych z dziedzictwem kulturowym poza formułą konkursu (np. w formie małych grantów). Jeszcze większą rzadkością jest zamawianie lub kupowanie od

organizacji usług związanych z tematyką dziedzictwa kulturowego. Na takie działania zdecydowało się w ciągu dwóch ostatnich lat zaledwie 10% samorządów.

Powyższe wyniki w dużej mierze wiążą się ze specyfiką dość wąskiego obszaru tematycznego, jakim jest dziedzictwo kulturowe. Po pierwsze, trudno oczekiwać, aby tam, gdzie nie ma organizacji zajmujących się tym dziedzictwem (według deklaracji urzędników - w 46% samorządów szczebla gminnego i powiatowego), ogłaszano konkursy dla organizacji dotyczące takich zagadnień. Po drugie, jak wynika z badań jakościowych, na szczeblu gminnym i powiatowym raczej nie zdarza się, by organizowano konkursy lub przyznawano małe granty bezpośrednio związane z tą tematyką. Raczej są to konkursy (lub granty) o szerszej zakrojonej tematyce: na zadania ze sfery kultury lub dotyczące jeszcze szerszych obszarów problemowych. Z badań Stowarzyszenia Klon/Jawor wynika, że otwarte konkursy ofert na zadania związane z kulturą ogłasza nieco ponad połowa samorządów szczebla gminnego¹⁶. Można przypuszczać, że duża część takich konkursów umożliwia realizację projektów związanych z dziedzictwem kulturowym (zwłaszcza niematerialnym) oraz z działaniami promocyjno-edukacyjnymi. Trzeba jednak pamiętać, że urzędnicy, odpowiadając na pytanie: „Czy urząd w ciągu dwóch ostatnich lat ogłaszał otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych związanych z dziedzictwem kulturowym?”, mogli nie traktować konkursów dotyczących tematyki kultury jako związanych z tym dziedzictwem. Tym bardziej, że dla części z nich dziedzictwo kulturowe wiąże się głównie z ochroną i opieką nad zabytkami. Jeden z urzędników, zapytany o powód braku otwartych konkursów ofert na zadania związane z dziedzictwem, stwierdził:

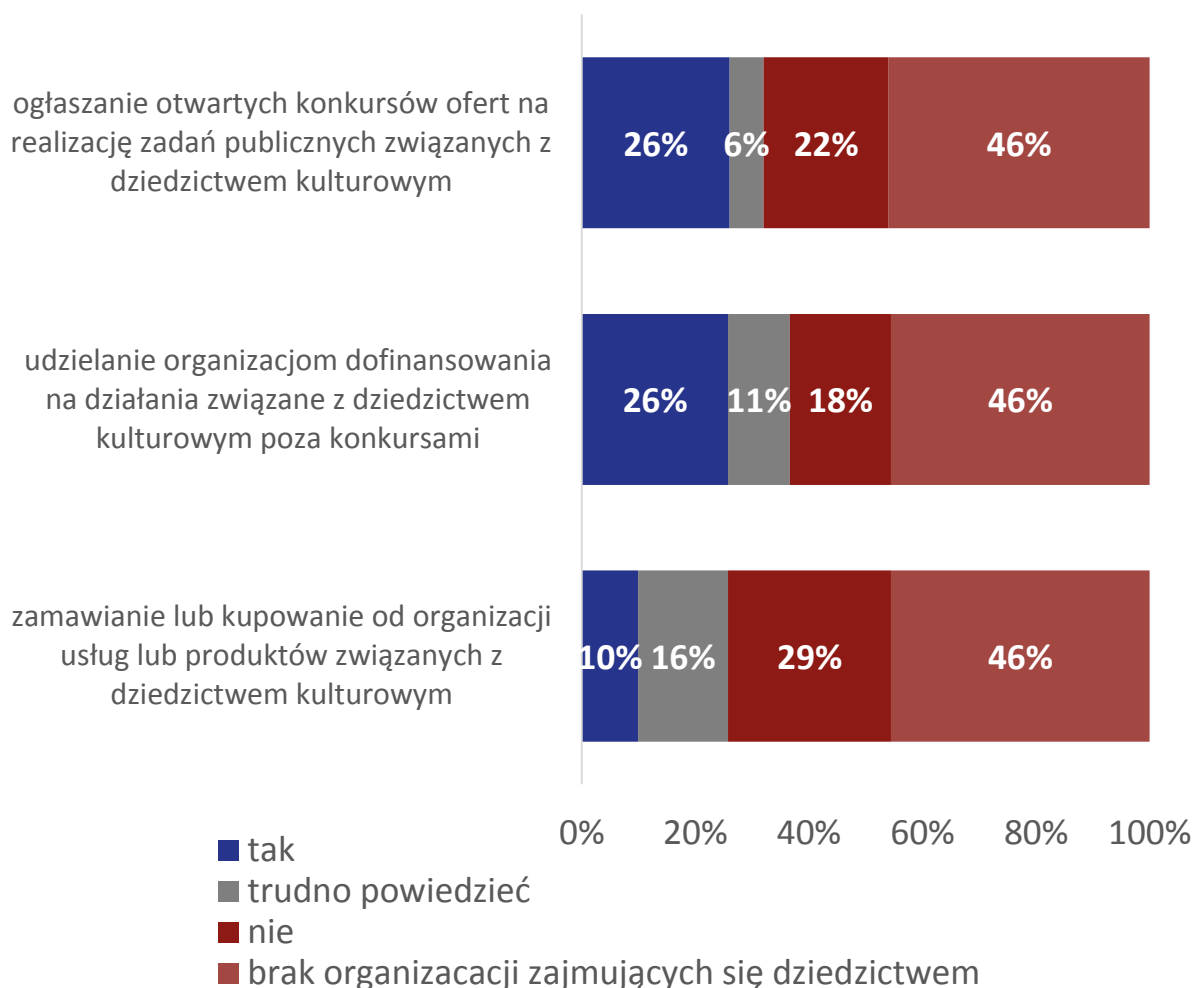
„Raczej trudno wyobrazić sobie żeby organizacja wykonała rekonstrukcję kaplicy” (gmina miejska).

Jest więc możliwe, że tak niski odsetek urzędników, którzy zadeklarowali ogłaszanie konkursów związanych z dziedzictwem kulturowym, wynika z utożsamiania aktywności dotyczącej tego dziedzictwa tylko i wyłącznie z działaniami związanymi z zabytkami.

---

¹⁶ Współpraca organizacji pozarządowych z urzędami miast i gmin – perspektywa urzędów, rozdz. III.1, w: Współpraca w obszarze kultury – samorządy, publiczne instytucje kultury, organizacje pozarządowe, Stowarzyszenie Klon/Jawor 2013

Wykres 19. Współpraca finansowa samorządów szczebla gminnego i powiatowego z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz dziedzictwa kulturowego.

Wśród 11 przebadanych urzędów marszałkowskich ogłaszanie otwartych konkursów ofert na zadania związane z dziedzictwem kulturowym było powszechne – ogłaszały je wszystkie z przebadanych urzędów. Dodatkowo 7 z nich udzielało organizacjom dofinansowania na tego rodzaju działania wykraczające poza formułę konkursu. Tylko 2 urzędy marszałkowskie zamawiały lub kupowały od organizacji pozarządowych usługi lub produkty związane z dziedzictwem kulturowym (patrz ANEKS, wykres 19a). W urzędach marszałkowskich, podobnie jak na innych szczeblach samorządu, konkursy mają na ogół dość szeroką tematykę. Urzędnicy są zdania, że ogłoszenie konkursu na zadanie o wąsko określonej tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym byłoby błędem. Wobec niewielkiej liczby organizacji zajmującej się tym dziedzictwem trudno byłoby bowiem oczekiwać dużego zainteresowania takim konkursem.

4b. Ocena funkcjonowania otwartych konkursów ofert

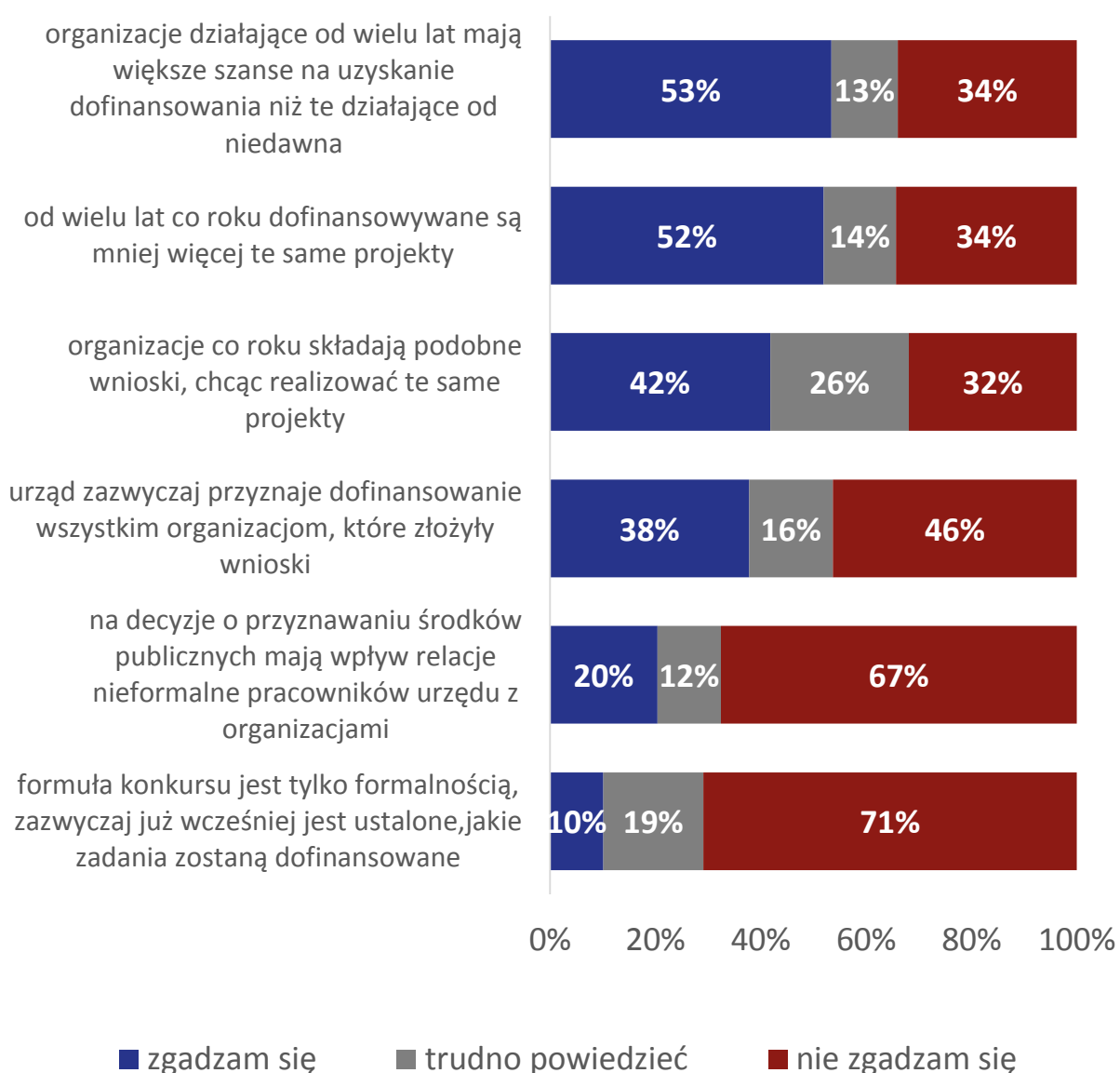
W gminach, miastach i powiatach, w których ogłaszane są otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych związanych z dziedzictwem kulturowym urzędnicy zostali poproszeni o ocenę funkcjonowania tego mechanizmu. We wspomnianych ocenach widać pewien konserwatyzm i ostrożność, które rządzą regułami przyznawania dotacji w konkursach. Przede wszystkim, ponad połowa (53%) urzędników przyznaje, że te organizacje, które działają od wielu lat, mają większe szanse na sukces w konkursie niż organizacje nowe. Z jednej strony trudno dziwić się urzędnikom, że wolą zlecać zadania znanym i sprawdzonym partnerom. Z drugiej jednak strony, takie podejście może prowadzić do monopolizacji przez starsze organizacje środków finansowych pochodzących z samorządu i do wykluczenia z grona potencjalnych grantobiorców nowych fundacji i stowarzyszeń. Może się to bezpośrednio wiązać z innym niekorzystnym zjawiskiem – stagnacją i brakiem nowych inicjatyw w zakresie działań realizowanych z samorządowych pieniędzy przez organizacje pozarządowe. O tym, że jest to realny problem, świadczy fakt, że ponad połowa (52%) urzędników przyznaje, że od wielu lat w konkursach dofinansowane są podobne czy nawet takie same projekty. Oczywiście wśród różnych działań organizacji są takie, które wymagają wieloletniej aktywności. Problem pojawia się jednak wtedy, kiedy urząd nie jest skłonny do wspierania nowych form działań lub – co jeszcze gorsze – kiedy żadne nowe pomysły czy projekty nie są przez organizacje zgłaszane. Niestety z tym ostatnim problemem styka się aż 42% urzędników, którzy twierdzą, że organizacje co roku składają podobne wnioski i chcą realizować podobne projekty.

Jeszcze innym problemem jest faktyczny brak zasady konkurencyjności. Prawie dwie piąte (38%) urzędników przyznaje, że dotacje dostają zazwyczaj wszystkie organizacje, które złożyły wnioski. Może to oczywiście wynikać z niewielkiej liczby fundacji i stowarzyszeń biorących udział w konkursie. Jednak może to być również świadectwem faktycznego omijania założeń stojących za ideą otwartych konkursów ofert. Przyznanie dotacji wszystkim startującym w konkursie jest raczej formą transferu środków ze strony samorządu do sektora pozarządowego, a nie procedurą wprowadzającą konkurencję i zakładającą wybór najbardziej atrakcyjnej oferty.

Na koniec trzeba wspomnieć o sytuacjach, w której konkurs ma charakter fasadowy. Zdarza się to co prawda w zdecydowanej mniejszości urzędów, jednak aż co piąty (20%)

urzędnik potwierdza, że o przyznawaniu środków decydują między innymi nieformalne relacje pracowników urzędu z przedstawicielami organizacji. Natomiast co dziesiąty (10%) urzędnik stwierdza wprost, że formuła konkursu jest raczej formalnością, gdyż z góry jest ustalony, które zadania zostaną dofinansowane.

Wykres 20. Ocena funkcjonowania otwartych konkursów ofert (urzędy miast, gmin, starostwa, w których ogłaszane są otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych związanych z dziedzictwem kulturowym).

Nieco inaczej wygląda sytuacja w urzędach marszałkowskich. Co prawda tam również aż 6 z 11 przebadanych urzędników zgadza się, że organizacje działające od dawna mają większe szanse na dotacje niż nowe fundacje i stowarzyszenia. Jednak już tylko 3

urzędników jest zdania, że od wielu lat dofinansowane są podobne lub takie same projekty, a 2 uważa, że organizacje co roku składają podobne wnioski, chcąc realizować te same działania. Urzędnicy z urzędów marszałkowskich również doceniają doświadczenie starszych organizacji, są jednak mniej zachowawczy i mniej skłonni do finansowania tych samych projektów. Możliwe, że wynika to z większej liczby organizacji składającej wnioski, które dotyczą bardziej różnorodnych działań. Jest jednak również możliwe, że ta różnorodność zostaje wymuszona mniejszą skłonnością urzędników do finansowania podobnych projektów. Konkursy w urzędach marszałkowskich są także (przynajmniej według deklaracji urzędników) bardziej przejrzyste i transparentne. Żaden z urzędników nie dostrzega bowiem, że relacje nieformalne z przedstawicielami organizacji mają wpływ na wyniki konkursów. Żaden nie uważa też przeprowadzania konkursów za zwykłą formalność. Na szczeblu urzędów marszałkowskich mamy również do czynienia z większą konkurencyjnością – w żadnym z urzędów nie było takiej sytuacji, kiedy wszystkie z konkurujących organizacji otrzymałyby dotację (patrz ANEKS, wykres 20a).

4c. Brak otwartych konkurów ofert na realizację zadań publicznych w sferze dziedzictwa kulturowego

W tych gminach, miastach i powiatach, w których mimo obecności organizacji pozarządowych aktywnych w obszarze dziedzictwa kulturowego urzędy nie ogłaszały otwartych konkursów ofert związanych z tą tematyką (22% samorządów), urzędnicy zostali zapytani o powody braku takich konkursów. Zdecydowana większość (46%) jako powód wskazała brak środków finansowych. Dwie piąte (40%) odpowiedziało, że ich urzędy finansują inne zadania związane z kulturą lub innymi dziedzinami. Co dziesiąty (10%) urzędnik odpowiedział, że urząd sam lub za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury dba o dziedzictwo kulturowe.

5. Ocena współpracy z organizacjami pozarządowymi

5a. Trudności we współpracy

W poprzednich rozdziałach pokazaliśmy, że kontakty między organizacjami pozarządowymi aktywnymi w obszarze dziedzictwa kulturowego a samorządami przybierają bardzo różne formy: od nieformalnych kontaktów, rozmów i wymiany informacji (41% samorządów szczebla gminnego i powiatowego), przez podejmowanie wspólnych działań (41%), konsultowanie dokumentów, działań i decyzji (29%), aż po udzielanie organizacjom dotacji na realizację zadań publicznych dotyczących dziedzictwa kulturowego (25%). Jakie problemy pojawiają się podczas tego typu kontaktów? Co w największym stopniu utrudnia współpracę¹⁷?

- Niewystarczające zasoby organizacji

Okazuje się, że – zdaniem urzędników – wiele problemów ma swoje źródła w sytuacji materialnej organizacji pozarządowych. Największą trudnością są niewystarczające zasoby finansowe lub materialne (lokalowe, dotyczące sprzętu) organizacji pozarządowych. Jako problem we współpracy wskazuje te kwestie 57% urzędników.

„Ja bardzo wysoko oceniam wkład merytoryczny tych osób do projektu. Niestety bardzo często organizacje mają problem ze strukturą organizacyjną - nie mają biura itp. Dlatego tak się dzielimy kompetencjami, że my, jako urząd, wspieramy ich w tym zakresie, zajmujemy się rachunkami, fakturami itp., a osoby, które posiadają wiedzę merytoryczną, wykonują takie działania wymagające bardziej kreatywnego myślenia, pracy w terenie, niż taka praca z papierami” (urząd marszałkowski).

Część samorządowców (30%) odczuwa także problemy wynikające z niewystarczających zasobów wiedzy merytorycznej po stronie przedstawicieli organizacji. Jest to jednak problem uważany za mniej istotny niż niedobory materialne i finansowe.

---

¹⁷ Na to pytanie odpowiadali tylko ci urzędnicy, których urzędy (urzędy miast, gmin, starostwa) podejmują z organizacjami wspólne działania lub też udzielają im dotacji na realizację zadań publicznych (44% samorządów szczebla gminnego i powiatowego). Odpowiedzi odnoszą się do trudności pojawiających się w trakcie wszystkich form kontaktów z organizacjami.

- Odmienność metod pracy

Niemal dwie piąte (39%) samorządowców wymienia odmienne metody pracy urzędów i organizacji, wynikające z różnego podejścia do działań związanych z dziedzictwem kulturowym. Problemem wspomnianym w tym kontekście przez urzędników w czasie badań jakościowych są różne godziny pracy. Ponieważ przedstawiciele organizacji pozarządowych na ogół wykonują swoje zadania popołudniami i wieczorami, ich realna współpraca z urzędnikami nie jest możliwa, gdyż ci kończą pracę wczesnym popołudniem.

„Mówiąc trywialnie, urzędników nie stać na to, by czasowo włączać się we współorganizację pewnych przedsięwzięć. Gdyby nas było stać, to byśmy tego nie zlecali (...) Mamy stworzyć warunki dla działania fundacji czy stowarzyszenia” (gmina miejsko-wiejska).

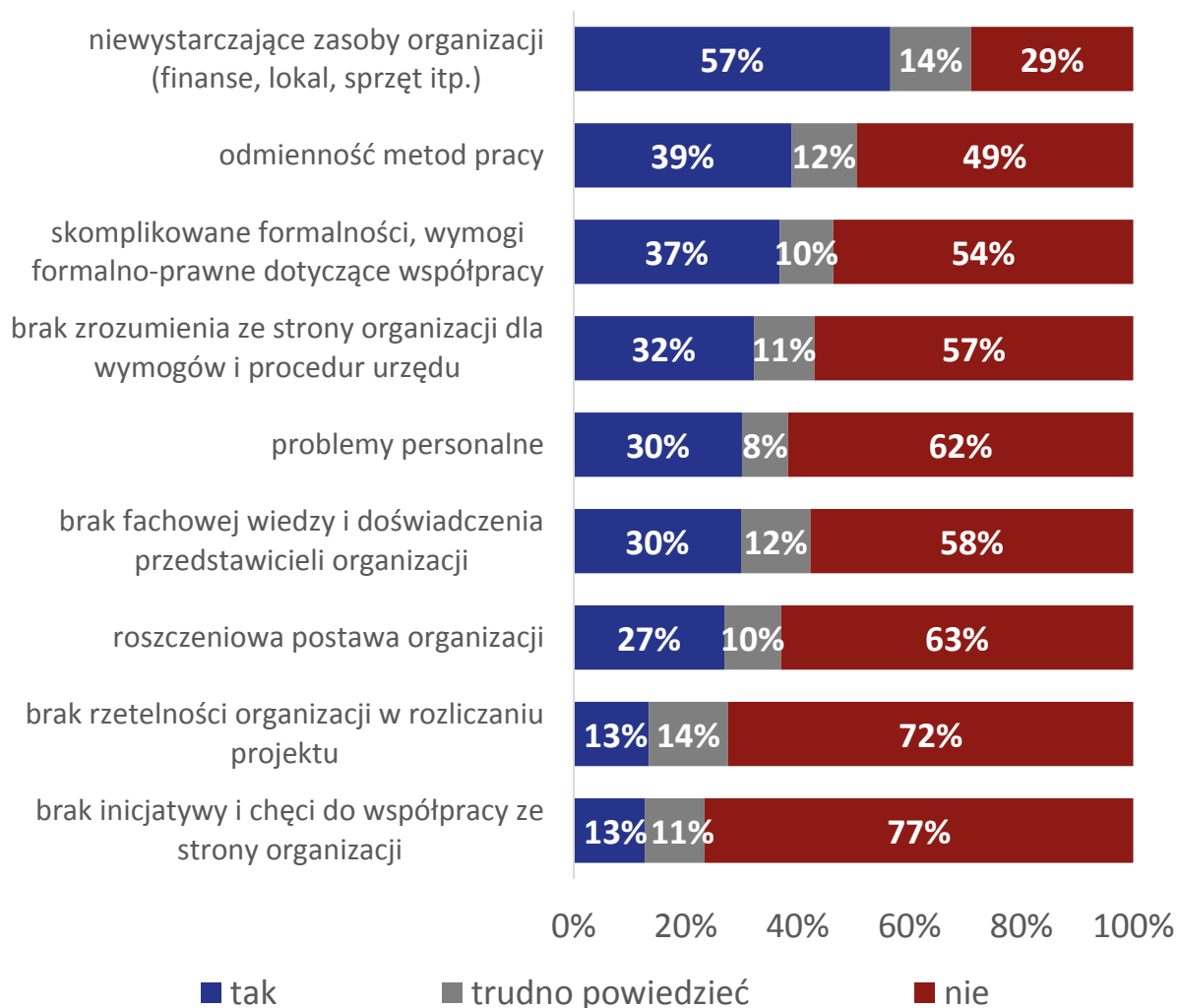
- Problemy formalno-prawne

Dla 37% urzędników trudności podczas współpracy wynikają ze skomplikowanych formalności oraz przepisów prawa dotyczących współdziałania z organizacjami pozarządowymi. Jednocześnie ci sami urzędnicy uważają, że skomplikowane prawo nie zwalnia fundacji i stowarzyszeń z obowiązku jego respektowania. Natomiast dla 32% samorządowców trudności w kontaktach z organizacjami wynikają z ich podejścia do przepisów i braku zrozumienia procedur i wymagań obowiązujących w urzędzie. Przejawem tego może być, na przykład, niedostatek rzetelności przy rozliczaniu projektów, choć na ten akurat problem zwraca uwagę tylko 13% urzędników.

- Problemy związane z nastawieniem do współpracy

Niemal jedna trzecia badanych (30%) wskazuje na problemy personalne w kontaktach urzędnicy – przedstawiciele organizacji. Ponad jedna czwarta (27%) uważa, że istotną trudnością jest roszczeniowa postawa organizacji, a 13% jest zdania, że po stronie organizacji brakuje inicjatywy i chęci do współpracy.

Wykres 21. Problemy utrudniające współpracę pomiędzy samorządami szczebla gminnego i powiatowego a organizacjami pozarządowymi.

Urzednicy z urzędów marszałkowskich wśród trudności wymieniają (podobnie jak pozostali) przede wszystkim niewystarczające zasoby finansowe i materialne (sprzęt, lokal) organizacji oraz niedostatki wiedzy merytorycznej ich przedstawicieli. Obie trudności za istotne uznało po 6 spośród 9 przebadanych urzędników¹⁸.

Mniejsze znaczenie dla urzędników z urzędów marszałkowskich mają natomiast problemy związane z wymaganiami formalno-prawnymi. Nie widzą oni raczej trudności po stronie obowiązujących przepisów. Większym problemem jest natomiast stosunek do nich przedstawicieli organizacji pozarządowych. Choć 6 z nich dostrzega trudności w

¹⁸ Na to pytanie odpowiadali tylko ci urzędnicy, których urzędy podejmują z organizacjami wspólne działania lub też udzielają im dotacji na realizację zadań publicznych. Spośród 11 przebadanych urzędów marszałkowskich przynajmniej jedną z tych form współpracy zadeklarowało dziewięć. Odpowiedzi odnoszą się do trudności pojawiających się w trakcie wszystkich form kontaktów z organizacjami.

nierzetelnym rozliczaniu przez organizacje projektów, a 5 uważa, że organizacje nie rozumieją procedur oraz wymogów urzędowych, to jednak już tylko 3 widzi trudność w obowiązującym skomplikowanym stanie prawnym. Spośród badanych 4 za problem uznało odmienne metody pracy, 3 widzi trudność w roszczeniowej postawie organizacji, a 1 osoba wskazała na trudności personalne (patrz ANEKS, wykres 21a).

5b. Ocena jakości współpracy z organizacjami pozarządowymi¹⁹

Z badań jakościowych wynika, że pomimo wszelkich opisanych w poprzednim rozdziale (IV.5a) trudności w urzędach generalnie docenia się współpracę z organizacjami pozarządowymi. Dostrzega się merytoryczną wiedzę ich przedstawicieli, nierzadko traktuje się ich jako zaplecze eksperckie. Urzędnicy są również świadomi, że organizacje mogą wyręczać samorządy w niektórych zadaniach, realizować je taniej, a także zdobywać środki finansowe niedostępne dla jednostek samorządu terytorialnego.

„Często jest tak, że nie bylibyśmy w stanie czegoś zrobić sami, a organizacje pozarządowe mają większą wiedzę i doświadczenie, no i mają większe możliwości zdobycia pieniędzy na jakieś działania. My im czasem dajemy pieniądze na wkład własny do projektu, czasami coś im kupujemy. Fajnie, bo organizacje często nas wyręczają z tych zadań, które my mamy” (gmina wiejska).

„Sami doszliśmy do wniosku jako urząd, że pewne sprawy lepiej zrobią organizacje pozarządowe. I się nie pomyliłszy (...) I to nas bardzo mało kosztuje. Gdybyśmy chcieli zrobić to poprzez urząd, to by nas to kosztowało kilkukrotnie więcej” (gmina miejsko-wiejska).

Organizacje postrzegane są także jako podmioty znające realne potrzeby społeczne, będące głosem lokalnej społeczności. Współpraca z nimi jawi się więc jako sposób legitymizacji działań samorządu, jako próba utrafienia w realne potrzeby społeczne.

„Bardzo dużo dzieje się oddolnie. Gdybyśmy z góry coś dali, to by było takie działanie administracyjne – nie takie dobre do końca” (gmina wiejska).

¹⁹ Oceny dokonują urzędnicy, którzy zadeklarowali obecność na terenie swojej gminy, miasta czy powiatu organizacji pozarządowych aktywnych w obszarze dziedzictwa kulturowego.

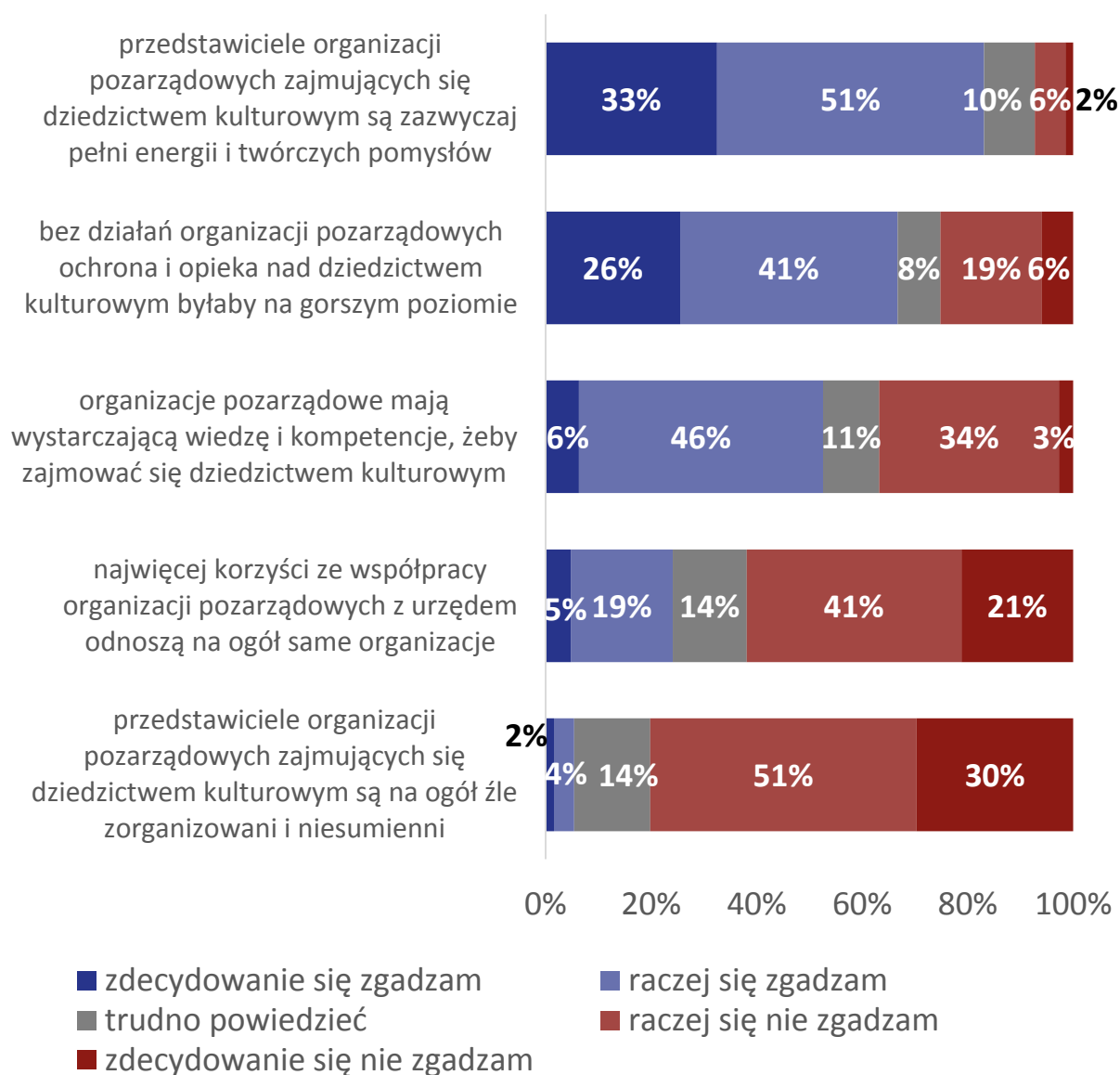
O pozytywnej ocenie współpracy (pomimo pojawiających się trudności) świadczy stanowisko ponad dwóch trzecich (67%) urzędników, twierdzących, że gdyby nie organizacje pozarządowe, ochrona i opieka roztaczana nad lokalnym dziedzictwem kulturowym byłaby na gorszym poziomie. Co więcej, aż 84% samorządowców szczebla gminnego i powiatowego jest zdania, że przedstawiciele stowarzyszeń i fundacji zajmujących się dziedzictwem kulturowym są zazwyczaj pełni energii i pomysłów.

Jednak w opinii urzędników pewnym problemem wciąż pozostają kompetencje przedstawicieli organizacji pozarządowych. Choć ponad połowa (52%) samorządowców zgadza się, że mają oni wystarczającą wiedzę, aby zajmować się dziedzictwem kulturowym, to jednak tylko 6% urzędników jest o tym zdecydowanie przekonanych. Ponad jedna trzecia (37%) uważa natomiast, że wiedza merytoryczna przedstawicieli organizacji jest niewystarczająca. Powraca tutaj kwestia rozumienia terminu „dziedzictwo kulturowe”. Jak już zostało wspomniane w rozdziale IV.2, organizacje pozarządowe – zdaniem urzędników – powinny przede wszystkim włączać się w „miękkie działania” związane z tym obszarem tematycznym, a więc w edukację, promocję, opiekę nad dziedzictwem niematerialnym – tam bowiem ich wiedza i zasoby są wystarczające. Możliwe, że ci z badanych, którzy mają wątpliwości co do zasobów merytorycznej wiedzy przedstawicieli tych organizacji, wątpią w możliwość zajmowania się przez nie „działaniami twardymi” – na przykład konserwacją czy renowacją zabytków.

Urzednicy na ogół (w 62%) nie zgadzają się również z opinią, że to organizacje pozarządowe wnoszą najwięcej korzyści ze współpracy z samorządem, lecz dostrzegają pozytywne efekty współdziałania dla obu stron. Istnieje jednak pewna grupa urzędników (24%), którzy uważają, że współpraca przynosi więcej korzyści stowarzyszeniom i fundacjom. Tylko co dwudziesty (6%) urzędnik jest skłonny uznać przedstawicieli organizacji za niesumienne i źle zorganizowanych.

Wykres 22. Ocena jakości współpracy z organizacjami pozarządowymi (urzędy miast, gmin, starostwa, na terenie których, według deklaracji urzędników, działają organizacje pozarządowe aktywne w obszarze dziedzictwa kulturowego).

Podobnie jak urzędnicy z innych szczebli samorządu, także przedstawiciele urzędów marszałkowskich doceniają współpracę z organizacjami pozarządowymi. Z 11 przebadanych urzędników 9 zgadza się, że bez działań organizacji ochrona dziedzictwa kulturowego byłaby na gorszym poziomie. Również 9 uważa przedstawicieli fundacji i stowarzyszeń za pełnych energii i dobrych pomysłów. Większe wątpliwości (podobnie jak to było w wypadku innych urzędników) budzi merytoryczna wiedza przedstawicieli organizacji. Tylko 5 urzędników z urzędów marszałkowskich jest zdania, że organizacje

mają wystarczające kompetencje, aby zajmować się dziedzictwem, przy czym żaden z nich nie zgadza się z tą opinią zdecydowanie. Niemal nie zdarza się natomiast, aby urzędnicy uznawali przedstawicieli organizacji za niesumienne i źle zorganizowanych lub też uważali, że korzyści ze współpracy odnosi głównie strona pozarządowa (patrz ANEKS, wykres 22a).

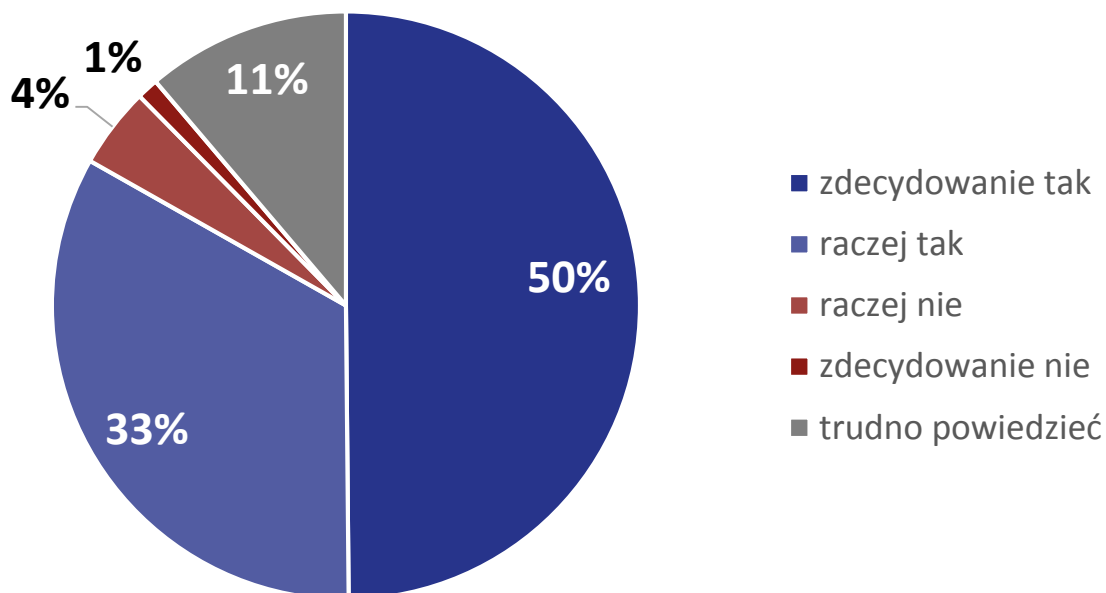
V. Plany na przyszłość

1. Skłonność do podejmowania z organizacjami pozarządowymi wspólnych działań dotyczących dziedzictwa kulturowego

Niezależnie od wszelkich opisanych w poprzednich rozdziałach trudności, problemów oraz uwarunkowań dotyczących współpracy pomiędzy samorządami a organizacjami pozarządowymi w obszarze dziedzictwa kulturowego zdecydowana większość urzędników jest skłonna do podejmowania w przyszłości wspólnych działań ze stowarzyszeniami i fundacjami. Zdecydowaną gotowość do tego typu współpracy wyraża połowa z nich, a umiarkowaną gotowość jedna trzecia. W sumie skłonnych do współpracy z tymi organizacjami jest 83% samorządowców. Tylko co dwudziesty (5%) nie chce podejmować wspólnych działań ze stowarzyszeniami i fundacjami, a co dziesiąty (11%) nie ma na ten temat zdania.

Największą gotowość do realizacji wspólnych działań dotyczących dziedzictwa kulturowego z organizacjami pozarządowymi deklarują ci urzędnicy, którzy w przeszłości współpracowali już w ten sposób z fundacjami i stowarzyszeniami. Aż 95% spośród nich chciałoby kontynuacji tego rodzaju działań. Oznacza to, że występujące podczas takiej współpracy trudności (więcej na ich temat w rozdziale IV.5a) nie są na tyle poważne, aby uniemożliwić wspólne projekty w przyszłości.

Wykres 23. Skłonność do prowadzenia wspólnych działań dotyczących dziedzictwa kulturowego z organizacjami pozarządowymi w przyszłości (urzędy miast, gmin starostwa).

Spośród 11 przebadanych urzędów marszałkowskich wszystkie zadeklarowały gotowość do podejmowania w przyszłości wspólnych działań z organizacjami pozarządowymi, 9 z nich jest zdecydowanie skłonnych do tego typu współpracy, a 2 umiarkowanie skłonne.

2. Czynniki zachęcające urzędników do podejmowania wspólnych działań dotyczących dziedzictwa kulturowego z organizacjami pozarządowymi

Urzędnicy skłonni do podjęcia wspólnych działań dotyczących dziedzictwa kulturowego z organizacjami pozarządowymi jako powód swojego pozytywnego nastawienia wymieniają przede wszystkim wsparcie, jakim są działania organizacji dla urzędu (30%). Twierdzą oni, że współdziałanie przyczynia się do osiągnięcia wspólnego dobra i przynosi lepsze efekty niż samodzielna aktywność. Niemal jedna czwarta (23%) samorządowców docenia zaangażowanie, zapał, entuzjazm oraz innowacyjne pomysły i metody pracy przedstawicieli fundacji i stowarzyszeń.

„[Organizacje] wnoszą świeże metody pracy, nie krępują ich procedury administracyjne, robią wszystko szybciej i taniej” (starostwo powiatowe).

Dla 15% urzędników ważnym czynnikiem zachęcającym do wspólnych działań z organizacjami pozarządowymi jest możliwość kontaktu za ich pośrednictwem z lokalną społecznością. Organizacje są postrzegane jako podmioty będące wyrazicielami opinii społecznej, dzięki którym można podejmować działania lepiej dopasowane do potrzeb mieszkańców.

„Organizacje pozarządowe w danym mieście znają problemy, jakie występują w danej społeczności” (gmina miejska).

„Organizacje są bliżej społeczności lokalnej, ich sposób działania umożliwia szersze działanie” (urząd marszałkowski).

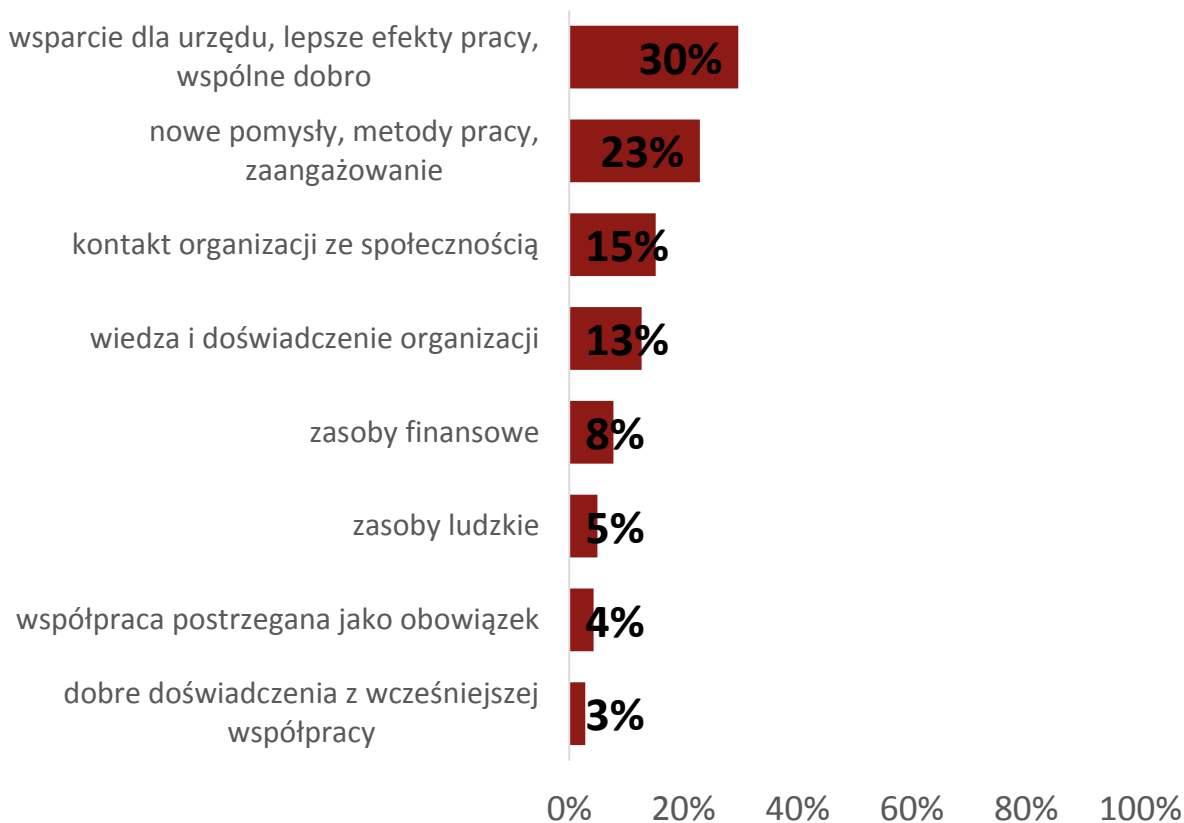
Dla części urzędników istotną zachętą do podejmowania takich wspólnych działań są także zasoby organizacji pozarządowych. Ponad jedna ósma (13%) badanych jako powód chęci współpracy wskazuje na ekspercką wiedzę oraz doświadczenie przedstawicieli organizacji. Prawie jedna dziesiąta (8%) motywem współpracy czyni potencjalne zasoby finansowe stowarzyszeń i fundacji, które mają dostęp do puli środków niedostępnych dla jednostek samorządu terytorialnego. Co dwudziesty urzędnik (5%) wskazuje na zasoby kadrowe organizacji, mogące być pomocą dla urzędu w trakcie realizacji wspólnych przedsięwzięć.

„Razem możemy zrobić więcej, organizacje mają wiedzę, potencjał, możliwości pozyskiwania środków z innych źródeł” (gmina miejska).

„Zadania, które są zadaniami publicznymi, organizacje są w stanie zrealizować taniej i pozyskać sponsorów”.

Niewielka część (4%) urzędników postrzega także współpracę z organizacjami jako swój obowiązek, a 3% jako powód współdziałania podaje pozytywne doświadczenia związane ze współpracą z przeszłości.

Wykres 24. Czynniki zachęcające do prowadzenia wspólnych działań dotyczących dziedzictwa kulturowego z organizacjami pozarządowymi (urzędy miast, gmin, starostwa).

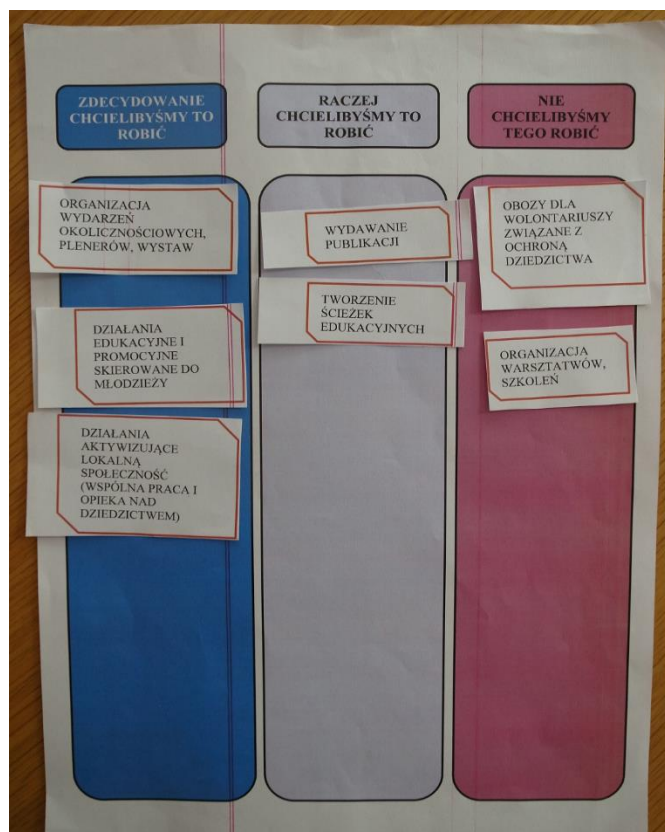

Wśród urzędów marszałkowskich najczęściej podawanym powodem podejmowania w przyszłości wspólnych działań z organizacjami pozarządowymi jest to, że działania fundacji i stowarzyszeń mogą być wsparciem dla urzędu, a także mogą zapewnić ekspercką wiedzę przedstawicieli tych organizacji. Można przypuszczać, że korzystanie z wiedzy profesjonalistów z fundacji i stowarzyszeń jest na najwyższym szczeblu samorządu ułatwione, ponieważ współpracę z urzędami marszałkowskimi podejmują najbardziej profesjonalne organizacje. Każdy z tych dwóch powodów wymienia po 5 z 11 przebadanych urzędników, a 3 wskazuje również na kontakt ze społecznością, jaki można nawiązać przez współdziałanie z organizacjami. Możliwość pozyskiwania przez partnerów dodatkowych środków finansowych jako powód wymienia 2 urzędników.

3. Skłonność do realizacji konkretnych typów działań wspólnie z organizacjami pozarządowymi

Jednym z istotnych kontekstów badania, z którego wnioski zawarte są w tym raporcie, było projektowanie przez Narodowy Instytut Dziedzictwa programu „Wolontariat na rzecz dziedzictwa”, w ramach którego organizacje pozarządowe mogą ubiegać się o granty na konkretne działania dotyczące dziedzictwa kulturowego. Jednym z partnerów, z którym mogą współpracować (na przykład starając się pozyskać wkład własny), są jednostki samorządu terytorialnego. Dlatego też samorządowcom deklarującym gotowość do podejmowania wspólnych działań z tymi organizacjami zadano pytanie o gotowość do finansowego wspierania konkretnych przedsięwzięć, które mogą być realizowane przez fundacje i stowarzyszenia w ramach programu „Wolontariat na rzecz dziedzictwa”.

Fot. 2 Technika wykorzystywana w czasie badań jakościowych określająca gotowość samorządów do finansowego wspierania konkretnych form działań realizowanych przez organizacje pozarządowe.

„Działania organizacji pozarządowych oraz samorządów w obszarze dziedzictwa kulturowego: współpraca, potrzeby, zaangażowanie wolontariuszy”, Stowarzyszenie Klon/Jawor 2015

- Działania edukacyjno-promocyjne

Na etapie badania jakościowego większość działań proponowanych przez NID w ramach programu spotkała się z aprobatą urzędników, choć można było dostrzec, że są oni najbardziej skłonni do wspierania takich działań, które już znają. Być może dlatego największe zainteresowanie wywołała organizacja wydarzeń okolicznościowych związanych z dziedzictwem kulturowym – taką aktywność gotowych byłoby wspierać aż 86% samorządowców. Niemal tyle samo (85%) wyraziło gotowość do współfinansowania działań edukacyjnych (praca z dziećmi i młodzieżą), które są postrzegane przez urzędników jako bardzo potrzebne i stosunkowo łatwe w realizacji. Nieco ponad cztery piąte (81%) samorządowców byłoby skłonnych wspierać tworzenie przez organizacje ścieżek edukacyjnych, a 80% zaangażowałoby się we wspólne wydawanie publikacji poświęconych dziedzictwu kulturowemu. Mniejszym zainteresowaniem urzędników cieszą się natomiast projekty związane z organizacją warsztatów i szkoleń – chciałoby je wspierać 62% badanych.

- Aktywizacja lokalnej społeczności

W zgodnej opinii urzędników najtrudniejsze z proponowanego przez NID katalogu działań, ale też niezwykle potrzebne, jest włączanie lokalnej społeczności w opiekę nad dziedzictwem kulturowym. Trudność wynika przede wszystkim z tego, że urzędnicy nie są animatorami kultury i nie bardzo wiedzą, jak takie działania powinny wyglądać. Jednak niezależnie od stopnia trudności zadania, projekty aktywizujące lokalną społeczność jest gotowych wesprzeć 81% urzędników. Skłonność do angażowania się w tego typu projekty na pewno wynika z silnego przekonania, że dotychczasowe zaangażowanie lokalnych społeczności w opiekę nad dziedzictwem kulturowym jest niewielkie, a poziom świadomości dotyczący tych zagadnień niewystarczający (więcej na ten temat w rozdziale V.4).

W postawach urzędników istnieje jednak pewne napięcie między koncepcją uspołeczniania opieki nad dziedzictwem kulturowym (zwłaszcza zabytkami) a dążeniem do zapewnienia pełnego profesjonalizmu działań z tym związanych. Najwierniejszymi zwolennikami pełnej profesjonalizacji działań dotyczących zabytków są konserwatorzy miejscy i wojewódzcy, a za ich tokiem myślenia podąża część urzędników. Uważają oni, że idealną sferą działania organizacji pozarządowych są zadania „miękkie”, a więc

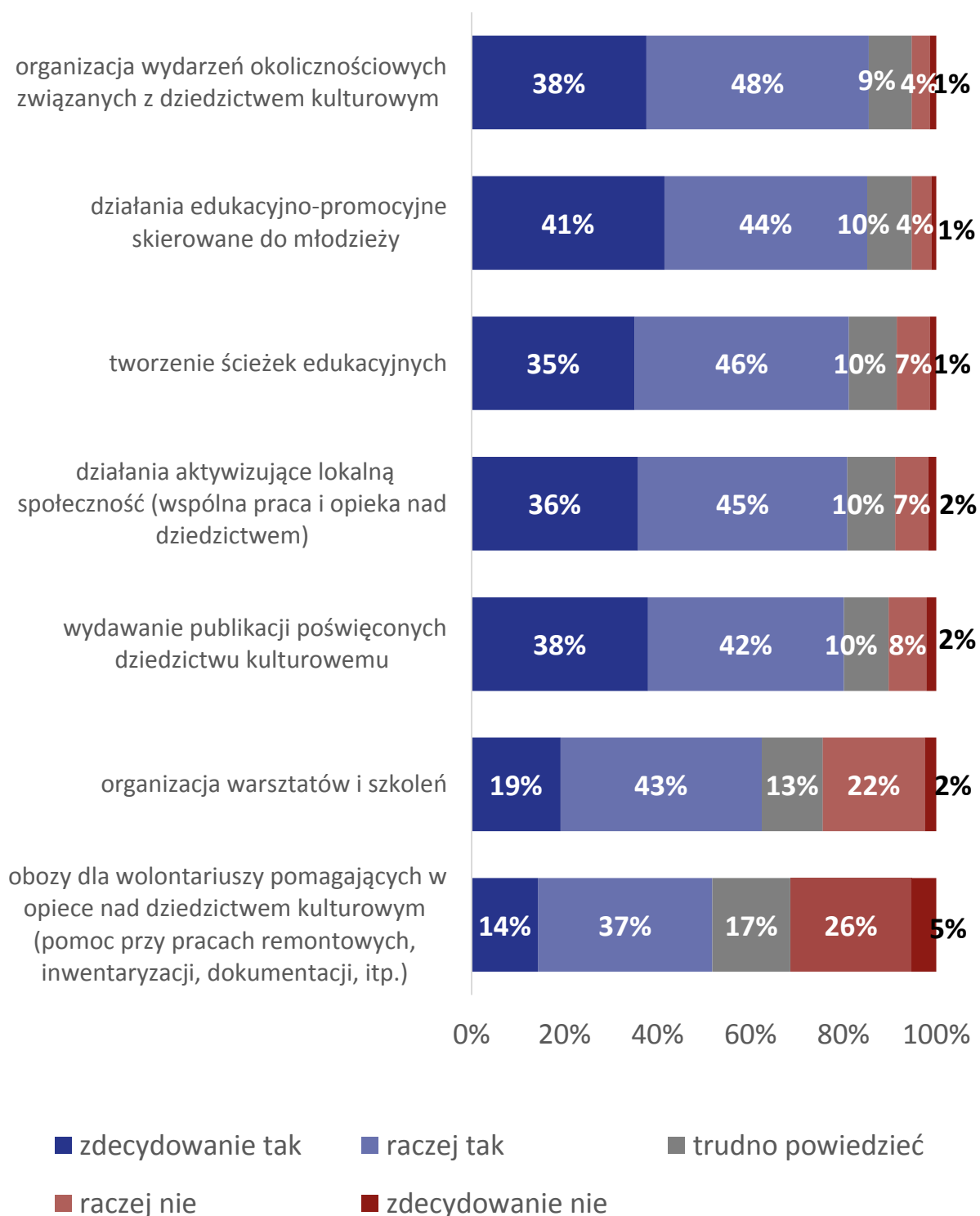
edukacja, promocja, animacja kultury. Dopuszczają udział przedstawicieli organizacji lub wolontariuszy w opiece nad zabytkami, ale tylko w zakresie prostych prac porządkowych lub też innych działań – jednak wyłącznie pod ścisłym nadzorem specjalistów. Z pewnością można zrozumieć to stanowisko – chodzi o to, żeby niewłaściwe działania nie wyrządziły szkody zabytkom. Zbyt restrykcyjne podejście do uspołeczniania opieki nad zabytkami może jednak utrudniać aktywizację lokalnych społeczności w tej dziedzinie.

„Ja generalnie jestem za udziałem wolontariuszy, ale nie w tych specjalistycznych pracach. Niech na przykład konserwator przygotowuje substancję chemiczną, a ręką wolontariusza może ją na obiekt nakładać” (gmina miejska).

Spośród katalogu działań proponowanych przez NID najmniejszym zainteresowaniem urzędników cieszy się organizowanie obozów dla wolontariuszy pomagających w opiece nad zabytkami. Tego typu przedsięwzięcia skłonnych byłoby finansować tylko nieco ponad połowa (51%) samorządów. Wydaje się, że powód leży tutaj w niezrozumieniu idei takiego obozu. Aby zachęcić samorzady do partycypacji w tego rodzaju działaniach konieczne byłoby dokładne wytłumaczenie, czemu taki obóz miałby służyć i jakie są jego cele. Jest to bowiem dla wielu samorządów działanie zupełnie nowe, dotychczas niespotykane, a w związku z tym budzące wiele wątpliwości.

Wykres 25. Skłonność do wspólnej z organizacjami pozarządowymi realizacji konkretnych typów działań (urzędy miast, gmin, starostwa).

Wśród urzędów marszałkowskich z największym zainteresowaniem spotykały się działania aktywizujące lokalną społeczność, wydawanie publikacji poświęconych

dziedzictwu kulturowemu oraz organizacja warsztatów i szkoleń. Gotowość do finansowania tych działań zadeklarowały wszystkie przebadane urzędy marszałkowskie. Niemal wszystkie skłonne byłyby finansować także działania edukacyjno-promocyjne skierowane do młodzieży (10 urzędów), organizacje wydarzeń okolicznościowych (10) oraz tworzenie ścieżek edukacyjnych (9). Podobnie jak w wypadku samorządów innych szczebli, największe wątpliwości budziły obozy dla wolontariuszy. Gotowość do ich wspierania wyraziło zaledwie 5 urzędów marszałkowskich (patrz ANEKS, wykres 25a).

„Bardziej stypendia niż organizacja obozów dla wolontariuszy. Stypendia dla osób, które są w jakiś sposób związane z dziedzictwem, same są zdolne, realizują jakieś projekty, wykorzystują w swoich projektach motywy dziedzictwa, chciałyby się szkolić, np. w szkole artystycznej” (urząd marszałkowski).

4. Opinie o świadomości i zaangażowaniu lokalnej społeczności w opiekę nad dziedzictwem kulturowym

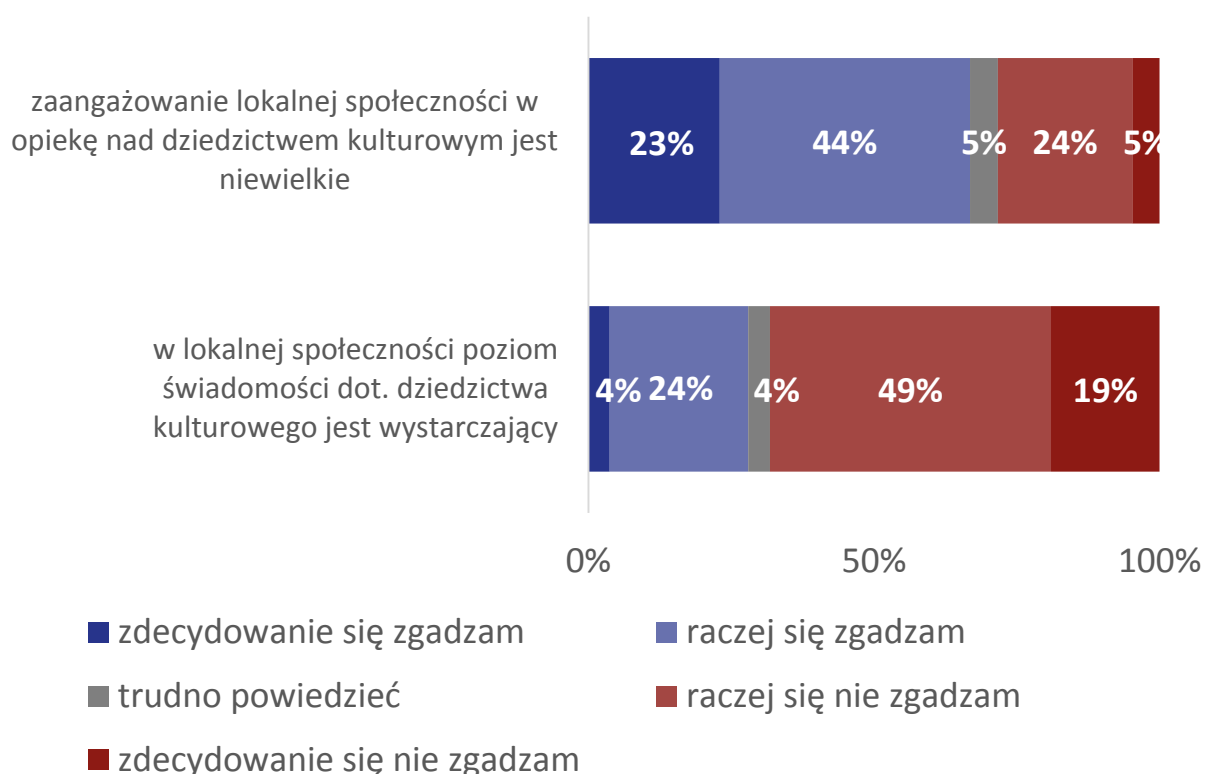
Przekonanie o potrzebie aktywizacji lokalnej społeczności dotyczącej kwestii dziedzictwa kulturowego przedstawione w poprzednim (VI.3) rozdziale wynika w dużej mierze z oceny stanu jej świadomości oraz zaangażowania w tę tematykę. Aż dwie trzecie (67%) urzędników z samorządów szczebla gminnego i powiatowego uważa, że zaangażowanie lokalnej społeczności w opiekę nad dziedzictwem kulturowym jest niewielkie.

„Jest mało organizacji, osób, które mogłyby działać na rzecz utrzymania tego dziedzictwa. Oprócz tego stowarzyszenia, które działa na rzecz cerkwi, to nie ma nic (...) Sam [nazwa miejscowości ukryta] jest bardzo specyficznym miejscem, np. w [nazwa miejscowości ukryta] potrafili sobie założyć stowarzyszenie. My kombinowaliśmy, próbowaliśmy, już prawie było, ale porozchodziło się wszystko. Bardzo ciężko jest coś stworzyć” (gmina wiejska).

Ponad dwie trzecie (68%) samorządowców uważa, że poziom świadomości dotyczącej dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności jest niewystarczający. Stanowi to realny problem dla uspołeczniania opieki nad tym dziedzictwem. Włączanie lokalnej społeczności w takie działania jest – zdaniem urzędników – nieco łatwiejsze w

mikroskali, tj. wtedy, gdy działanie dotyczy ludzi bezpośrednio, a więc kiedy zajmują się dziedzictwem swojej okolicy, jednej wsi czy dzielnicy. Nie zmienia to jednak faktu, że istotnym wyzwaniem stojącym przed samorządami jest właśnie budowa społecznej świadomości w tej dziedzinie. Idealnym partnerem do tego typu działań mogą być organizacje pozarządowe.

Wykres 26. Opinie na temat świadomości i zaangażowania w opiekę nad dziedzictwem kulturowym lokalnej społeczności (urzędy miast, gmin, starostwa).

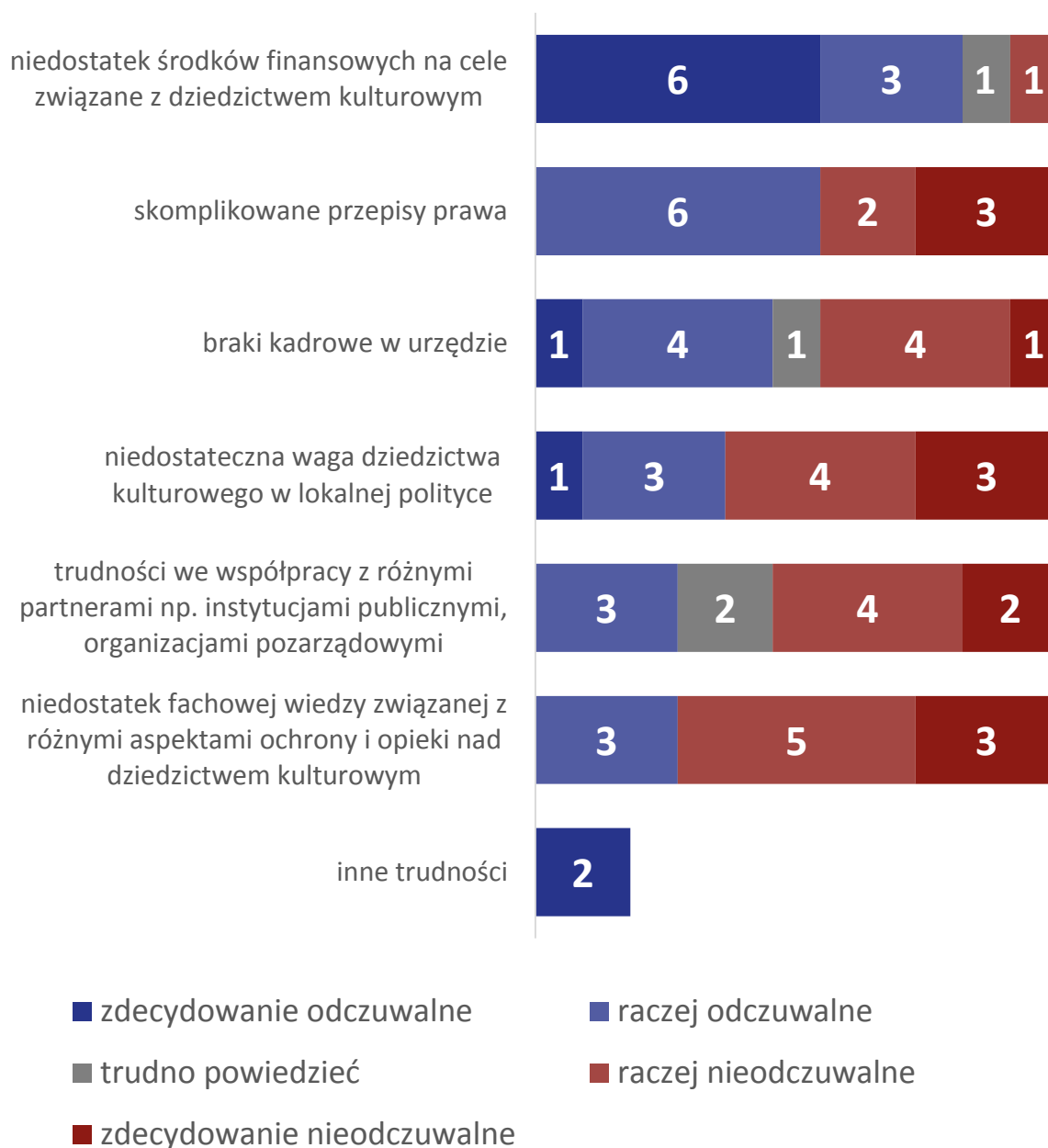
Co ciekawe, nieco inne spojrzenie na lokalną społeczność mają badani przedstawiciele urzędów marszałkowskich. Tylko 3 z 11 przebadanych urzędników uważa, że zaangażowanie lokalnych społeczności w opiekę nad dziedzictwem jest niewielkie, a 7 jest przeciwnego zdania. Równocześnie aż 8 z 11 urzędników przyznaje, że poziom świadomości dotyczącej dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności jest niewystarczający.

ANEKS – GRAFICZNA PREZENTACJA WYNIKÓW BADANIA W URZĘDACH MARSZAŁKOWSKICH

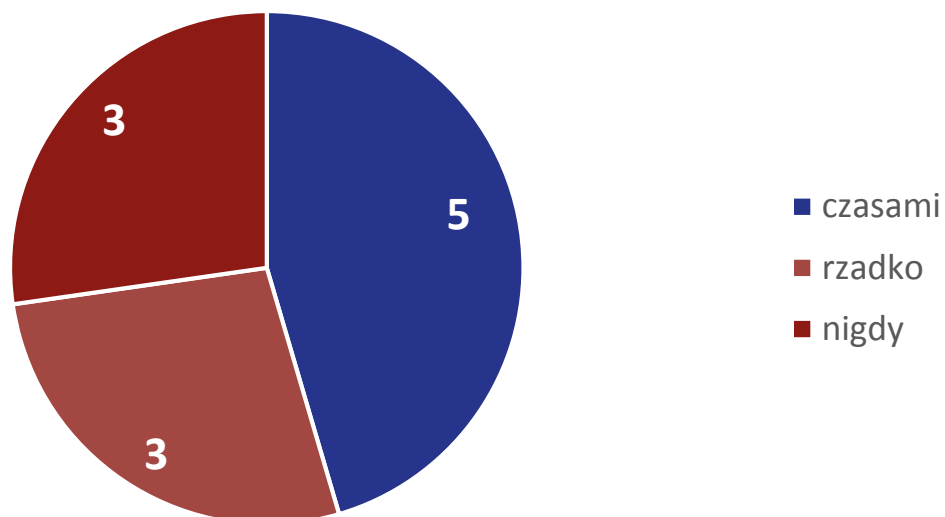
Wykres 2a. Działania związane z dziedzictwem kulturowym podejmowane lub finansowane przez urzędy marszałkowskie w ciągu dwóch ostatnich lat

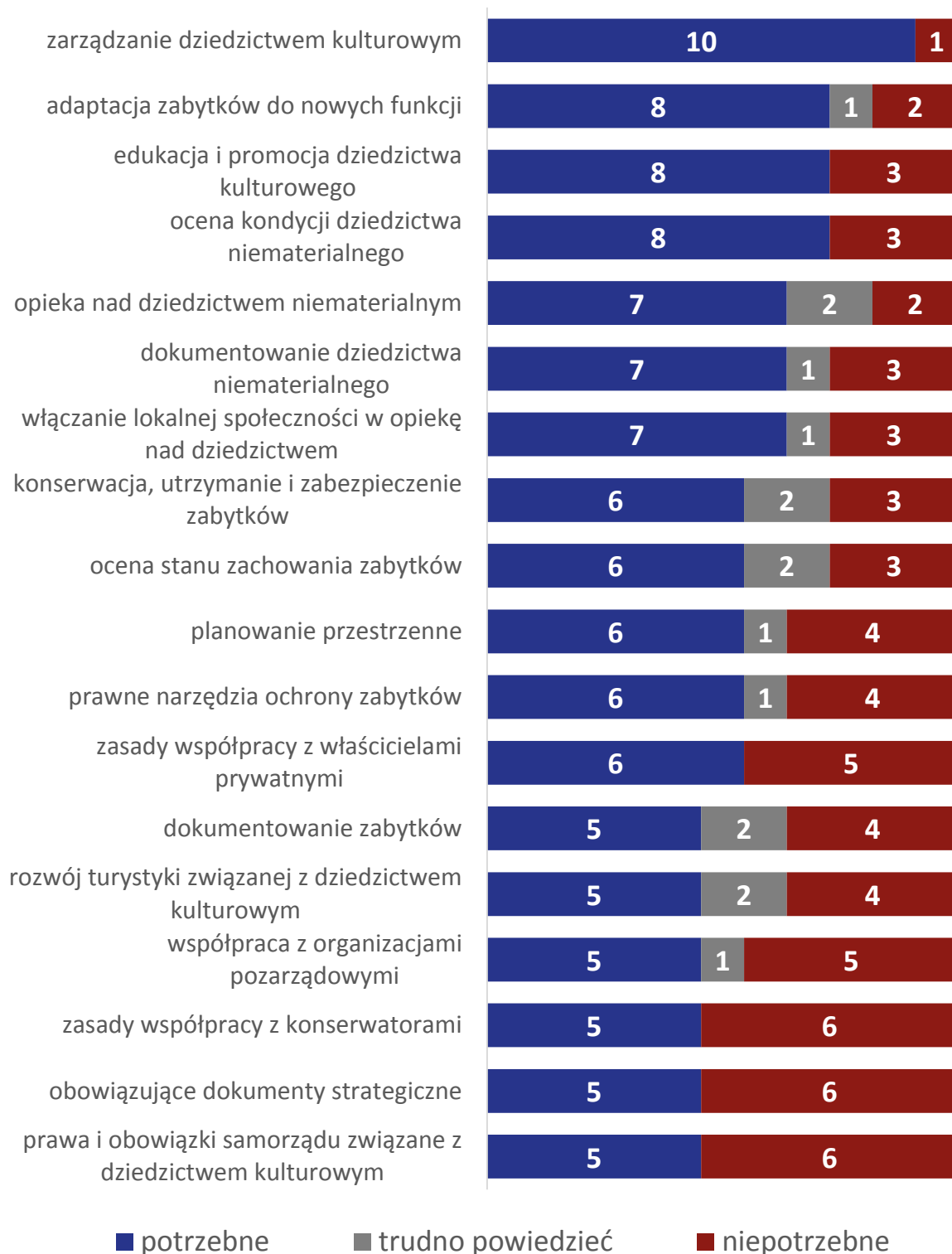
Wykres 4a. Trudności dotyczące problemów dziedzictwa kulturowego wskazywane przez urzędy marszałkowskie

Wykres 5a. Odczuwany brak niezbędnych informacji lub specjalistycznej wiedzy związanej z ochroną lub opieką nad dziedzictwem kulturowym – urzędy marszałkowskie

Wykres 6a. Najbardziej potrzebne szkolenia dotyczące dziedzictwa kulturowego – urzędy marszałkowskie

Wykres 8a. Preferowane formy przekazu informacji – urzędy marszałkowskie

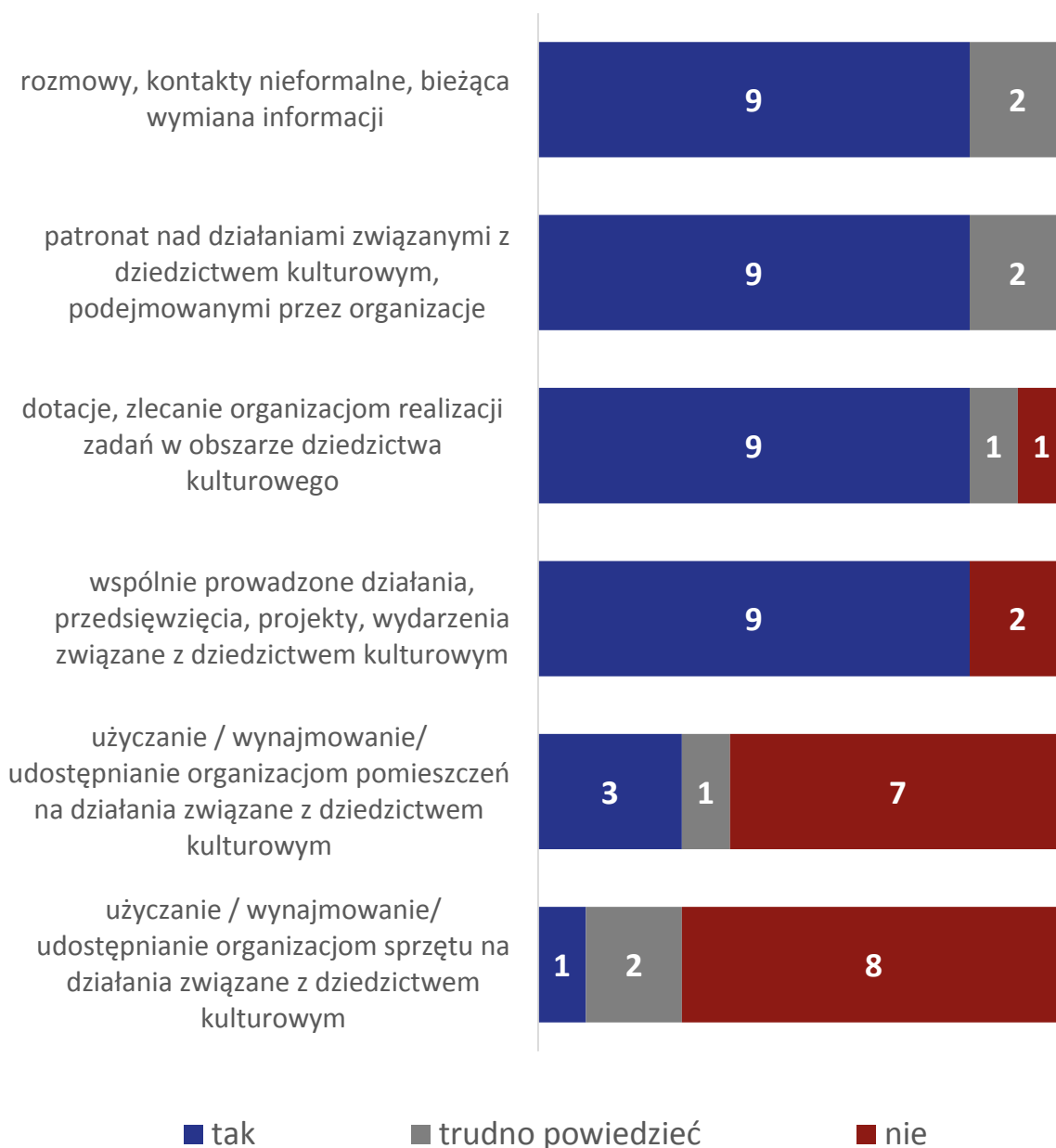

Wykres 9a. Kto poza samorządem powinien zajmować się dziedzictwem kulturowym – urzędy marszałkowskie

Wykres 13a. Formy kontaktów i współpracy urzędów marszałkowskich z organizacjami pozarządowymi aktywnymi w obszarze dziedzictwa kulturowego

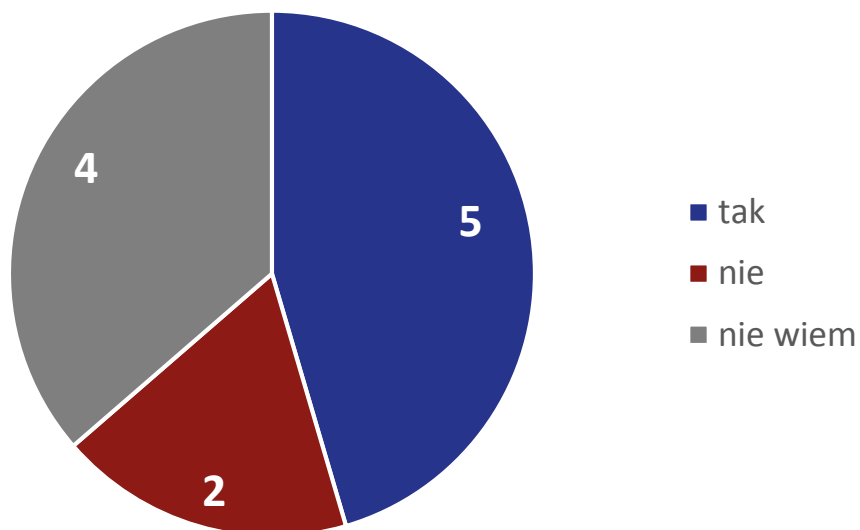
Wykres 14a. Działania dotyczące dziedzictwa kulturowego realizowane przez organizacje pozarządowe podczas współpracy z urządami marszałkowskimi

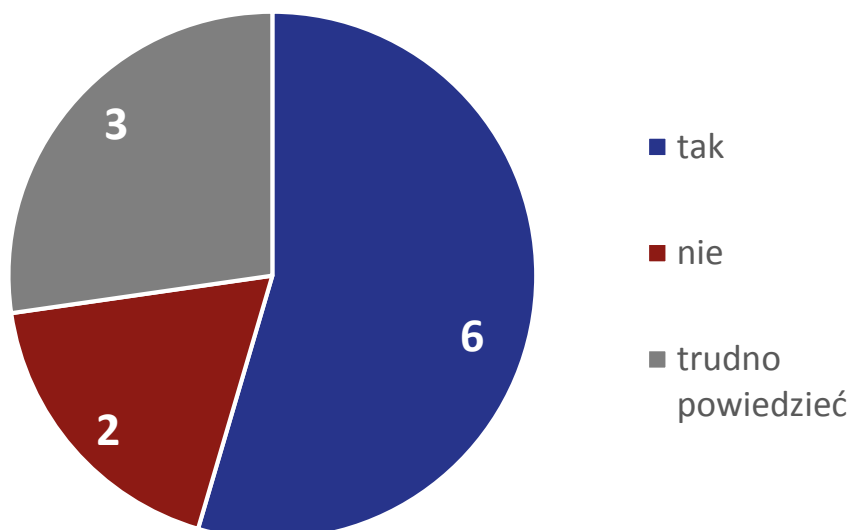
Wykres 15a. Merytoryczna współpraca organizacji pozarządowych działających na rzecz dziedzictwa kulturowego z samorządem – urzędy marszałkowskie

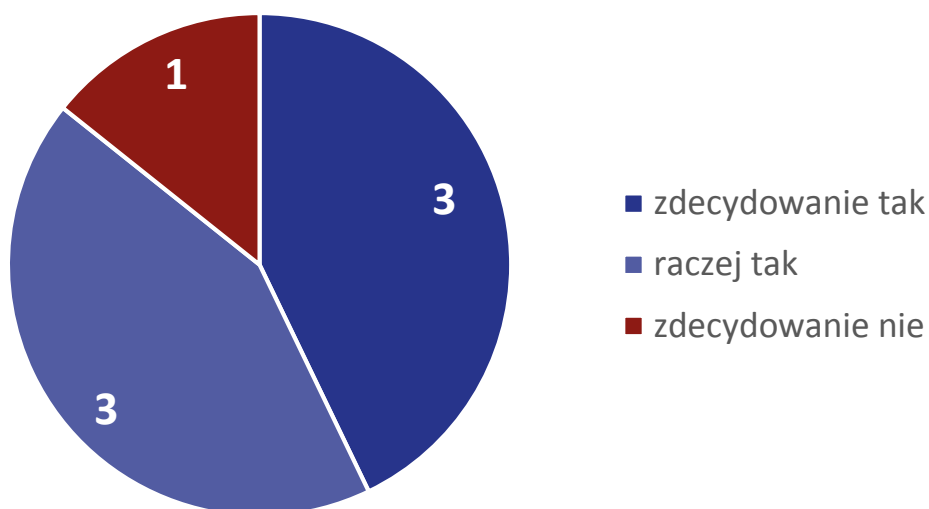
Wykres 16a. Konsultowanie z organizacjami Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami – urzędy marszałkowskie

Wykres 17a. Konsultowanie z organizacjami dokumentów, działań lub decyzji związanych z ochroną lub opieką nad dziedzictwem kulturowym – urzędy marszałkowskie

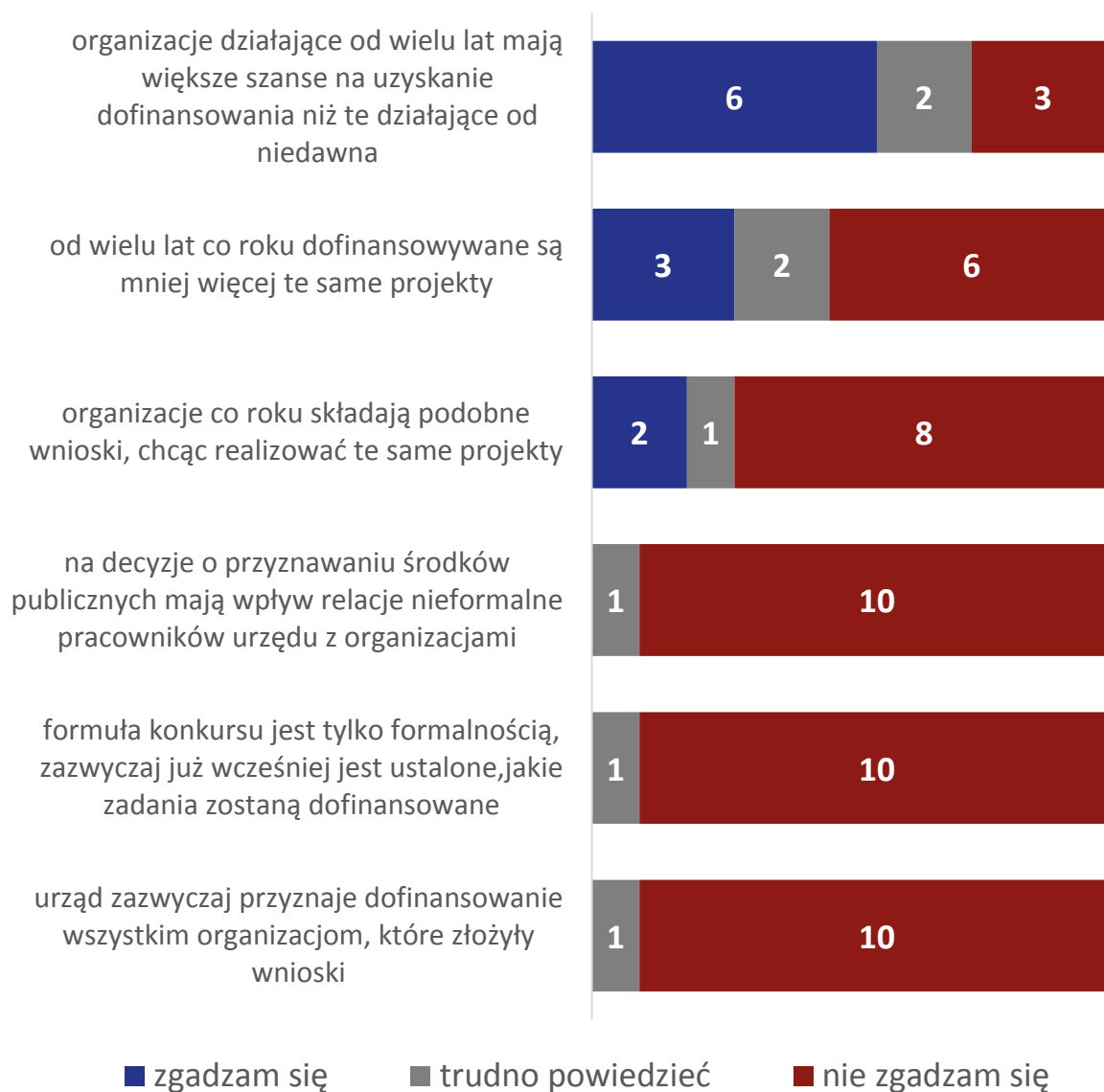
Wykres 18a. Czy konsultacje z organizacjami pozarządowymi pozwalają podejmować lepsze decyzje - urzędy marszałkowskie

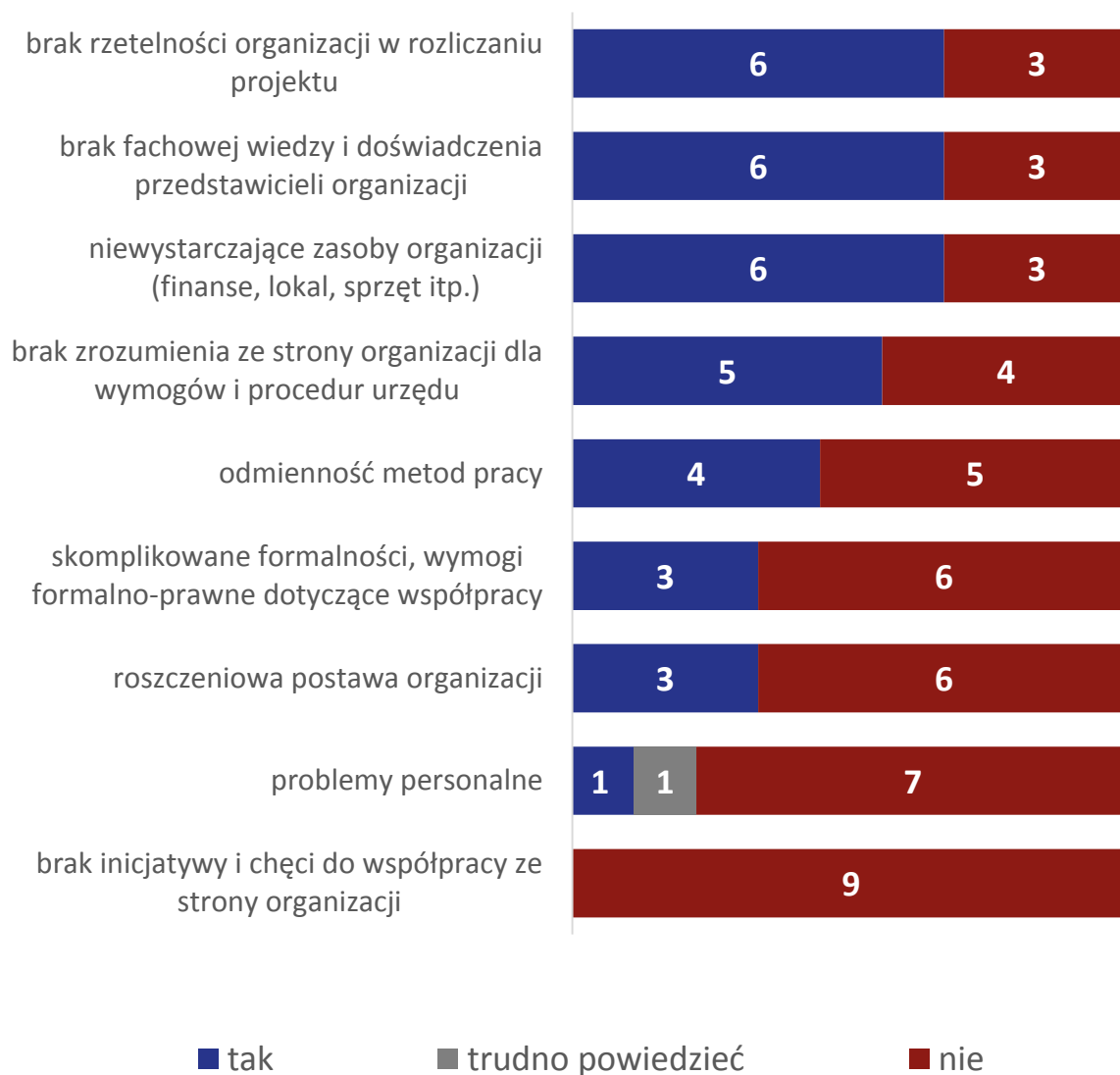
Wykres 19a. Współpraca finansowa urzędów marszałkowskich z organizacjami pozarządowymi w działaniach na rzecz dziedzictwa kulturowego

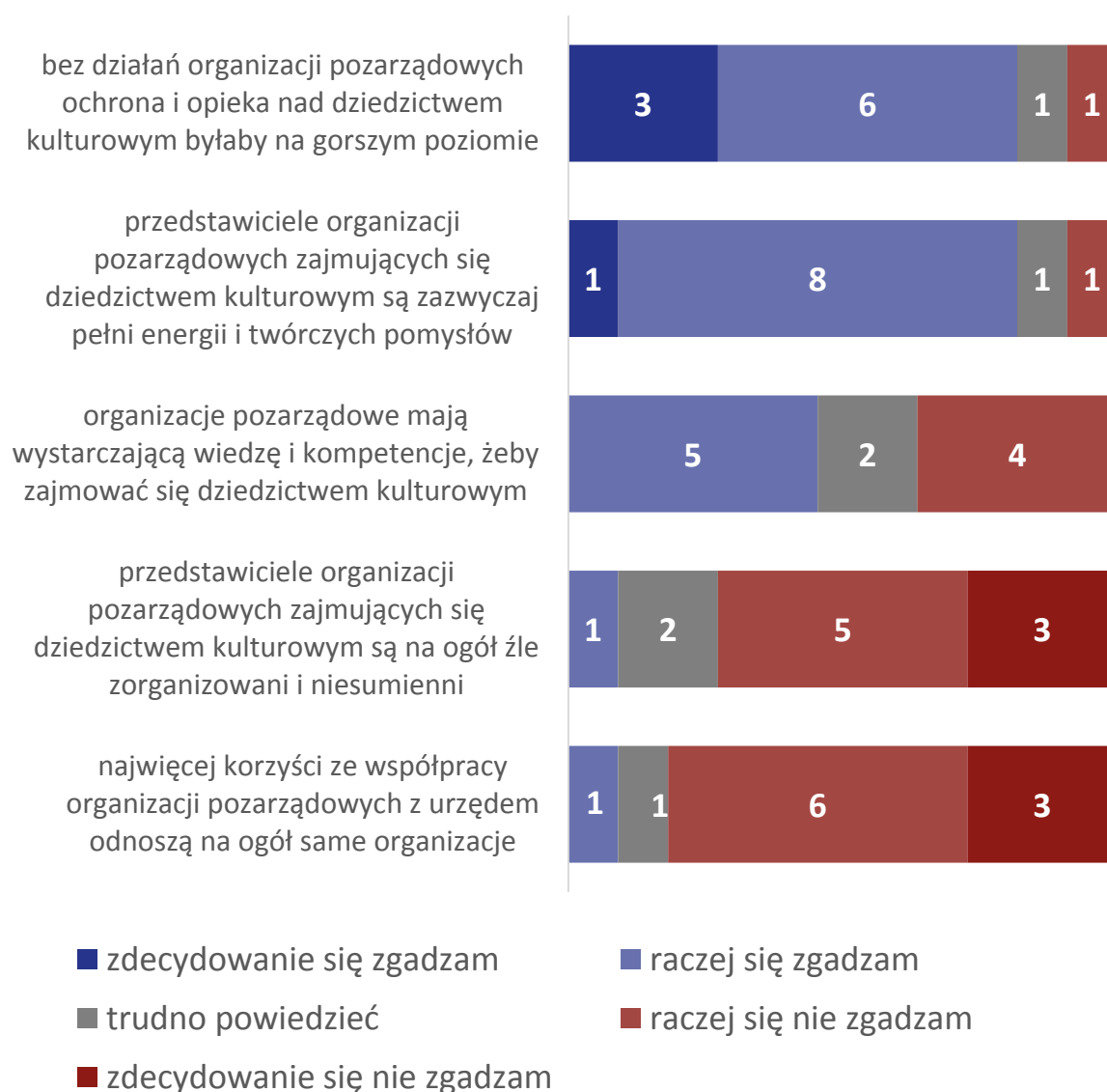
Wykres 20a. Ocena funkcjonowania otwartych konkursów ofert – urzędy marszałkowskie

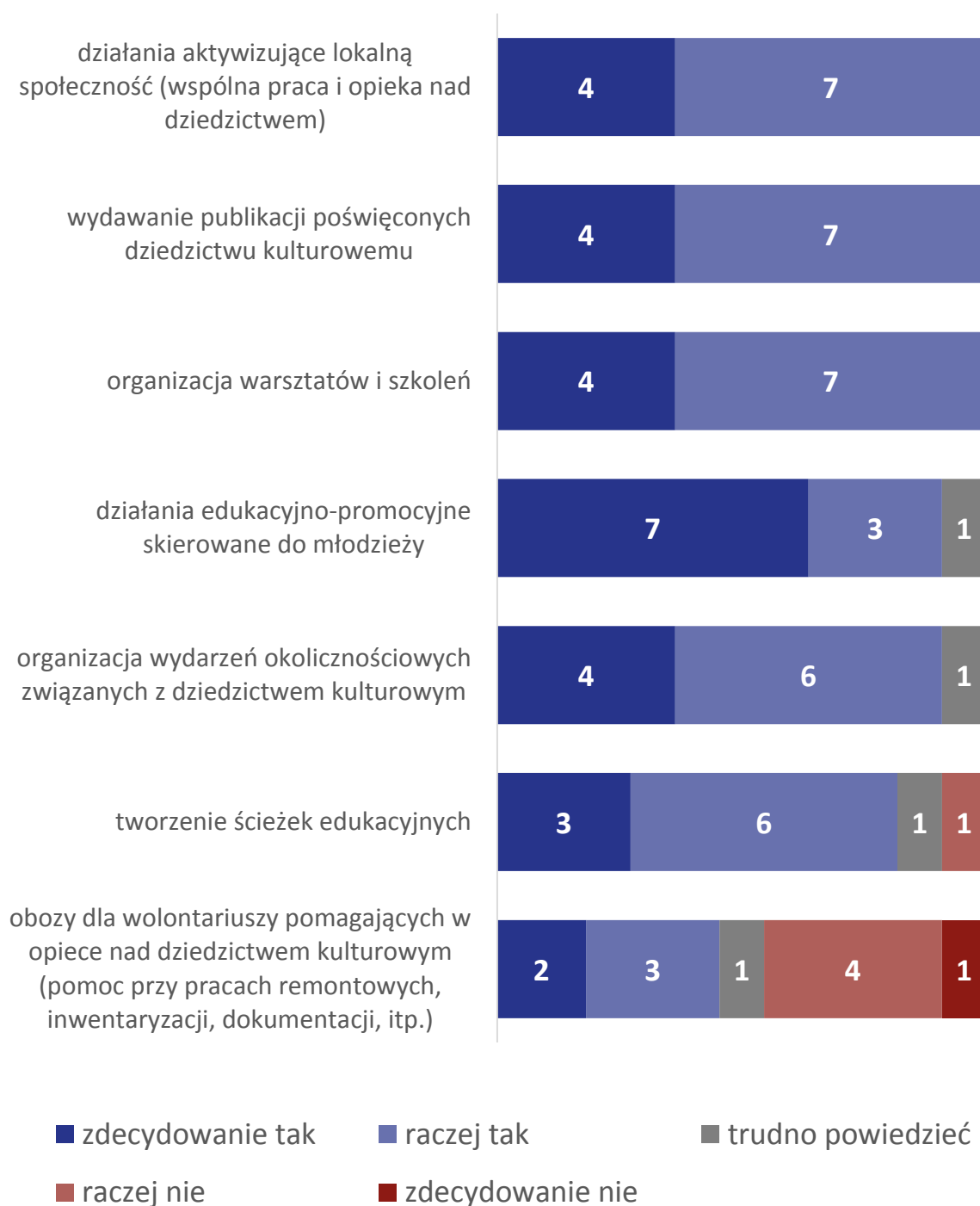
Wykres 21a. Problemy utrudniające współpracę urzędów marszałkowskich z organizacjami pozarządowymi w działaniach na rzecz dziedzictwa kulturowego

Wykres 22a. Ocena jakości współpracy z organizacjami pozarządowymi – urzędy marszałkowskie

Wykres 25a. Skłonność do wspólnej z organizacjami pozarządowymi realizacji konkretnych typów działań – urzędy marszałkowskie

NOTA METODOLOGICZNA

Badanie zlecone przez Narodowy Instytut Dziedzictwa składało się z dwóch modułów. Pierwszym z nich było badanie organizacji pozarządowych, drugim – jednostek samorządu terytorialnego na poziomie województw, powiatów i gmin.

Badanie organizacji pozarządowych zostało zrealizowane w okresie 13 sierpnia–28 września 2015 roku. Miało ono charakter jakościowy oraz ilościowy. Badanie jakościowe pełniło funkcję eksploracyjną – w jego ramach przeprowadzono 10 wywiadów indywidualnych z liderami organizacji pozarządowych działających na rzecz dziedzictwa kulturowego. Na badanie ilościowe składało się 371 wywiadów z przedstawicielami organizacji zajmujących się materialnym i niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Wywiady przeprowadzono metodą CATI (wywiad telefoniczny). Próba organizacji biorących udział w tym badaniu była warstwowana względem wielkości miejscowości, w której zarejestrowano organizację.

W raporcie zostały ponadto wykorzystane dane pochodzące z przeprowadzonego przez Stowarzyszenie Klon/Jawor badania „Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce”. Badanie to zrealizowano w okresie kwiecień-wrzesień 2015 roku na reprezentatywnej próbie 4 tysięcy stowarzyszeń i fundacji metodą CAPI (wywiad indywidualny wspomagany komputerowo) oraz CAWI (ankieta internetowa).

Badanie jednostek samorządu terytorialnego zostało zrealizowane wśród urzędników z urzędów marszałkowskich, starostw, urzędów miast i gmin odpowiedzialnych za dziedzictwo kulturowe w okresie 20 sierpnia – 28 września 2015 roku. Pierwszym etapem było badanie jakościowe, w ramach którego zrealizowano 20 indywidualnych wywiadów pogłębionych z urzędnikami ze wszystkich szczebli samorządu terytorialnego w całej Polsce. Drugim etapem było badanie ankietowe zrealizowane techniką CATI (bezpośredni wywiad telefoniczny) na ogólnopolskiej próbie 354 samorządów. Próba została dobrana w sposób losowo-warstwowy, przy czym warstwy zostały wyodrębnione ze względu na typ jednostki samorządu terytorialnego. Zakładano:

- realizację oddzielnej próby 16 urzędów marszałkowskich (próba pełna),

- realizację oddzielnej próby 338 samorządów szczebla powiatowego i gminnego, w tym:
  - realizację podpróby 38 starostw powiatowych – liczba starostw w strukturze tej próby odpowiada liczbie starostw w zbiorze wszystkich samorządów szczebla powiatowego i gminnego
  - realizację podpróby 300 gmin (w tym 145 gmin miejskich, 69 gmin miejsko-wiejskich oraz 86 gmin wiejskich) – liczba typów gmin w strukturze tej podpróby odpowiada liczbie osób zamieszkujących dane typy gmin wg danych GUS.

W trakcie realizacji nie udało się ukończyć pełnej próby badań urzędów marszałkowskich (zrealizowano 11 wywiadów). Ostateczną próbę dopełniono 5 dodatkowymi starostwami (wobec których zastosowano odpowiednią wagę analityczną). Ostatecznie przebadano:

- 11 urzędów marszałkowskich
- 43 starostwa powiatowe
- 300 gmin, w tym: 145 miejskich, 69 miejsko-wiejskich oraz 86 wiejskich.

Ze względu na odmienną specyfikę dane z urzędów marszałkowskich analizowano oddzielnie od danych zebranych na pozostałych szczeblach samorządu terytorialnego.